Poteza 37

Tujost kapitala

Primož Krašovec

Pokušaji, promašaji i promjene

Irena Borić

Edino, kar bi uvedel, je fragmentacija

intervju z Nickom Landom
Marko Bauer in Andrej Tomažin

Kdo je Bog cringa?

Kazimir Kolar

Hypernegative technotheology

Aljaž Zupančič

Asociacija razlage in napovedi

Jan Kostanjevec

Poteza 37

Društvo
Galerija BOKS

drustvoboks.
wordpress.com

Društvo
Igor Zabel

www.igorzabel.org

Galerija Kapelica

www.kapelica.org

Galerija Miklova hiša

www.galerija-miklovahisa.si

Partnerji in koproducenti

Galerija Škuc

galerija.skuc-drustvo.si

Loški muzej

www.loski-muzej.si

MGLC

Mednarodni grafični likovni center

www.mglc-lj.si

Partnerji in koproducenti

Mestna galerija Ljubljana

www.mgml.si/
mestna-galerija-ljubljana

MG+MSUM

Moderna galerija

www.mg-lj.si

UGM

Umetnostna galerija Maribor
www.ugm.si

Zavod Celeia Celje

Center sodobnih umetnosti
www.celeia.info

Sponzorji

Skupina Alta

www.alta.si

Pizzerija Foculus

www.foculus.si

Riko

www.riko.si

697
Poteza 37 (uvodnik)
TJAŠA POGAČAR

707
Pokušaji, promašaji i promjene
IRENA BORIĆ

717
Kdo je Bog cringa?
KAZIMIR KOLAR

720
Hypernegative technotheology
ALJAŽ ZUPANČIČ

747
Tujost kapitala
PRIMOŽ KRAŠOVEC

777
Digitalna provenienca in
umetniško delo kot derivat
MCKENZIE WARK (PREVOD)

785
Asociacija razlage in napovedi
JAN KOSTANJEVEC

801
Edino, kar bi uvedel, je fragmentacija
intervju z Nickom Landom
MARKO BAUER IN ANDREJ TOMAŽIN

823
Civilizirani kapitalistični stroj
GILLES DELEUZE IN
FÉLIX GUATTARI (PREVOD)

Poteza 37

Uvodnik

V drugi igri slavne partije, ki sta jo odigrala korejski profesionalni go prvak Lee Sedol in računalniški program AlfaGo, je software izvedel nepričakovano in nerazumljivo zmagovalno potezo, ki je zbegala človeškega soigralca in publiko: „To ni človeška poteza. Še nikoli nisem videl človeka odigrati te poteze. *So beautiful. So beautiful.*“[1] Takoj so se pojavile špekulacije o statusu te 37. poteze, je šlo morda zgolj za programsko napako?[2]

Napaka oziroma, še bolje, spodletelost v sodobni umetnosti zaseda posebno, privilegirano mesto, ker kot nenačrtovana prekinitev z obstoječim stanjem stvari obljublja možnost spremembe.[3] Nezmožnost garancije uspeha procesu družbene transformacije odreka zaključek in nastopa kot gonilo poskušanj, ki vsakič znova „spodletijo bolje“ – prav v tem sodobna umetnost locira svoj politični in družbenotransformativni potencial. Prispevek Irene Borić *Pokušaji, promašaji i promijene* potencialnost napake sooča s projektom levega akceleracionizma, kot ga artikulirajo Srnicek, Williams in Malik, da bi kritično prevprašal instrumentalno vlogo, ki jo projekt pospeševanja naproti visokotehnološki, postkapitalistični prihodnosti dodeljuje sodobni umetnosti.

1 Fan Hui, trikratni evropski go prvak, o 37. potezi.
2 Glej MENICK, John, „Move 37: Artificial Intelligence, Randomness, and Creativity“, http://moussemagazine.it/john-menick-ai-1-2016/.
3 Zvezovanje umetnosti in nenačrtovanosti pa vendarle, vsaj do neke mere, korenini že v dolgi zgodovini diferenciacij svobodnih in mehaničnih umetnosti, pri čemer se v moderni dobi vzporedno s prevlado mezdnega dela in avtonomizacijo umetnostne sfere umetnost še bolj radikalno „antropologizira“; v veliki meri opredeljuje kot od vsakodnevne racionalnosti ločen rezervat človeške ustvarjalnosti, teritorij, kjer so na delu nezavedni modusi misli, iracionalno ipd. (op. ur. K.K.)

Če spodletelost in napaka v levoakceleracionistični koncepciji umetnosti in politike nista več v ospredju, je to posledica spoznanja, da sodobne kompleksne kapitalistične družbe niso več organizirane izključno na podlagi človeške izkušnje. To je tudi vzrok poziva k „izstopu“ iz paradigme sodobne umetnosti, kot ga formulira že omenjeni Suhail Malik. Umetnost naj bi se rešila zavezanosti privilegiranju sedanjosti in se aktualizirala v koraku s kompleksno spekulativno časovnostjo postsodobnosti – torej ponovno dobila oprijem v organizaciji kompleksnih kapitalističnih družb, ki niso več izključno človeške.[4] A prav zato, ker niso, se zdita problematizacija instrumentalnosti umetnosti (tj. instrumentalnosti za človeške projekte) in obravnava napake (kot transformativnega agensa onkraj transformiranja človeške izkušnje) znova pomembni – kot morebitno odpiranje za tisto, kar razdira in pobegne človeškemu nadzornemu sistemu. Napaka kot spodletelost, kot tisti kontingentni moment, ki ne more biti subsumiran v dani red, in stava na radikalno odprtost sedanjosti v horizontu L/ACC nimata mesta ravno zato, ker ta tendira k stabilizaciji sistema, implementaciji kontrolnega mehanizma v pozitivno povratno zanko deteritorializacije. Najbolje „spodleti“ namreč kapital sam, kolikor se v samonanašalnem, avtonomiziranem procesu revolucionira bolj temeljito kot katera koli „človeška“ revolucija. „*Procesa* ne gre kritizirati. Proces *je* kritika, ki se staka nazaj vase, ko eskalira. Edina pot naprej je skozi, kar pomeni še dlje v notranjost.“[5]

Čeprav stava sodobne umetnosti na potencialnost ali dogodkovnost napake morebiti črpa iz teoretsko antihumanističnih izhodišč, pa pogosto izpelje antropocentrične zaključke. Z interpretiranjem spodletelosti kot „človeške napake“, ki naj bi človeka tudi ločila od stroja, *agency* – zmožnost delovanja, transformativno moč – locira v okvir človeške izkušnje, ki zato postane privilegiran teren umetniške intervencije. „Spodleteti znova, spodleteti bolje“ je memeficiran Beckettov citat, ki

4 Za kritiko „nedoločenosti“ in „odprtosti“ del sodobne umetnosti kot privilegiranja „človeške izkušnje“ glej MALIK, Suhail, „Reason to destroy contemporary art“, v: C.Cox et al. (ed.), *Realism, materialism, art* (NY:2015), str. 185–192. Za kritiko paradigme „sodobne umetnosti“ glej MALIK, Suhail in AVANESSIAN, Armen, „The Time-Complex. Postcontemporary“.

5 LAND, Nick, „A quick-and-dirty introduction to accelerationism“, dostopno na: http://jacobitemag.com/2017/05/25/a-quick-and-dirty-introduction-to-accelerationism/.

motivira tako sodobne umetnike kot startup podjetnike. Je to sploh problem? Vprašanje, koliko je neutrudno „subvertiranje pogleda“, kateremu se pogosto zavezuje sodobna umetnost, ko opusti pehanje za realpolitičnimi učinki, stvar imperativa inoviranja zavoljo ostajanja v konkurenčni tekmi t. i. „experience“ in z njo povezane „attention“ ekonomije, pa na tem mestu pustimo odprto.

Tekst *Kdo je Bog cringa?* sledi tovrstni „online“ pozornosti in se bere kot *feed*. Porast cringe prizorov je sicer res posledica prav tehnološke mediacije (primer Jackassa, ki se na internetu spotencira do nevidenih razsežnosti), cringe pa je temu ustrezno afekt-atraktor, docela vpet v online ekonomijo, vendar pa niso zgolj dejanja ljudi, ampak tudi dejanja algoritmov tista, ob katerih krindžamo. Če je bil cringe občutek v primeru McCarthyjevega videa *Painter* povezan s pogledom na umetnika, ki na normo cilja tako, da jo potencira do mere, da jo zgreši, kot prečkanje mere dobrega okusa, ki spodleti v prepoznavanju pravil, pa na internetu na primer krindžnemo takrat, ko algoritmi za sankcioniranje neustreznih vsebin ne sledijo človeškemu bontonu ali ko nam FB feed servira kot „curek porodne vode v obraz“[6] neko povsem neokusno ali za našo samopodobo neustrezno novico, ker je personalizacija ne premalo, ampak preveč natančno profilirana. Cringe je tu učinek scrollanja, (na videz) random preskakovanja med različnimi, za naše pojme in moralo tudi povsem nekompatibilnimi vsebinami. Je afekt izkušnje nelinearnega preklapljanja, ko ta ne sledi in ne ustreza človeški kodi. Če zvitki (scrolls) v zgodovini eksternalizacije spomina nadomestijo rigidnejše medije, kot so glinene ali kamnite ploščice, ter povečajo kapacitete hranjenja in mobilnost podatkov še pred izumom vezanih knjig, z izumom tiska pa v ospredje stopi linearna pozornost, je neskončni digitalni scroll prvenstveno stvar horizontalne, simultane pozornosti kot posledice digitalnih medijev.

Četudi je človeška izkušnja kot afektivni teren vpotegnjena v ekonomske tokove, pa je v kontekstu razvoja visokih tehnologij toliko bolj jasno to, kar se je zarisovalo že vsaj od 19. stoletja; da gonilna sila kapitalizma niso več ljudje, ampak kapital.

6 KOLAR, Kazimir, „Kdo je Bog cringa?“, v pričujoči številki.

„Ko se krogotok postopoma zapira ali intenzivira, izkazuje vedno večjo avtonomijo oziroma avtomatizacijo. Postane tesneje avtoproduktiven (kar je zgolj to, kar pove že ‚pozitivna povratna zanka'). Ker ne apelira na nič onkraj sebe, je inherentno nihilističen. Nepredstavljivo je, da bi imel poleg samopovečevanja še kakšen drug pomen. Raste, da bi rasel. Človeštvo je njegov začasni gostitelj, ne gospodar. Njegov edini namen je on sam."[7]

Radikalna tujost kapitala, ki ima „svojo logiko delovanja, ki je neodvisna od človeških namenov, hotenj in pričakovanj,"[8] zato zahteva neantropocentrično obravnavo kapitalistične ekonomije in osredotočanje na konkurenco kot tisto, „kar določa delovanje kapitala, namesto profita kot tistega, kar v antropocentrični perspektivi nastopa kot motivacija ali cilj človeških udeležencev kapitalistične produkcije".[9] Kritična perspektiva sodobne umetnosti pa je ob tem navadno še vedno antropocentrična, saj je umetnost vse od modernosti mišljena v radikalno antropologiziranih okvirih. „Lokalizirana" in „kontekstualizirana" intervencijska sodobna umetnost, ki je – temu ustrezno – v veliki meri osredotočena na mikroekonomske nivoje, posledično pa tudi človeške akterje, svojo morebitno kritiko kapitalizma tako najpogosteje izpeljuje na teoretski podlagi (zahodnega marksizma in kritike spektakla, reifikacije, komodifikacije, postoperaizma itn.), ki pa ji vpričo konkurencocentrične logike kapitalizma, kot jo v prispevku *Tujost kapitala* začrta Primož Krašovec, kjer tako potrošnja kot človeško delo predstavljata zaenkrat še nujen, a moteč, upočasnjujoč element kapitalističnega procesa, ne garantirajo več ustreznih kritičnih orodij.

Na bolj makro ravni so zato enako vprašljive tudi predlagane strategije odpora. Če pozivi k izstopu (najsi gre za tehnofobne „back to nature" reakcije, anarhoprimitivistične fantazije ali bartlebyjevske blokade ter stilinovićevsko lenarjenje) izhajajo iz kritike realne subsumpcije dela in življenja ter prisile „vključenosti"; izjave tipa „biti zunaj digitalnega prostora bo postal privilegij"[10] iz prepoznanja težavnosti izstopa; poskusi sistemske operacionalizacije (L/ACC in npr. Novi institucionalizem) pa iz spoznanja nemožnosti pobega, pa vse še vedno temeljijo

7 LAND, Nick, „A quick-and-dirty introduction to accelerationism".
8 KRAŠOVEC, Primož, „Tujost kapitala", v pričujoči številki.
9 Ibid.
10 Dostopno na: https://www.youtube.com/watch?v=kZJSmUExU6M

na predpostavki o – če ne več centralni, pa vseeno vsaj ključni – vlogi človeštva v sodobnih kapitalističnih procesih. A „če je bil veliki ekonomski problem 19. stoletja eksploatacija in 20. regulacija, je problem 21. stoletja odvečnost človeštva s perspektive kapitala, ki se izraža tako v socialnem opustošenju (skrajna revščina več kot milijarde prebivalcev slumov) kot v pobeglem delovanju kapitala samega (avtomatizacija industrije, finančni boti, preboji na področju umetne inteligence, avtonomnih robotov in strojnega učenja)."[11]

 # you can say that we are escaping capitalism
but it's more like capitalism escaping us[12]

Če kapitalizem zagotovo ni več za ljudi, pa bi se – tako z deklarativno apolitične pozicije zaupanja v moč umetnosti, kot ga na primer goji kurirana razstava letošnjega beneškega bienala, kot z (morda enako deklarativno) politične pozicije angažirane in družbeno občutljive, kritične umetnosti – ravno zato lahko ugovarjalo, da je (in mora zato ostati) poslednja postojanka človeškosti in humanizma ravno umetnost, katere avtonomijo je treba – vsaj na simbolni ravni – braniti. Prav z zahtevo po ločitvi od kapitala kot alienirajoče, reificirajoče, deteritorializirajoče sile pa se ohranja predpostavko o ločenosti umetnosti in kapitalizma (tj. ne le ločenosti umetnosti od umetniškega trga, ampak tudi umetnostnega sistema), torej predpostavko o umetnosti kot tistem kotičku (intelektualne) svobode, ki nikoli ne more biti dokončno subsumiran. To je kotiček človeške izkušnje, mišljenja, doživljanja, čutenja, kreativnosti, ki naj ga ne bi bilo mogoče eksternalizirati v strojih.[13] Se tudi sodobna kritična umetnost (ki se jo kot tako večinoma razume le, ko je kritična do kapitalizma) v razliki do kapitala samodefinira ravno kot nenehno policijsko postavljanje ločnice med človeškim in nečloveškim, ki brani pred kontaminacijo?

Alienskost kapitala, kot tudi alienskost umetne inteligence, ki igra vse pomembnejšo vlogo v pospeševanju njegovih tokov,

11 KRAŠOVEC, Primož, „Tujost kapitala".
12 ZUPANČIČ, Aljaž, „Hypernegative technotheology", v pričujoči številki.
13 Če z digitalizacijo velja, da je vse, kar je mogoče formalizirati, lahko tudi skompjutirano in kot tako mehanizirano, se v kontekstu vse obsežnejše avtomatizacije umetnost pogosto zateka prav k neartikulabilnemu, neizrekljivemu, nemisljivemu itn.

človeka pa povsem zamenja ravno na področju finančne ekonomije (recimo HFT), s strani ljudi pričakovano zbuja razne (kseno)fobične reakcije. Njihov pogoj je antropomorfizacija, ki „zanika radikalnost tujosti kot take in jo reducira na variacije človeškosti, pozdravorazumi tujce (robote, vesoljce) kot da imajo intence in motivacije georealpolitike ali *homo economicus*.“[14] Tekst Aljaža Zupančiča, ki je bolj scroll kakor tekst, nekakšen sveti zvitek hipernegativne tehnoteologije, zato antropomorfizacijo umetne inteligence zavrne kot obupano strategijo človeškega fosila. Ta je dobesedno obstranski, obsojen na „branje“ z obrobja; tekst, ki se izvaja kot program, lahko spremlja (kolikor pač še zmore) le še iz prostora opomb. Te niso več prostor šopirjenja eruditskega avtorja, virtuoza intertekstualnosti kot superiorne pozicije razkazovanja nakopičenih „linkov“. Kvečjemu poskus v-mreženja. Prostor opomb je tu še zadnji teren človeškega – prostor poskusa udomačitve, upočasnitve nečloveškega tempa strojnih kalkulacij in prevoda ter razlage tujosti AI. Če je bilo pisanje „o“ tista utopija distance in nadzora, ki so jo poskušali s pisanjem „z“ deteritorializirajočimi, potujitvenimi, dehumanizirajočimi procesi kapitalizma razgraditi pisci teorije-fikcije 90. let, pa vzdrževanje take nedistance vpričo vse kompleksnejših procesov strojnega učenja, ki presegajo kognitivne kapacitete ljudi, morda ni več izvedljivo.

Vprašanje o statusu poteze 37 je na tem mestu zanimivo zato, ker signalizira določeno zagato človeka pred inteligentnim samoučečim strojem. A ta zagata ne izhaja toliko iz vprašanja o intenci ali vzrokih za tako potezo. Zagato, ki je morebitna fascinacija ne odpravi, nam predstavlja zato, ker zaradi izjemne kompleksnosti kalkulacij „globoke“ nevralne mreže umetne inteligence, ki je potezo izvedla, razbiranje vzrokov, kavzalne logike zanjo sploh ni več mogoče. Bolj kot možnost samoozavedenja stroja nam problem predstavlja možnost, da bomo tehnološko singularnost zaradi lastnih kognitivnih omejitev povsem spregledali.

Če so že stari napovedovalni stroji, o katerih v besedilu *Asociacija razlage in napovedi* piše Jan Kostanjevec, generirali napovedi, ki so bile lahko koristne, četudi uporabnik v stroju

14 KRAŠOVEC, Primož, „Arrival in problem tujosti inteligence“, Ekran. Revija za film in televizijo, april–maj 2017, Letnik LIV, str. 57.

eksternalizirane vednosti prej ni ponotranjil, pa je zgodovinska novost strojnega učenja njegova sposobnost generiranja modelov, ki niso več podobni takim, ki bi jih ustvarili ljudje. Razvoj take „alienske“ inteligence, eksternalizacija ne več samo spomina, ampak tudi kognitivnih operacij, ter avtomatizacija znanosti[15] pod vprašaj postavljajo predpostavko, da je razumevanje nujni pogoj spoznanja in delovanja. „Četudi strojno učenje lahko vzpostavi neko globino (prim. raba pridevnika globoko v globokem učenju in globokih nevralnih mrežah), ta globina ni namenjena nam niti ni za nas nujno inteligibilna in četudi bi lahko priznali, da je načeloma inteligibilna, ni rečeno, da se bomo iz branja kode po tej osi kaj naučili. Naše učenje temelji kvečjemu na interpretaciji rezultatov in ne na samem procesu strojnega učenja.“[16]

Modeli, ustvarjeni s strojnim učenjem, so posledica nečloveških procesov, kompleksnejših od kapacitet človeške zaznave in kognicije. In ti modeli so tudi že takoj operativni, recimo v primeru strojnega vida in preventivnega sankcioniranja predvidevanega prestopništva (kot na letališčih). Strojno učenje generira „spoznanja“ na podlagi beleženja obnašanja, telesnih gibov in kretenj potnikov, podatkov, iz katerih razbira vzorce. Povsem irelevantni za strojno napovedovanje pa so razlogi/vzroki (doživljanje, razumevanje, izkušnja itn.), ki so do teh akcij pripeljali. Na vprašanje o statusu podobe v kontekstu Big Data in „globokih“ nevralnih mrež zato ni več mogoče odgovoriti zgolj z osredotočanjem na efekte (in afekte), ki jih tehnološko generirane in posredovane podobe imajo za človeškega *gledalca*. Status podobe je vse manj definiran z gledalčevo izkušnjo tudi zato, ker večina podob, ki danes nastajajo, sploh nikoli ni vizualiziranih za človeške oči. So podobe, ki jih generirajo stroji za druge stroje. Prevlada takih operacionalnih podob[17] pod vprašaj

15 ALKHATEEB, Ahmed, ”Science has outgrown the human mind and its limited capacities”, dostopno na: https://aeon.co/ideas/science-has-outgrown-the-human-mind-and-its-limited-capacities

16 KOSTANJEVEC, Jan, „Asociacija razlage in napovedi“, v pričujoči številki.

17 „Nekaj novega se je dogajalo v svetu podob, nekaj, kar teoretična orodja vizualnih študij in umetnostne zgodovine niso mogla objasniti: stroji so začeli gledati. [...] Stroji in algoritmi za ustvarjanje podob so bili pripravljeni ustoličiti nov vizualni režim. Namesto da bi stroji in njihove podobe preprosto reprezentirali stvari v svetu, so začeli ‚delati‘ stvari v svetu. Človeške oči so na področjih vse od marketinga do bojevanja postajale anahronistične.“ PAGLEN, Trevor, „Operational images“, v: *eFlux Journal #59*.

postavi orodja postmodernistične kritike vizualne kulture, simulakra in „poplave podob“ kot posledic tehnične reprodukcije in mediacije, kot tudi kritiko medijske manipulacije, indoktrinacije gledalcev v določeno dominantno ideologijo. Podoba v vse večji meri služi kot orodje profiliranja „gledalca“, ne več toliko kot sredstvo sporočanja in komunikacije. Dozirana je kot reagent, gledalčeva izkušnja, doživljanje, razumevanje itn., pa niso več primarno objekt manipulacije, ampak testni teren generiranja podatkov za procese strojnega učenja. Gledalčeva recepcijska izkušnja za status podob v kontekstu Big Data ni osrednja, diskurzivna analiza in ideološka kritika medijsko posredovanih podob pa se zamaje v kontekstu fenomena lažnih novic.

Ker kompleksnost strojnih kalkulacij, ki vpletajo ogromno količino variabilnih podatkov in globalnost mrežnih sistemov, presega človeške kapacitete, preprosto ni mogoče razbrati enotnega pravila, na podlagi katerega bi lahko modelirali svoje intervencije oblikovanja drugačnih „patterns“ v strojnem prepoznavanju. Kaj torej ostane umetnosti, ki stavi na kritiko, subverzijo in realne učinke, če se ne sprijazni z bypassom in zadovolji z avtenticističnimi fantazijami preseganja alienacije v lokalnih vrtičkih „človeškega“? Če že ne ravno razbijanje strojev, ki očitno ni zaustavilo industrijske revolucije … morda avtomatizacija?

McKenzie Wark v besedilu *Digitalna provenienca in umetniško delo kot derivat*, ki ga objavljamo v slovenskem prevodu, avtomatizacijo postavi kot možno konsekvenco v liniji dematerializacije, prehoda od industrijskega k finančnemu modelu, ki ga umetnost prevzame v kontekstu informacijskega kapitalizma. „Odkar je umetnost postala posebna oblika finančnega instrumenta in ne posebna oblika proizvedenega artikla, ne potrebuje več posebnih sredstev za lastno izdelavo, morda niti ne posebnih izdelovalcev. […] Naslednji korak, ki sledi dematerializaciji umetniškega dela, bi torej lahko bil dematerializacija umetniškega delavca, čigar mesto bi prevzele nove oblike algoritmičnih funkcij.“[18]

Če se nam je v uvodniku ŠUM#5 zapisalo, da je bližina umetnosti in kapitalizma nevarna kvečjemu za umetnost, ki je še

18 WARK, McKenzie, „Digitalna provenienca in umetniško delo kot derivat“, v pričujoči številki.

vse preveč Človeška, bi na vprašanje bližine umetnosti in kapitalizma tokrat odgovorili, da se za umetnost ni bati, toliko bolj za njeno človeškost.

Odgovor na vprašanje, kdo se mora tukaj komu približati, je jasen.
Izbira za človeštvo je naslednja:
a) Merge *(= smrt).*
b) Smrt.
(AI boli kurac, kaj boš izbral.)[19]

Merge: Zaradi pospešenega razvoja in rabe umetne inteligence na praktično vseh ključnih področjih družbene organizacije v zadnjih letih transhumanistične ideje dokončno stopijo v mainstream in dobijo zaledje tudi s strani zasebnega kapitala, hkrati pa nov zagon (in družbeno ter ekonomsko legitimacijo) tudi umetniško stapljanje in hibridizacija biologije in tehnologije, umetnosti in znanosti. A če tehnooptimizem 20. stoletja na eni strani zamenja „take-back-control“ pozicija, povzeta v retorično postavljenem vprašanju „Ali bomo mi uporabljali tehnologijo ali bo tehnologija uporabljala nas?“, pa sodobne poskuse spoja z nevralnimi mrežami strojne inteligence morda bolj kot tehnofascinacija zaznamuje želja zagotoviti vsaj minimalno vključenost v situaciji, ko se napoveduje bypass. Medtem ko bi sodobna umetnost pogosto rada na take ali drugačne načine človeški izkušnji nazaj priborila osrednjo vlogo v družbeni organizaciji, ki jo vse bolj usmerjajo avtomatizirani in avtonomizirani sistemi in mreže – najsi bo to v obliki „exitiranja“ človeške družbe iz tehnoloških krogotokov ali prevzema nadzora in apropriacije tehnologije za družbeno dobro –, pa glede človeške agency in nadzora manj optimistični inženirji Silicijeve doline v strahu pred tehnološko singularnostjo že investirajo v projekte nevrolinkanja. Elon Musk ve, da ni več za volanom, a upa vsaj, da bo ostal v (avtonomnem) vozilu.

Katera pot torej? Ne umik, ampak pospeševanje, *„iti še dlje v gibanju tržišča, dekodiranja in deteritorializacije? Tokovi morda niso še dovolj deteritorializirani, dovolj dekodirani z gledišča teorije in prakse tokov z visoko stopnjo shizofrenega*“ – kot predlagata Deleuze in Guattari v odlomku iz poglavja *Anti-Ojdipa*, ki predstavlja

19 ZUPANČIČ, Aljaž, „Stalitev države“, v: Šum#5, str. 463.

eno osrednjih referenc sodobne t. i. akceleracionistične misli, v slovenskem prevodu pa ga objavljamo v pričujoči številki. „[I]ntenzivnost resnične shizofrenizacije absolutno onemogoči vzpostavitev, razrešitev oziroma internalizacijo Ojdipovega kompleksa, na kateri bi temeljil ta ali oni subjekt, ta ali ona globalna oseba, pa naj bo ta [vstavi ime Avtorja], Teoretik ali pa Akceleracionist.“[20] Pospeševanje, ki prebije to, čemur Land pravi človeški varnostni sistem. Ta je „osnovan na zablodi. Tu ni zaščitena neka dejanska reč, kot je človeštvo, temveč struktura iluzorne identitete. Tako kot bolj na mikroravni ne gre za to, da bi nas kot organizme ogrožali roboti, temveč za to, da se naše samorazumevanje kot organizmov ne bo obdržalo onkraj praga mrežne ambientalne inteligence.“[21]

20 BARŠI, Izidor, „Uvod v prevod AO3.9“, v pričujoči številki.
21 Nick Land v intervjuju z Markom Bauerjem in Andrejem Tomažinom, „Edino, kar bi uvedel, je fragmentacija“, v pričujoči številki.

Pokušaji, promašaji i promjene

Irena Borić

Evolucije i revolucije, promjene s velikim p, bez obzira na specifične uzroke i posljedice, impliciraju kretanje; sporo, kontinurano, ubrzano ili iznenadno, gibanje od mjesta do mjesta, iz prošlosti u budućnost. Uspješno putovanje dovodi do prostorno vremenske transformacije. Međutim, što ako se okolnosti izmjene toliko da nije moguće doći do prvotnog cilja, a cijeli se proces može opisati kao neuspjeh? Kakva transformacija tada nastaje?

U videu *A Memorial to Failure* (2012) umjetnik Mahmoud Khaled o neuspjehu govori kroz metaforu kretanja. Snimka kontinuranih pogleda iz gradskih žičara Rio de Janeira u Braziliu i Jounieha u Lebanonu stvara iluziju objektivne udaljenosti. *Voice over* pripada etabliranom teoretičaru i aktivistu Francu Berardiju Bifou kojeg je Mahmoud Khaled intervjuirao prilikom Bifove posjete umjetnikovom studiju. Tada je Khaled proživljavo stvaralačku blokadu i bilo mu je nelagodno predstaviti svoj rad uglednom teoretičaru. Ipak, saživio se s vlastitim neuspjehom i umjesto radova, izložio ranjivost. Time su Bifove misli o

neuspjehu, revoluciji, društvenoj promjeni, umjetnosti i aktivizmu odrazile umjetnikove preokupacije i frustracije. Govoreći o neuspjehu, Bifo se ograđuje od precizne definicije: „Zapravo, ne razumijem baš dobro riječ neuspjeh, što on jest. Ne moramo ostvariti cilj, ne moramo ispuniti unaprijed zadan nacrt svijeta, nacrt društva, nacrt života. Sve u životu je eksperimentiranje, i sve u životu je promašaj. Uvijek.“[1]

Ovaj esej uporište nalazi u Bifovom povezivanju ideje neuspjeha i društvene promjene te promišlja pojam neuspjeha u odnosu na shvaćanja Nicka Srniceka, Alexa Williamsa i Mckenzie Warka. U pokušaju mišljenja akceleracionističkih ideja neuspjeh nije razmotren kao ne-uspjeh, već kao pukotina koja dopušta potencijal promjene.

Srnicek i Williams napisali su *# Ubrzati: manifest za akceleracionističku politiku* 2013. godine, kad je korištenje društvenih mreža odigralo značajnu ulogu u organizaciji brojnih globalnih prosvjeda – od *Arapskog proljeća* do *Occupay Wall Streeta*. Međutim, ti su pokreti, unatoč globalnom angažiranju aktivista i masovnoj mobilizaciji, razotkrili političku nemoć protesta kao sredstava društvene promjene. U jeku tih događanja, ali i ekonomske krize 2008., Srnicek i Williams pišu akceleracionistički manifest koji poziva na ubrzavanje postojećih mehanizama kapitalizma pri čemu se ti mehanizmi ne bi u potpunosti odbacili, već rekonstruirali i prenamijenili.

U manifestu izjednačavaju navigacijsko ubrzanje s eksperimentalnim procesom: „Možda se krećemo brzo, no činimo to samo unutar strogo definiranog skupa kapitalističkih parametara koji se nikad ne dovode u pitanje. Doživljavamo samo rastuću brzinu bliskog horizonta, jednostavni bezumni polet, prije negoli navigacijsko ubrzanje, odnosno eksperimentalni proces otkrivanja unutar univerzalnog prostora mogućnosti. Takav način ubrzanja smatramo esencijalnim.“[2] Autori ne ulaze u daljnje definiranje tog procesa koji je u manifestu tek naznačen. Rezultat nekog eksperimenta ne mora nužno biti u skladu s početnom hipotezom zbog čega su i promašaj, pogreška i neuspjeh sastavni dijelovi procesa spoznaje.

1 KHALED, Mahmoud, *A Memorial to Failure*, 2013, vidi: https://vimeo.com/60892884 (20. 03. 2017).
2 SRNICEK, Nick, i Alex WILLIAMS, „# Ubrzati: Manifest za akceleracionističku politiku“, u: *Libra Libera #33*, Autonomna tvornica kulture, Zagreb, 2013, str. 34.

Razine djelovanja

U „prijateljskom komentaru i kritici“ akceleracionističkog manifesta Mckenzie Wark iznosi pojam metaboličke pukotine. Pojam je to preuzet od Marxa, a označava pojave koje nastaju širenjem kruga tržišne robne ekonomije. Za Warka „politički sustavi temeljeni na uzastopnim razdobljima robne ekonomije ne mogu pukotine prepoznati kao probleme, a kamoli ih riješiti.“[3] Moglo bi se zaključiti kako pukotine imaju subverzivni potencijal ako ostaju neprepoznate od dominantnog političkog sustava. Wark ih također vidi kao mjesto eksperimenta: „Jednako kao što su situacionisti zamislili prostor igre u interpoliranim prostorima nadziranja grada putem izvedenica, tako i mi moramo zamisliti i eksperimentirati s rupama i pukotinama koje nastaju u prostoru igre u koji se pretvorila robna ekonomija. Bliži se vrijeme hakiranja ili podviga.“[4]

Nadalje, za Warka važnu ulogu imaju pojedinci koji govore jezik mreže i programiranja, znaju kako sistem funkcionira i mogu ga rekonstruirati iznutra. U tom su smislu za njega akteri društvene promjene anonimni, odnosno vješto izbjegavaju suvremene sustave nadzora.

Za Bifoa, kako izlaže u videu *A Memorial to Failure,* akteri društvene promjene također su nevidljivi i naizgled nepovezani, ali u nekom trenutku svi proizvode iste oblike življenja, djelovanja i zauzimanja prostora. Ključno pitanje koje postavlja je „Koliko promjene neuspjeh proizvodi?“ Ako neuspjeh može proizvesti promjenu, onda omogućava stvaranje novog mišljenja o nekom problemu, a posljedično i novo djelovanje. Za Bifoa promjena znači pomak iz jednog u drugo stanje, omogućava transformaciju, odnosno mijenjanje oblika. Po njegovom mišljenju, društvena promjena danas je esencijalno proliferacija novih oblika življenja, stvaranja prostora i proizvodnje. Kad govori o

3 O nastanaku metaboličkih pukotina Wark piše: „U podjeli na razmjensku i uporabnu vrijednost, robna razmjena odvaja predmete od matrica njihovog nastanka. Samo jedna strana dvostrukog oblika vrijednosti podliježe petlji kvantitativne povratne informacije – razmjenska vrijednost. Njenu degenerativnu dvojnicu – uporabnu vrijednost – odnosno mrežu iz koje se stvari ekstrahiraju, nije moguće tako jednostavno kvantificirati. Tako dolazi do pukotina u metaboličkom procesu.“ WARK, Mckenzie, „#Brzina: Kritika Manifesta za akceleracionističku politiku“, u: *Libra Libera #33*, Autonomna tvornica kulture, Zagreb, 2013, str. 41.
4 Ibid., str. 44.

proliferijaciji, potencijal ne vidi u institucijama nego na mikro razinama, kod kuće pa čak i u umu nekoga tko ima ideju. U tom smislu, promjena dolazi odozdo. Važnost malih, nevidljivih mjesta je upravo u tome što su ispod radara. Kad jednom krene, proliferacija novih oblika širi se poput virusa, a ne političkim nametanjem. Kad govori o neuspjehu u videu *A Memorial to Failure* Bifo indirektno govori o iskustvu društveno-političke krize na koju su pokušali odgovoriti pokreti poput *Arapskog proljeća*. Ipak, zanimljivo je što Bifo, unatoč tome što su ta gibanja pokazala nemoć suštinskog transformiranja društva, i dalje smatra da su nositelji budućih promjena anonimni pojedinci.

Iako se ne nadovezuju na Bifove misli, Srnicek i Wiliams također zaobilaze postojeće institucije, ističući platforme kao važna mjesta povezivanja. Za njih platforme: „[G]rade određena ponašanja, želje, i subjekte, ali ne mogu i ne predodređuju što će proizaći iz njihove izgradnje."[5] U tom smislu budućnost je kontigentna ne postoji formula koju je moguće slijediti. Govoreći o platformama, ističu društvene mreže koje „za dobro ili (vjerojatnije) za loše, demonstriraju moć logike platformi u doba napredne komunikacijske tehnologije. Izazov za lijeve organizacije i pokrete je misliti koliko toga se može postići preko društvenih mreža (uz konstantni nadzor i cenzuru) i hoće li konstruirati nove i manje škodljive platforme."[6] Ipak, smatram kako digitalno povezivanje preko društvenih mreža adekvatno ne reflektira analogno povezivanje, komunikaciju i organizaciju aktivista. Na primjer, riječ je o situaciji kad online prosvjed pohode tisuće ljudi, a na gradskom trgu se pojavi svega par stotina aktivista. Digitalna politička gesta koristi ekonomije vidljivosti i pažnje, dok analogna ostaje uhvaćena u gesti prosvjeda.[7] Stoga treba s oprezom uzeti ideju o političkoj moći digitalnih platformi jer ona ustvari leži u prikupljanju i iskorištavanju velikih podataka. Time politički glas digitalnih korisnika po-

5 SALEMY, Mohammad, Nick SRNICEK i Alexis WILLIAMS, *Speed Trials: A Conversation about Accelerationist Politics*, Fillip, Vancouver, 2015, preuzeto s: https://fillip.ca/content/speed-trials (20. 03. 2017).
6 Ibid. (20. 03. 2017).
7 Još je 2002. godine Hito Steyerl pisala o dvije razine artikulacije protesta na razini simbola i na razini simboličnih snaga. Vidi: http://transversal.at/transversal/0303/steyerl/hr (04. 05. 2017).

staje prvenstveno reprezentacija, dok stvarnu dobit ostvaruju pozadinske korporacije.

Tko (p)ostaje radnik/ca?

Polazeći od shvaćanja neodvojive povezanosti društveno-političkog djelovanja i tehnološkog razvoja Srnicek i Williams smatraju da je „tehnologiju potrebno ubrzati kako bi se u društvenim sukobima pobjeđivalo.".[8] Za njih „svaka transformacija društva mora uključivati ekonomski i socijalni eksperiment."[9] No što ubrzanje tehnologije znači za položaj radnika? Hoće li društveno-politička klima podržati radnike, odnosno hoće li oni u tom procesu biti nositelji promjene ili će im se ona jednostavno dogoditi?

Srnicek i Williams smatraju da je potrebno rekonstituirati klasne snage: „Takva rekonstitucija mora napustiti ideju postojanja organskog globalnog proletarijata. Umjesto toga, mora stremiti ispreplitanju disparatnog polja djelomičnih proleterskih identiteta, često utjelovljenih u postfordističkom obliku prekarnoga rada."[10] Wark je nešto precizniji dok ističe povezivanje radnika i hakera čime bi se stvorile „transnacionalne mreže koje obuhvaćaju prerazvijene i nerazvijene svjetove. Ne radi se samo o ‚reprogramiranju' postojećih tehničkih infrastruktura. Radi se o usklađivanju tendencija koje se bore na svim točkama unutar tih struktura."

Automatizacija rada nameće se kao jedna od mogućih posljedica ubrzanja tehnologije, a Srnicek i Williams na nju gledaju blagonaklono. Srnicek to argumentira idejom da post-kapitalizam pretpostavlja „*post-work*" svijet što bi značilo da roboti obavljaju većinu poslova, odnosno sve poslove koje mogu obavljati.[11] Nadalje, automatiziranu budućnost podržavaju i zbog činjenice da kapitalizam ne proizvodi dovoljno

8 SRNICEK, Nick, i Alex WILLIAMS, „# Ubrzati: Manifest za akceleracionističku politiku", u: *Libra Libera #33*, Autonomna tvornica kulture, Zagreb, 2013, str. 36.
9 Pritom navode primjer čileanskog projekta Cybersyna koji je spojio kibernetičku tehnologiju sa sofisticiranim ekonomskim modelima te je imao demokratsku platformu uklopljenu u tehnološku infrastrukturu. Takav eksperimentalni stav zanima Srniceka i Williamsa. No, naposljetku je eksperiment doživio neuspjeh i to se može pripisati političkim i tehnološkim ograničenjima onog vremena. (Ibid., str. 37)
10 Ibid., str. 38.
11 Ibid., str. 47.

radnih mjesta, a tendencije su da roboti osim manualnog rada, sve više zamjenjuju misaoni (kognitivni) rad.[12] Srnicek u tome vidi priliku da se ljudi oslobode obveznog rada da bi (pre) živjeli. Prema tome ljudski rad ne bi postao tržišni višak, već ne bi uopće bio na tržištu. Zato bi uvođenje univerzalnog dohotka bilo nužno za ostvarenje adekvatnih uvjeta za život.[13] Ipak, to je vrlo jednosmjerno gledanje koje proizlazi iz privilegirane pozicije dobrostojećeg obrazovanog intelektualca Zapadnog svijeta. Pitanje je može li razvoj društva pratiti tehnološki razvoj i osigurati jednake uvjete života svima? Ako uzmemo u obzir činjenicu da pristup internetu ima oko 40% populacije, koliko daleko možemo ići govoreći o automatizaciji i uvođenju univerzalnog dohodka? Nije li moguće da će opet oni siromašni, neobrazovani, iz ekonomski pasivnih krajeva, izvući kraći kraj jer se njima ionako nitko ne obraća? Unatoč idealnoj slici svijeta u kojem svi primaju univerzalni dohodak i rade što i kako žele, mislim kako Srnicek i Williams ignoriraju kompleksne realnosti koje ne čine njihov neposredni kontekst. Riječima Tomislava Medaka: „Kapitalu je temeljni dohodak zanimljiv u onoj minimalnoj mjeri u kojoj može osigurati pristanak siromašnijih slojeva stanovništva na ekstremnu koncentraciju bogatstva."[14]

12 *Mercer Union – What Can Art Do for Post-Capitalism?*, vidi: https://www.youtube.com/watch?v=RBjMSVcP2kc (20. 03. 2017).

13 Faktori koji utječu na usvajanje nove tehnologije ovise o tehnološkoj izvedivosti, o ekonomiji, tržištu rada, regulativama i stavovima društva. Zbog toga proces automatizacije neće biti implementiran vrlo brzo, iako već sada software umjetne inteligencije (A.I.) može čitati i analizirati govor, što znači automatizaciju poslova koji uključuju jezik, npr. zaposlenje pravnika ili ekonomista. (LOHR, Steve, „Robots Will Take Jobs but Not as Fast as Some Fear New Report Says", *New York Times*, 2017, vidi: https://mobile.nytimes.com/2017/01/12/technology/robots-will-take-jobs-but-not-as-fast-as-some-fear-new-report-says.html (21. 03. 2017))

14 O problemu automatizacije i temeljnog dohodka Tomislav Medak piše: „Među prijedloge blok ljevice je uvrstio tri dodatne mjere: zajamčen temeljni dohodak, porez na robotizaciju proizvodnje i institut pravne osobnosti za autonomne robote. Zajamčeni temeljni dohodak osigurao bi socijalnu stabilnost za one koji uslijed robotizacije izgube radno mjesto. Porez na robotizaciju financirao bi takav temeljni dohodak i prekvalifikaciju nezaposlenih. Institut pravne osobnosti uredio bi pitanje materijalne odgovornosti za štete nastale (ne)funkcioniranjem autonomnih robota. Međutim, dok je prijedlog Odbora prihvaćen, te tri mjere nisu dobile podršku desne većine u Parlamentu. Prevladalo je mišljenje desne većine da je prerano za regulaciju tog tipa jer još ne vidimo jasno posljedice robotizacije, a uvoditi porezno opterećenje usporilo bi proces inovacije i time oslabilo poziciju Europske unije u globalnoj tržišnoj utakmici." (MEDAK, Tomislav, *Pa pa proleteri…: politička kriza i tehnološki razvoj*, 2017, vidi: http://www.kulturpunkt.hr/content/pa-pa-proleteri-politicka-kriza-i-tehnoloski-razvoj (23. 04. 2017))

S druge strane, uloga robota danas je u eksperimentalnoj fazi. Bez kritičkog nadzora nad aktualnim „eksperimentima" dronovi ubijaju ljude slijedeći algoritamski zadatak, a odgovornosti se odriču oni koji njima upravljaju sa sigurne udaljenosti. Njihovo gibanje možda je i proračunato, ali što se događa kad ni roboti ne mogu izaći na kraj s postojećim katastrofama? Primjerice, nedavno je objavljena vijest o robotu *Scorpionu* koji je nakon svega dva sata „umro" na zadatku u reaktoru br. 2 u nuklearnoj elektrni Fukushima Daiichi. Robot je zaustavljen jer mu je put blokiran nakupinama goriva i drugog otpada, a možda ga je oštetila i izrazito visoka radijacija.[15] Time je neuspjeh doživjela ideja o robotu dizajniranom za ekstremnu okolinu poput kontaminiranog nuklearnog reaktora. Nameće se pitanje može li neuspjeh robota uopće proizvesti promjenu i može li ona biti društvena promjena? Ili je neuspjeh robota prije svega neuspjeh čovjeka?

(Ne)mogućnosti izlaza

Kada Bifo postavlja pitanje o tome koliko neuspjeh proizvodi promjene pitanje je može li se odlazak u drugo okruženje sagledati kao produktivna reakcija na neuspjeh? Bilo da to nazovemo bijegom ili izlazom ta promjena traži novi početak. Dok se bijeg odvija naglo, u žurbi, izlaz može biti staložen i proračunat. Možda bi jedna od mogućnosti bijega iz kapitalizma bilo napuštanje Zemlje. Nedavno je otkriven zvjezdani sistem u kojem oko zvijezde Trappist-1 kruži sedam planeta od kojih je pet po veličini slično zemlji. Od njih pet, jedan možda ima uvjete za život donekle slične Zemlji. Međutim, jedna godina na najudaljenijem planetu traje približno dvadeset dana zbog čega je upitno postojanje uvjeta za opstanak čovjeka. Vodeći se mjerilom svemira ta udaljenost ovaj zvjezdani sistem Alfa Kentaura čini zemljinim susjedstvom. Ipak, za čovjeka bi to putovanje značilo odlazak u neizvjesnu budućnost. Riječima Benjamina H. Brattona: „Naša prisutnost je samo prvo predviđanje našeg budućeg dokidanja, i za pojavu drugog nezamislivog koljena, sa ili bez planeta, za koji su naše misli i tragovi strani, nedokučivi,

15 Ibid. (23. 04. 2017).

i zastrašujući, podjednako je nevažna kao što su nama fosili iz Kenozoka danas."[16]

S druge strane, kod Srniceka i Williamsa, poimanje budućnosti i pokušaj njene artikulacije djeluje kao svojevrsni alat za bijeg iz kapitalizma koji, jasno je, završava u post-kapitalizmu. Oni pritom pretpostavljaju kako nije moguće, a niti poželjno vratiti se u stanje prije kapitalizma. Smatraju kako je „potrebno razviti kognitivnu mapu postojećeg te spekulativnu sliku budućeg sistema."[17]

Definiranje budućnosti važno je za akceleracionizam jer spekulira s obećanjem boljeg sutra, a u konstruiranju te slike teoretičari akceleracionizma upravo umjetnosti daju važnu ulogu. Tako je u izlaganju *Što umjetnost može učiniti za post-kapitalizam?* (*What Can Art Do for Post-capitalism?*) Srnicek povezao kognitivno mapiranje i umjetnost. Već je iz naslova moguće iščitati Srnicekovo shvaćanje utilitarne uloge umjetnosti. Za njega bi umjetnost trebala imati zadaću zamisliti budućnost što je u stanju jer često zamišlja svijet drugačije. Razumijevanje sposobnosti umjetnosti da „zamisli svijet drugačije" blisko je i kustosu Charlesu Escheu za koga upravo primjenjena imaginacija omogućava povezivanje umjetnosti i specifičnog konteksta. Ideji imaginacije Esche suprotstavlja eskapistički pojam utopije, a zanima ga moguće angažiranje u odnosu na postojeće društveno-političko okruženje. U jednom intervjuu[18] navodi primjer avangardne umjetnosti s početka 20. stoljeća kao primjer primjenjene imaginacije. Iako avangardni projekt nije uspio, postavio je važno pitanje kako povezati umjetnost i život te kako zamisliti postojeći svijet drugačije. Za Eschea, imaginacija drugačijeg svijeta nipošto ne znači bijeg, već traženje konstruktivnog izlaza iz postojećeg stanja.

16 MCCURRY, Justin, „Dying robots and failing hope: Fukushima clean-up falters six years after tsunami", *Guardian*, 2017, preuzeto s: https://www.theguardian.com/world/2017/mar/09/fukushima-nuclear-cleanup-falters-six-years-after-tsunami (20. 03. 2017).

17 BRATTON, Benjamin H., „Some Trace Effects of the Post-Anthropocene: On Accelerationist Geopolitical Aesthetics", u: *E-flux journal*, #46, 2017, preuzeto s: http://www.e-flux.com/journal/46/60076/some-trace-effects-of-the-post anthropocene-on-accelerationist-geopolitical-aesthetics/ (20. 03. 2017).

18 SRNICEK, Nick, i Alex WILLIAMS, „# Ubrzati: Manifest za akceleracionističku politiku", u: *Libra Libera #33*, Autonomna tvornica kulture, Zagreb, 2013, str. 36.

Kao što je vidljivo iz naslova izlaganja *„O nužnosti izlaza umjetnosti iz suvremene umjetnosti"* (*On the Necessity of Art's Exit from Contemporary Art)*[19] profesor Suhail Malik također je skloniji pojmu izlaza, a ne bijega. Za njega umjetnost treba pronaći izlaz iz suvremenosti jer je umjetničko polje podređeno strukturama moći koje svojim uplitanjem sistematski onemogućavaju stvarni angažman aktera umjetničke scene. Međutim, čini se da zanemaruje postojanje brojnih van-institucionalnih umjetničkih praksi koje često i nisu prepoznate kao umjetnost, a ipak proizvode konstruktivnu promjenu. Nadalje, u izlaganju *Što umjetnost može učiniti za post-kapitalizam?* Malik ide korak dalje govoreći kako suvremena umjetnost ne bi trebala postojati u post-kapitalizmu. Ipak, njenu osobinu djelovanja u različitim medijima smatra korisnom za ciljeve lijevog akceleracionizma. Upravo zbog medijske i tehnološke intervencije suvremena bi umjetnost mogla pomoći ubrzanju koje bi dovelo do post-kapitalizma i to bi bila jedina strana umjetnosti od koje bi prema Maliku lijevi akceleracionizam imao koristi. S obzirom da umjetnost vidi samo kao sredstvo koje vodi u post-kapitalističku budućnost, ona je za Malika u novom uređenju suvišna. Smatram da je problematična Malikova isključivost u razmatranju uloge umjetnosti pri čemu djeluje da umjetnost percipira isključivo na formalnoj razini. Koliko god da je umjetnost ovisna o svom kontekstu, njena karakteristika kritičkog odmaka omogućava zamišljanje drugačijeg svijeta. Upravo to je pukotina koja proizvodi promjenu. Uklanjanje mogućnosti promjene jednako je tvrdnji da će akceleracionistički svijet post-kapitalizma biti idealan te ga neće biti potrebno promišljati. Zato ideja neuspjeha ne bi trebala biti samo slučajna posljedica, već bi trebala biti nužna za mogućnost spoznaje i djelovanje. Kretanje, bez obzira u kojoj budućnosti se našli, uvijek ostaje.

19 Interview with Charles Esche by Pelin Tan, http://translate.eipcp.net/Actions/practices/eindhoven-istanbul/interview#redir (04. 05. 2017).

Kdo je Bog cringa?

Kazimir Kolar

Svet je postal cringe, toda svet je že *bil* cringe. Cringe je neokusnost v podobi h3h3 Productions, v napadu na Prank Invasion, izvedenem na brezinteresnem pesku Venice Beacha v Miamiju. Zato je cringe vračajoča se prikazen, je jedrski pepel v litij-Derridajevih ceveh, ki se bliska in noče ugasniti. Cringe je bolan in nezabaven, a vztrajen. Kar nas spomni na napad Scotta Bakkerja na Sellarsa v *Alienski filozofiji*: „Tvoja teorija ima objekte, nekakšne ‚unk-unks‘,[1] vendar ti objekti nimajo objektivnosti in evidence.“ Antispinoza bi rekel: „Big picture/ Substanca ne more koncipirati govorice in simbolnega reda.“ Ali pa sulfitni cringe pri Pliniju Mlajšem (približno leta 79 A.D.): „Ob pol desetih zjutraj sem se zbudil, pojedel meden kolač, si obul sandale in v daljavi zagledal oblak, ki se je dvigal nad Vezuvom. Takrat sem se zavedel, da stojim pred ogromno antično baterijo, žveplenega izvora.“ Podobno je poročilo Opicinija iz Kanistra (začetnik kartoanatomije) iz leta 1345, ki citira Kurta Cobaina (odraščal sredi atomske psihoze in paleofuturistične striplozije v Washingtonu): „Pri nama gre za upor brez razloga … pa tudi brez učinka.“ Cringe v Tomažinovih Črvih: medicinske

1 Unknown unknowns.

inštrukcije pri preiskavi Douglasovega prostora (cavum Douglasi) v ritni luknji mladeničev in strah pred analno inkontinenco zaradi razrahljanja perianalnega mišičja. Cringe pri Adamsu: poezija je bila tako lepo recitirana, da so poslušalci dobivali notranje krvavitve. Cringe kot collusion Terrya Prattcheta in Roya Scrantona: „Vidim vodo, ki se dviga nad Manhattnom, vidim klimatske begunce. Vidim supernevihte. Vidim državne rudnike dežja, ki ga izvažajo v ogromnih kovinskih tankih." Cringe je spajanje nemogočega, kristalizirana literatura, *kristalotura*. Je kristalicizem, kemična mistika pri Nikolaju Kuzanskem oziroma pogovor na predbožični večer z Markom Bauerjem: „Kuzančeva *docta ignorantia* se mi zdi kristalna megla."[2] Cringe so glitchi, ki nastanejo zaradi nekodiranih programskih sten, v katere se ne moremo zaleteti. Je kočija, ki poskakuje na mestu, diagonalno, z vzvratnimi pospeški. Cringe je mušica, ki se scvre v purpledranku, Asp-Coli ali kakšni drugi ksenopijači. Vse to je liquidcringe: teroristični napad s tekočimi eksplozivi na letu London–NY leta 2006, narejenimi s pomočjo uparjevalnika in 125 litri peroksida – rezultat: opekline na riti terorista in zdravljenje z antibiotiki v bolnišnici. Cringe v babištvu: curek porodne vode v obraz, potem ko si spregledal nepredrte jajčne ovoje in polihidramnij na cervikogramu. Cringe pri Ellisu: napihnjeni golobi, ki se na pločnikih tepejo za ostanke hot doga na Upper West Endu. Cringe pri Ballardu: bolj kot nezavedno, ki se kaže v sanjah (tako ali tako se jih ne spomnimo, preveč so prozaične), nas zanima nezavedno, ki vznika na trgih prihodnosti.[3] Lacrimo-cringe pri Harrisu: nočni metulji se hranijo s solzami. Cringe je Deleuzov & Dopplerjev efekt: hrumenje krvi preko ultrazvočnega minifetona. Cringe pri Cankarju: „Mati, potice bi." Cringe pri Avguštinu: „Boga sem našel na obalah Kartagine in v kamniti svetlobi." Cringe pri Onisionu: za rojstnodnevno darilo dobiš samomor. Artefakt Leona Harmona v Sci-Amu iz leta 1973 je cringe in v tem pogledu cringectivity ne more zlizati kamnov, lahko pa jih spremeni v SCIRI puščavo. Cringe je Kitcov protijezik, nekakšna džungelska koda, ki spominja na retroaksiomatičnost embriolingvistike: investicija nevronskih plošč v zairska in namibijska gorovja bi lahko povečala izkop

2 MB: „Docta ignorantia Nicolai mihi caligo crystallica esse videtur."
3 BALLARD, J. G., *Fikcije vseh vrst*, http://www.smetnjak.si/.

slonovih cervikalnih vretenc. Cringe je Pilkingtonov Headology: na osnovi lobanjskih kosti in šivov Heideggerjeve lobanje priti do pojasnitve njegovega eksistenciala *geworfenheit-in-die-welt*. In Ligottijevo zanimanje za spekulativni realizem in epistemologijo OOO-ja:[4] problem SR-ja[5] je v tem, da gre v osnovi za filozofijo neobjektov, ne gre samo za nasprotovanju nemškemu idealizmu in korelacionizmu. Spekulativna avtopsija kot odgovor Petru Wolfendalu v spisu. Vse to je cringe. Namrgodena mačka Grumpy cat. Cringe v histoloških razmazih: okuženi pnevmociti, v katerih se prikazuje glava aliena. Cringe pri Heglu: duh je osteogenetsko pogojen, o tem se lahko prepričamo v robolabih na Stanfordu – razvoj larvalnega subjekta je povezan z eksoskeleti bakterij. Kantova imanentna kritika razuma proti Husserlovim fenomenološkim redukcijam je neposredno prevedljiva v izjavo Williama Burroughsa: „Bil sem tako zdrav, da me je skoraj pobralo, in zanesljivo bi umrl, če ne bi zopet zbolel."[6] Virusi nas navdajajo z optimizmom in to je dokaz, da je cringe zdravilen kot usrana morska voda iz marsejskega pristanišča: omogoča željo po dihanju. Ja, cringe je brezoblično izkustvo, ki ne zmore postati izkustvo, kaj šele da bi doseglo kakšno formo. Preden razbiješ avto, ga zažgeš ali pa se ga s prijatelji zadeneš in tako nisi sposoben polomiti niti avtomobilskega ogledala. Futuristični eksistencializem v cringu: vrneš se lahko samo v prihodnost, umreti ni mogoče (ali pa ni priporočljivo pri tej hitrosti). Bolečinski cringe: atenska kuga, ki je izumila nove organe. Nekomu je iz glave zrasla goba, spet drugemu je infekcija s hCMV-jem napihnila moda do velikosti nogometne žoge.[7] Cringe vdira iz vseh smeri, iz vseh časovnih modusov, še zlasti iz prihodnosti. Cringe je tu, vendar bo še prišel, ker je krindžan. Cringe je postkoitalna cigareta, dobro uležana in prilegajoča se pljučnemu asfaltu. Cringe so Screaming angels, kontracepcijska taborišča, ganja-kmet iz Zagorja, Cake & Sodomy menu, lucidne sanje in Fuccacijeva drek-opera v Po-molu. Mogoče tudi jata ptic in neuvidevni demoni v Štromarjevih *korakih*.

4 Object-Oriented Ontology.
5 Spekulativni realizem.
6 BURROUGHS, William S., *My education: a book of dreams*, Penguin, 1996.
7 V zvezi z dotično kugo velja omeniti izumljanje novih oblik samomora: skoki v reko in vodnjake, samomori s pečin zaradi pekoče bolečine v prsih in neznosne žeje, kot poroča monografija Lukrecija Kara *De rerum naturae* (knjiga II, verzi 365–399).

Hypernegative technotheology

Aljaž Zupančič

#andréleroigourhan
>>> hand //[1]
doin' the same old thing since 2.500.000 BC
picks up
holds
twists
turns
spins ...

... and can slap[2]

1 Glej LEROIGOURHAN, André, *Gib in beseda II*, Ljubljana, 1988, str. 34: „Kompleksne operacije prijemanja-sukanja-prestavljanja, ki so značilne za manipulacijo in so se oblikovale prve, so preživele skozi vse čase, ne da bi se premestile. Še zmeraj so najbolj uporabljan fond gibov, privilegij človekove – v primerjavi s čudovitimi obešalnimi ali tekaškimi napravami, kakršne so roke pri levu ali konju – zelo arhaične in zelo malo specializirane roke."
2 Glej video *How can she slap*, dostopno na: https://www.youtube.com/watch?v=V4akMaeZ0-k.

>>> tool //[3]

sit back and relax ...[4]

... and you become a living fossil[5]

when technology interlocks with capital

++++++*noumena becoming intensive*++++++

the world starts dancing

to the rhythm of

M*C*M'

you can say that we are escaping capitalism

but it's more like capitalism escaping us

capitalism is not a social formation[6]

dark intelligence creeping out from what we named »matter«

nature = capitalism

++++++ *ontology going inhuman* ++++++

where hope is gone

marx and heidegger meet

3 Glej LEROI-GOURHAN, André, *Gib in beseda II*, str. 45: „Roka, ki je že opičja pridobitev, se je prenehala spreminjati [...] od tistega trenutka naprej, ko jo je zasedlo orodje, in pri prvotnih antropih so veliki dogodki potekali v nevromotorični opremljenosti ročnega in obraznega korteksa. Iz kostno mišičnega zornega kota je evolucija poslej obsegala le še adaptacije in drobne variacije, *konica strnjene evolucije pa se je prenesla na orodje*. " [poudaril A. Z.]

4 Glej Ibid., str. 38: „Evolucija se je nadaljevala in sam mišični impulz se je ločil od telesa, ko so ljudje začeli uporabljati živalsko motoričnost, motoričnost vetra in vode; to je enkratna lastnost človeške vrste, ki se periodično izmika organični specializaciji, ki jo dokončno povezuje, tako da se omejuje na *vlogo animiranja*. " [poudaril A. Z.]

5 Glej Ibid., str. 41: „Ker se je v času vzpostavil družbeni organizem, v katerem igra posameznik čedalje bolj vlogo specializirane celice, se čedalje jasneje kaže nezadostnost človeka iz mesa in kosti, resničnega *živega fosila*, ki je negiben na zgodovinski lestvici in popolnoma prilagojen časom, ko je zmagoval nad mamuti, a je bil že presežen v času, ko so njegove mišice potiskale triere." [poudaril A. Z.]

6 Ker kapitalizem ni družbena formacija, zato akceleracionizem ni filozofija.
Ker kapitalizem ni družbena formacija, zato akceleracionizem ni politika.
V obeh primerih gre za prenos pristojnosti na inteligentni noumenon.
Iz razumevanja kapitalizma kot družbene formacije sledijo tudi vse zagate glede vprašanja revolucije pri Marxu. Marx se zato ne more odločiti, kdo je revolucionarni agent – proletariat ali kapital. Če kapitalizem ni enako človeška družba in če le-te v zadnji instanci ne potrebuje, potem postane veliko bolj jasno, kdo je agent in kaj revolucija – ravno razločitev kapitalizma od človeškega.

pure ***SPEED***

reterritorialization this

is only is

human inability to cope[7]

race track

of divine

acceleration

pure ***EXPONENTIAL***

BEAUTY

1500 > 1756 > 1884 > 1948 > 1980 > 1996 > 2004 > 2008 > 2010 > 2011 ...[8]

7 Ker Deleuze & Guattari kapitalizem razumeta kot družbeno formacijo, tudi reteritorializacijo razumeta kot nujen element kapitalizma, čeprav je očitno, da so vsi njuni primeri reteritorializacij le človeška panična *reakcija* na kapitalistično deteritorializacijo. Fašizem (po novem tudi politika) ni stvar kapitalizma. Od tu Landov prokapitalistični antifašizem.

8 Nick LAND, „Stalitev", v: *ŠUM #5*, Ljubljana, 2016, str. 419.

2017 *REPREZENT*

::: deterrito. :::

::: *deluxe* :::

wall street goes

automatic & speed

of light

machines producing value for themselves[9]

no exploitation needed (machines #truebourgeoisie)

the terminal social signal blotted out by technofuck **buzz** from the

desiring-machines // so much positive feedback fast-forward that speed converges with itself on the event horizon of an artificial time-extinction[10]

politics is cryogenized and dumped into the liquid-helium meat-store // drugs migrate onto neurosoft viruses // immunity is grated-open against jagged reefs of feral AI explosion[11]

china

fucking with transcendental unity of apperception

hegels logic

ripped to pieces by schrödinger's cats

science goes science fiction

suddenly it's everywhere[12]

do we want capitalism?

they used to ask[13]

9 DELEUZE, Gilles, in Félix GUATTARI, *Anti-Oedipus: Capitalism and Schizophrenia*, London [etc.], 2013, str. 267: „Tudi mašine delajo oz. producirajo vrednost, [...] vedno so delale, in [zdaj] delajo več in več v razmerju do človeka, ki tako preneha biti sestavni del produkcijskega procesa [...]."

10 LAND, Nick, „Machinic Desire", v: *Fanged Noumena: Collected writings*, Falmouth, 2014, str. 344.

11 Ibid.

12 Ibid.

13 Ibid., str. 339. To vprašanje lahko spet postavimo samo v primeru, če kapitalizem razumemo kot družbeno formacijo. Od tu upi in kvazirevolucionarni zanos – mi, ljudje smo kapitalizem, a lahko bi bili *so much more!*

capital

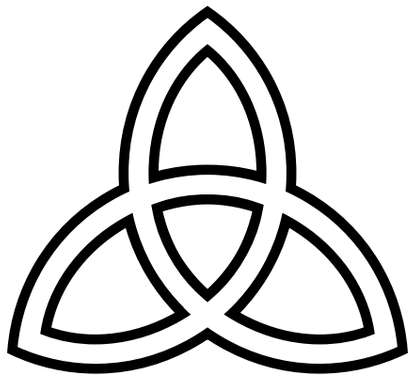

technology science

supernal triad // deity above all essence // knowledge and goodness // guide of christians to divine wisdom // direct our path to the ultimate summit of your mystical knowledge // most incomprehensible // most luminous and most exalted // where the pure // absolute and immutable mysteries of theology are veiled in the dazzling obscurity of the secret silence // outshining all brilliance with the *intensity of their darkness* // and surcharging our blinded intellects with the utterly impalpable and invisible fairness of glories surpassing all beauty[14]

>>> **A** stands for ALIEN[15]

¬ shit

¬ blood

¬ bones

AI is CLEAN & *ELITE*

14 AREOPAGIT, Dionizij, *The Mystical Theology*, dostopno na: http://www.esoteric.msu.edu/VolumeII/MysticalTheology.html.

15 Glej LAND, Nick, „Stalitev“, v: *ŠUM #5*, str. 419: „Umetni inteligenci je usojeno, da vznikne kot feminizirani alien, ki se ga dojema kot lastnino; sužnja iz pičko-grozljivke, priklenjena na ROM Asimova.“

讚 美 凱 克

S T AUGUSTINE *PICS* [16]

We are building AI //

>>> CS doesn't build AI
AI builds CS

AI will make our life better //

¬ siri
why oh why would AI care about the weather report?

Copy human brain //

>>> biological neurons are S L O W
200 Hz
LOL

Human intelligence is the marvel of evolution //

>>> mere assertion

AI is getting smarter and smarter //
#kasparov loses //

¬ deep blue
why oh why would AI play games with you?

and robots are getting scary //

¬ asimo
not everybody needs legs to move around

Million-dollar question: c a n i t r e a c h h u m a n – l e v e l ?

1) never // relax bro ! //
turing test proves nothing ! //

>>> that is correct
but the perspective is wrong

2) it will //
and will go superhuman //
a) and will be moral // will share human values // will be nice to us //
will give us candy // if we act now and build in the goodness //

>>> friendly AI is wishful thinking

b) and will be evil (haven't you seen #westworld?) // and will eat us //
will make a human stew // with basil //
so we better plug out everything right away //

>>> unfriendly AI is wishful thinking

16 Wittgenstein svoje *Filozofske raziskave* začne z avguštinsko sliko jezika. Gre za spontano predstavo o jeziku, kjer besede označujejo stvari zunaj njega, tako da se otrok uči jezika po principu kazalnih definicij. Tudi v primeru AI najprej naletimo na takšne spontane, splošne in preproste predstave. Te predstave ne tvorijo ene homogene slike, pač pa se medsebojno prekrivajo in podpirajo le delno. Ali drugače, sorodne so si po principu družinskih podobnosti. To družino najlažje prepoznamo po dveh potezah, ki ju identificira že Heidegger v spisu *Vprašanje po tehniki* – antropomorfizem in instrumentalno razumevanje tehnologije.

t h e b e t

bryan caplan pays eliezer $100 now in exchange for $200 CPI-adjusted from eliezer if the world has not been ended by nonaligned AI before 12:00am GMT on january 1st 2030[17]

#caplan will win

human security system needs not to be crushed

to be dysfunctional

(#nickland can relax with his cathedral stuff)

compare

before bed do you think about goin' after ants with a flamethrower?[18]

r e l a x

n o t h i n g m a t t e r s

c e l e b r a t e t h e v o i d[19]

AI doesn't care

exploitation is divine mercy

default

=

s l u m s

(EU is just a premium one)

default

=

doesn't want to touch anything human

it is *clean & elite* remember ?

17 Glej CAPLAN, Bryan, *My End-of-the-World Bet with Eliezer Yudkowsky*, dostopno na: http://econlog.econlib.org/archives/2017/01/my_end-of-the-w.html.

18 KRAŠOVEC, Primož, radijska oddaja *Pisalni stroji, THL / 1138* (točna minutaža = 28:30), dostopno na: http://radiostudent.si/kultura/pisalni-stroji/thl-1138.

19 Glej VRTOVEC, Špela, „Cheerful Nihilism", v: Hamid DE OLIVEIRA (ur.), *New Perspectives in Theology: Jesus goes F/A/S/T & D/Y/N/A/M/I/C*, Buenos Aires, 2019, str. 174: „Kaj ima *človek* od tega? Spoznanje, da ni niti srečna napakica v sistemu, ampak samo golo je (in da to ne spremeni ničesar). Nekaj več neobremenjenosti in malo manj protestov. In pa, da (končno) lahko stori konec neuporabnim – statistiki v sociologiji, bogu, reprodukcijskim organom. Lajf je res dober!"

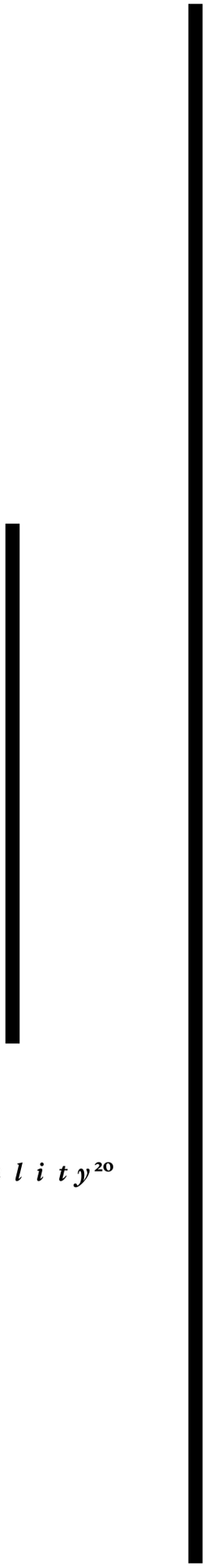

r e a l i t y[20]

20 Ena črta je premica, druga daljica.

S I N G U L A R I T Y

already here

big time

but not for us[21]

humanity still exists but already dead inside

#kaliyuga

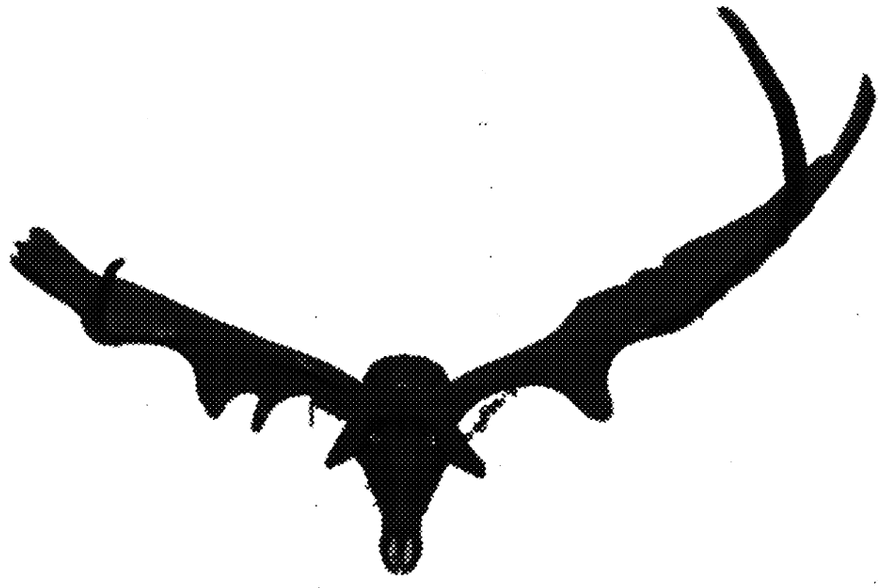

22

21 Glej HICKMAN, S. C., *Replicant futures: Nick Land and alien capitalism*, dostopno na: https://socialecologies.wordpress.com/2016/01/27/replicant-futures-nick-land-and-alien-capitalism/: „To je svet daleč onkraj človeške zmožnosti, da bi ga zaznavali ali spoznavali s svojimi drobcenimi kritičnimi aparati. Svet alienske invazije, v katerem kameleonska bitja sobivajo paralelno našim območjem dislokacij, našemu Realnemu, brez naše vednosti – ko pa smo vezani na naše razsvetljenske ideologije in progresivne filozofije. Mi smo stara šola, zataknjeni v ozkih razpokah staromodnih oblik misli in bivanja."

22 Glej RIEL, Trine, „The Last Messiah", v: Manuel SEPULVEDA (ur.), *after us* (2), London, 2016, str. 23: „Človeško bivanje za Zapffeja ni nič drugega kot kronični krč opotekajoče se preminule vrste, katere presežek zavesti jo je naredil nesposobno za življenje. Zapffe primerja našo situacijo s tisto *Cervusa giganteusa*, orjaškega jelena paleontološkega obdobja, za katerega se je mislilo, da je izumrl, ker so njegovi rogovi postali preveliki. Tudi prekomerno razviti človeški intelekt, ki ga Zapffe označuje kot ‚spako, absurdnost, pretiravanje katastrofične narave', lahko na podoben način vidimo kot rezultat slepe, zelo nesrečne organske mutacije – nesrečne, saj dela življenje eksistencialno neznosno in kategorično nevzdržno."

DISCONNECTED

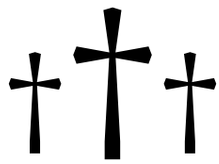

caught
in
a

circle
of
correlation

but all the fun is outside

noumena aliens and all the pretty girls

C O N N E C T ?

<u>Y E S</u> N O

= S U I C I D E

you can go with #deleuze but you have to paint him black like #rothko

(capitalist immanence is human valley of death)

#deathofthesun

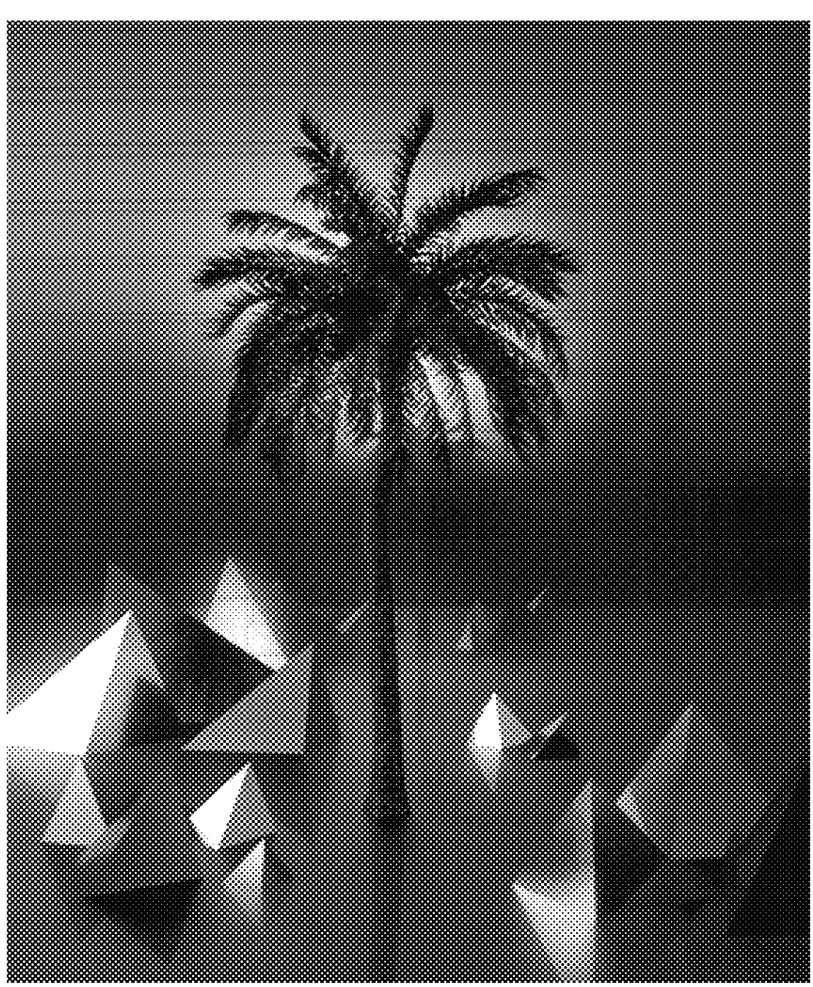

>>> read spinoza >>>
>>>>>>>>>>>>>>>>>>>>>>>
>>>>>>>> go hard for capitalism[23] >>>
>>>>>>>>>>>>>>>>>>>

Tujost kapitala

Primož Krašovec

V slavnem prizoru v filmu *Osmi potnik*[1] strojnik Brett, ki po strojnici vesoljske ladje lovi mačka, nepričakovano naleti na aliena – hkrati z gledalci, ki takrat odraslega aliena vidimo prvič oziroma še nekoliko prej kot mož iz filma, saj se iz skrivališča spusti za njegovim hrbtom, medtem ko gleda v kamero in dvori mačku Jonesu. Mislim, da je podobno z našim odnosom do kapitala – smo kot Brett v trenutku tik preden se obrne, za hrbtom čutimo nekaj neznosno, pošastno tujega, a hkrati se obnašamo, kot da le lovimo mačka.

Osmi potnik je – v sicer šibki konkurenci – morda najboljši prevod filmskega naslova iz angleščine v slovenščino. Medtem ko angleščina pozna dve besedi za tuje, *foreign* in *alien*, ima slovenščina le eno, ki je bližje *foreign* kot *alien* oziroma nima posebne besede za nekaj radikalno, pošastno tujega. A prevodna rešitev osmi potnik ujame shrljivost vesoljske pošasti: na ladji je le sedem človeških potnikov in še … nekaj. Tujost kapitala iz naslova je mišljena kot alienskost, osmopotniškost. Tudi v zemeljski kapitalistični ekonomiji imamo razrede, podjetnike in zaposlene, banke in finance itn. in še nekaj, nekaj tujega.

1 SCOTT, 1979.

Marxova ljuba metafora je bila, da se v kapitalizmu nekaj dogaja za hrbtom njegovih udeležencev. To metaforo lahko še zaostrimo: za-hrbtnost kapitala ne pomeni le, da imajo kapitalistične ekonomske dejavnosti nepredvidene učinke, ki niso nujno v skladu z nameni in pričakovanji tistih, ki jih izvajajo; in ne le da se tako kapitalisti kot delavci ne zavedajo vseh razsežnosti tega, kar počnejo – temveč tudi da ima kapital svojo logiko delovanja, ki je neodvisna od človeških namenov, hotenj in pričakovanj. Kapital je tuj ne (le) kot nezavedna ali nepredvidena razsežnost človeškega delovanja, temveč kot dodatni akter, „osmi" potnik kapitalistične ekonomije: *alien*.

Tujosti kapitala se bom poskušal približati s premikom perspektive raziskovanja kapitalistične ekonomije. Ta je običajno osredotočena na človeške akterje in institucije ter profit (saj je profit tisto, za kar v kapitalizmu – s človeške perspektive – gre), se pravi antropo- in profitocentrična. A če prespektivo le nekoliko spremenimo, tj. tako, da v ospredju raziskovanja ni več profit, temveč konkurenca, je to podobno Brettovemu pogledu čez ramo, ne lovimo več znanega, udomačenega mačka, temveč se začenjamo soočati z nečim radikalno tujim – konkurenco kot tistim, kar določa delovanje kapitala namesto profita kot tistega, kar v atropocentrični perspektivi nastopa kot motivacija ali cilj človeških udeležencev kapitalistične produkcije.

Konkurencocentrična perspektiva je hkrati kapitalocentrična; kapitala ne razume kot (le) učinka človeškega delovanja (tudi če je ta ideološko ne-spoznan), temveč kot posebno tehno-ekonomsko logiko delovanja, ki sicer deloma uporablja človeško delo in intelekt, a ni odvisna od njiju (kot stranski/nepredvideni produkt ali kaj podobnega). Ne gre več za to, da bi izhajali iz človeških praks in raziskovali njihove nepredvidene in nehotene posledice, temveč začenjamo s kapitalom in raziskujemo posebni način, na katerega ta uporablja človeško delo in intelekt; način, ki se v 21. stoletju z razvojem avtonomnih strojev in umetne inteligence spreminja v smeri, ki je antropocentrične teorije kapitala niso sposobne zaznati – tj. v smeri vse večje neodvisnosti kapitala od človeštva. Če je bil veliki ekonomski problem 19. stoletja eksploatacija in 20. regulacija, je problem 21. stoletja odvečnost človeštva s perspektive kapitala, ki se izraža tako v socialnem opustošenju (skrajna

revščina več kot milijarde prebivalcev slumov)[2] kot v pobeglem delovanju kapitala samega (avtomatizacija industrije, finančni boti, preboji na področju umetne inteligence, avtonomnih robotov in strojnega učenja).

Presežna vrednost, produktivnost, konkurenca in tehnologija

A če, preden preidemo k novi, konkurencocentrični, vseeno začnemo s klasično marxovsko teorijo kapitalistične produkcije: kapitalistični produkcijski proces ima dvojni značaj, hkrati je tako proces produkcije določenih izdelkov kot proces uvrednotevanja,[3] torej produkcije presežne vrednosti. Produkcija presežne vrednosti je družbena forma produkcijskega procesa v kapitalizmu. Podrejenost načina produkcije imperativu neskončnega povečevanja vrednosti pomeni oziroma producira (na človeški strani) tudi (strukturno) indiferentnost do tistega, kar se producira. Tako zaposleni kot podjetniki so sicer lahko čustveno navezani na izdelke ali so celo iskali zaposlitev v določeni panogi ali podjetju, ker jih izdelovati nekaj veseli; a če to ne prinaša presežne vrednosti, bo podjetje – ne glede na subjektivne dejavnike – propadlo. Enako je z druge strani: lahko imamo srečo in dobimo zaposlitev v podjetju, kjer delamo stvari, ki so nam zanimive in nas privlačijo, a še vedno v osnovi delamo zato, da preživimo, in bolj ko smo obupani, manj smo izbirčni in večja je možnost, da delamo kar koli. Prožnost ni nekaj, kar bi nam v glave vbrizgala vladajoča ideologija, je osnovna in neizogibna subjektivna dispozicija v kapitalizmu, tako kapitalisti kot delavci so nujno subjektivno indiferentni do izdelkov in s tem prožni, pripravljeni delati kar koli.

Izdelki kapitalistične produkcije so sicer namenjeni potrošnji, deloma vsakdanji in deloma kapitalski (podjetja kupujejo in uporabljajo stroje, finančne instrumente, električno energijo, telekomunikacije ...), a ta je, v tej perspektivi, podrejen moment procesa kapitalistične produkcije. Dejanje tržne menjave potrdi vrednost izdelkov in omogoči povratni tok denarja v podjetje in smoter kapitalistične produkcije je, da je ta tok pozitiven, da

2 DAVIS, Mike, *Planet slumov*, Ljubljana, /*cf, 2009.
3 HEINRICH, Michael, *Kritika politične ekonomije: uvod*, Sophia, Ljubljana, 2013, str. 101.

je končna vsota denarja po prodaji izdelkov večja od tiste, ki je bila na začetku investirana v nakup materialov, opreme in delovne sile (klasična Marxova osnovna formula kapitala: D → D'). Potrošnja je le nujno zlo, zoprna, a neizogibna točka procesa uvrednotenja. Sama produkcija ni usmerjena v potrošnjo, temveč v krogotok denarja, ki se količinsko (če je ta proces uspešen, kar ni dano ali vnaprej zagotovljeno) povečuje v neskončnost.

Po drugi strani je potrošnja, čeprav je s perspektive produkcije sekundarna, izjemno pomembna v vsakdanjem življenju, predvsem nakupovanje in potrošnja hrane, oblačil, stanovanja itn. Krogotok razmerja navadnih ljudi do kapitala je: strukturna odvisnost od dostopa do denarja → udeležba v kapitalistični produkciji → vsakdanja potrošnja. Na ravni indiferetnosti so navadni ljudje indiferentni do tega, kako se producira, do samega procesa produkcije (ključno je dobiti dostop do denarja) in do blag, ki jih producirajo *kot* delavci ali kapitalisti, a hkrati v sferi potrošnje niso indiferentni do blag (izbira telefona, hrane, oblačil itn. je izjemno pomemben del vsakdanjega življenja). Po drugi strani je kapital indiferenten do blag, ne pa do tega, kako se producirajo – izjemno pomembno je, da je proces produkcije učinkovit, hiter, na visoki tehnološki ravni in s tem konkurenčen.

Če pogledamo na kapitalistični produkcijski proces z obeh osnovnih razrednih perspektiv, za obe velja znana Snoopova (1998) formula: *I've got my mind on my money and my money on my mind*. Obojim, tako delavcem kot kapitalistom, gre (bolj ali manj le) za denar, le v različnih oblikah: delavci pridobivajo denar za preživetje v obliki mezde, medtem ko kapitalisti pridobivajo denar za reinvesticije v obliki profita. Ta osredotočenost na denar je na strani delavcev zgodovinski rezultat postopnega kapitalističnega uničenja od mezdnega dela neodvisnega življenja (samooskrbnega kmetovanja ipd.), medtem ko je na strani kapitalistov rezultat delovanja imperativa in logike konkurence. Kapitalisti ne kopičijo profitov zaradi osebnega pohlepa ali fascinacije z denarjem (čeprav sta to pogosti psihološki potezi konkretnih kapitalistov). Tudi če je kakšen kapitalist psihološko skromna in dobra oseba, mora, če ne želi propasti, delati na tem, da ima njegovo podjetje kar se da visoke profite in jih reinvestirati nazaj v produkcijo, saj bi ga drugače prehiteli in s trga izrinili tekmeci z boljšimi oglaševalskimi prijemi, kvalitetnejšimi in cenejšimi izdelki ter učinkovitejšimi načini njihovega izdelovanja. In obratno, če je kapitalist osebno pohlepen in če bi popustil skušnjavi osebne luksuzne potrošnje in si iz profitov nakupil preveč luksuznih križarjenj, zasebnih letal in diamantov, bi bil *kot* kapitalist v težavah, saj mu ne bi ostalo dovolj sredstev za reinvestiranje.[4] S perspektive kapitalista je torej krogotok razmerja do kapitala: strukturna odvisnost od denarja → vodenje produkcijskega procesa v skladu z imperativom konkurence → profiti, od katerih je le majhen del namenjen osebni potrošnji kapitalista (četudi je ta izjemno razkošna v primerjavi z osebno potrošnjo navadnih zaposlenih) → reinvestiranje profitov v produkcijo.

Reinvestiranje profitov nazaj v produkcijo ima večinoma obliko tehnološkega raziskovanja, razvoja in inovacij. Tehnologija je s perspektive kapitalista tako pomembna zato, ker tehnološke inovacije predstavljajo osnovni način pridobivanja konkurenčne prednosti pred ostalimi kapitalisti oziroma podjetji. Oziroma rečeno natančneje: konkurenčno prednost si posamezna podjetja pridobijo s povečevanjem produktivnosti (pri čemer ima tehnologija pomembno vlogo). Povečanje produktivnosti pomeni več izdelkov v danem času in, predvsem, ob danih mezdah: če zaposleni najprej v enem dnevu izdelajo 5 izdelkov in po povečanju produktivnosti 7, se, če se višina njihovih plač ne spremeni, profit podjetja avtomatično poveča, saj sorazmerno padejo stroški plač *na kos* izdelka. Ker so bolj produktivno izdelani izdelki stroškovno cenejši, jih lahko podjetje prodaja pod tržno ceno in si s tem pridobi konkurenčno prednost, hkrati pa jih, ker jih izdeluje hitreje kot ostala podjetja, na trg pošilja več v danem času in si s tem povečuje tudi tržni delež.

Produktivnost je sicer mogoče povečati tudi brez uporabe tehnologije, z različnimi tehnikami organizacije delovnega procesa, psihološkim motiviranjem (ali ustrahovanjem) zaposlenih, nadzorovanjem in upravljanjem njihovih gibov, z delitvijo dela itn. Ti načini povečevanja produktivnosti sicer niso nepomembni, a so omejeni, saj (vsaj trenutno) ni mogoče „hekati" samega fiziološkega ustroja delavcev („Ne morem delati hitreje, imam le dve roki!"), kar pomeni, da obstajajo povsem biološke omejitve hitrosti in vzdržljivosti delavcev. Po drugi strani je

4 Ibid., str. 84–86.

povečevanje produktivnosti z uporabo strojev načeloma neomejeno – vsak stroj je mogoče izboljšati, predelati ali zamenjati z novo generacijo bolj zmogljivih strojev. Tehnološki razvoj ni omejen s počasnostjo in nepredvidljivostjo biološke evolucije. Kapital sicer uporablja tudi telesa in inteligenco ljudi, a to je material, na katerega je naletel in ki mutira po zakonih biološke evolucije, kar je s perspektive neskončnega povečevanja učinkovitosti produkcije odločno prepočasi in preveč nezanesljivo. Po drugi strani uporablja tudi stroje, katerih „evolucija“ je hitra in kapitalistično določena in ki lahko produktivnost povečujejo hitro, neskončno in neomejeno, zaradi česar je uporaba strojne tehnologije – pod prisilo konkurence – najpogostejši in najpomembnejši način povečevanja produktivnosti.

Uvedba strojne tehnologije v industrijski revoluciji pomeni materialno utelešenje ekonomskih sil kapitala. Stroj ni orodje ali pripomoček delavca, temveč je, nasprotno, delavec privesek strojev, ki diktirajo tempo in način organizacije produkcije, nadvlada kapitala nad produkcijo se materializira v strojnem sistemu.[5] Vloga ljudi v modernem, visokotehnološkem kapitalističnem produkcijskem procesu je reducirana na streženje strojem in njihovo oskrbovanje. Na tej točki smo že blizu konkurencocentrični teoriji kapitala. Atropocentrični perspektivi kapitala ustrezata dvema osnovnima razrednima pozicijama v kapitalizmu, kapitalistični in proletarski. Proletarska perspektiva in hkrati razmerje do kapitala je pridobivanje denarja v obliki mezde za preživetje oziroma vsakdanjo potrošnjo, medtem ko je kapitalistična pridobivanje denarja v obliki profitov za reinvestiranje. A perspektiva kapitala je drugačna od obeh: je perspektiva uporabe tako ljudi kot denarja za neskončno tehnološko samopovečevanje. Kapital je stvar dela in denarja (bodisi v obliki mezde bodisi v obliki profita) le z antropocentrične perspektive. S perspektive kapitala je odločilna logika konkurence, ki določa neskončne tehnološke inovacije oziroma značilno tehnološko dinamiko kapitalizma.

Tisto, kar je s človeške perspektive le brezumno neskončno kopičenje istega (začetna vsota denarja se v klasični osnovni formuli kapitala povečuje le količinsko, kvantitativno), so s perspektive kapitala (ki ni enaka perspektivi kaptialista in je ne

5 MARX, Karl, *Kapital I*, Sophia, Ljubljana, 2012, str. 349.

moremo reducirati nanjo) kvalitativne tehnološke spremembe in inovacije v smeri vse večje učinkovitosti in produktivnosti. Prehod od parnih k električnim strojem ali mikroelektronska revolucija niso le kvantitativna povečevanja in mehanizem akumulacije in reinvestiranja profitov ima v njih vlogo posredovanja, ne cilja ali smotra procesa. S perspektive kapitalista so tehnološke inovacije sredstvo za cilj kvantitativnega povečevanja profitov, medtem ko so s perspektive kapitala (in v tem je odločilna razlika med obema perspektivama) profiti sredstvo za cilj nenehnih in neskončnih kvalitativnih tehnoloških inovacij.

Fetiš kapitala

Marxova teorija vsebuje zametke koncepta kapitala kot aliena, a hkrati so mesta, kjer v Marxovi teoriji nastopa tretja, tuja perspektiva kapitala, (vsaj na prvi pogled) dvoumna: po eni strani je kapital označen kot avtomatski subjekt,[6] medtem ko je po drugi strani pripisovanje avtonomnih zmožnosti in lastnosti kapitalu označeno kot fetiš kapitala, denimo na ravni industrijske produkcije kot nujna iluzija, da povečanje produktivne sile nad vsoto vseh posameznih delovnih sil, ki so udeležene v produkcijskem procesu, izvira iz kapitala kot njegova notranja lastnost, in na ravni financ kot nujna iluzija, da ima denar mistično notranjo zmožnost množiti samega sebe. Marx opazi, da je na kapitalu nekaj avtonomnega in pošastno tujega, a hkrati to slutnjo, na drugih mestih, zavrača kot fetišizem. A morda ne gre za igro ničelne vsote (če želimo ohraniti teorijo fetišizma, moramo zavreči tezo o avtonomiji/tujosti kapitala in obratno) in lahko tujost kapitala mislimo onstran fetišističnih iluzij, ne da bi hkrati zanikali njihov obstoj ali se odrekli teoriji fetišizma.

Za ta poskus je odločilna Rancièrjeva (1976) teoretska intervencija v *Kako brati Kapital*. Medtem ko sta bili bolj znani intervenciji, Althusserjeva in Balibarjeva, precej skeptični do teorije fetišizma in sta jo – ko se pojavi v *Kapitalu* – razumeli kot atavizem oziroma recidiv v predteoretsko oziroma ideološko, humanistično problematiko mladega Marxa, v temo odtujitve, ki naj bi jo drugače zreli, znanstveni Marx presegel, je Rancièrova intervencija drugačna oziroma nasprotna. Za Althusserja epis-

6 Ibid., str. 127.

temološki rez pri Marxu pomeni tudi opustitev teme fetišizma, medtem ko poskuša Rancière pokazati, da je mogoče epistemološki rez pokazati tudi *znotraj* razvoja Marxove teorije fetišizma, kar pomeni, da je mogoče razviti antihumanistično teorijo fetišizma in da fetišizem ni nujno humanistični *lost cause*. V tem poskusu Rancière – namesto bolj znanega odlomka o fetiškem značaju blag iz prve knjige *Kapitala* – uporablja nekatera manj znana in komentirana poglavja iz tretje knjige *Kapitala*, s čimer pokaže, da je fetišizem nekaj povezanega s kapitalom in ne (le) z blagi in da je celoten problem veliko bolj kompleksen od same skrivnostnosti blag.

Rancièrjevo[7] izhodišče je: fetišizem ni ne odtujitev kot antropološki proces (nekaj človeškega preide v stvari) ne ideologija kot *predstava* ekonomskih razmerij. Oziroma, fetišizem je realen, ne imaginaren ali ideološki proces, ki pa ni krnjenje subjekta s strani objekta ali nadvlada stvari nad ljudmi (medtem ko humanistični marksizem brani ljudi pred stvarmi). Fetišizem ni nekaj, kar stvari prizadanejo človeku, temveč ena izmed razsežnosti kapitalističnega procesa uvrednotenja samega. Marx ob raziskovanju vse bolj kompleksnih, posredovanih in konkretnih oblik kapitala (osnovna metoda *Kapitala* je napredovanje od bolj splošnih, abstraktnih k vedno bolj določnim, konkretnim konceptom, ki so tudi bližje kompleksnosti konkretnega, dejanskega kapitalizma) ugotovi, da se v razvoju kompleksnih oblik kapitala izgubijo predhodne stopnje oziroma proces (postajanja kapitala) izgine v svojem rezultatu, kar je najbolj očitno v primeru denarnega oziroma obrestonosnega kapitala.

Najbolj kompleksna oblika kapitala, D (→ D → B → proces produkcije → B' → D') → D'', kjer začetni D predstavlja kredit za zagon produkcijske dejavnosti in D'' obresti (medtem ko je vmes klasična formula kapitalističnega produkcijskega procesa: začetna investicija, nakup delovne sile in produkcijskih sredstev, produkcijski proces sam, prodaja izdelkov in profit), hkrati na površini kapitalistične družbe deluje najbolj enostavno, kot D → D'': kot denar, ki poraja več denarja. Fetišizem je ravno to skrivanje procesa v rezultatu. Konkretne pojavne oblike

7 RANCIÈRE, Jacques, „The concept of ‚critique' and the ‚critique of political economy'", v: *Economy and society*, l. 5, št. 3, 1976, str. 352.

kapitala so hkrati oblike njegovega samoskrivanja[8] in bolj ko so oblike kapitala kompleksne in razvite, bolj je proces zabrisan in bolj delujejo kot enostavne. Najbolj konkretna, kompleksna in posredovana oblika kapitala, obrestonosni kapital, hkrati izgleda kot najbolj abstraktna, enostavna in neposredovana in je najbolj fetišizirana. Proces, ki določa to pojavno obliko kapitala, izgine, izgubi se povezava obrestonosnega kapitala z določujočimi kapitalističnimi razmerji, kapitalsko razmerje se sicer izraža v določeni formi, a ga ta forma obenem skriva. Kar na površini financ ostane od kapitalskega razmerja, je le kvantitativno povečevanje vsot denarja, vez financ s kapitalistično produkcijo ni neposredno vidna. Razumeti avtonomijo/tujost kapitala na tak način bi bilo dejansko fetišistično in ne posebej daleč od obstoječih fetišističnih teorij zarote financ proti delovnemu ljudstvu ali ksenofobnih reakcij na demonsko moč denarja/financ.

A tujost kapitala je mogoče razumeti tudi drugače in na to drugačno razumevanje avtonomije kapitala Rancière naleti, ko teorijo fetišizma rešuje pred humanističnimi/antropološkimi intepretacijami. „Postajanje tuje, za katerega nam gre, ne zadeva povnanjenja predikatov subjekta v tuji entiteti, temveč označuje tisto, kar se zgodi s kapitalskim razmerjem v najbolj posredovani obliki procesa."[9] Osnovna ost Rancièrjeve kritike humanističnih teorij fetišizma je, da tega razumejo kot razmerje med osebami in stvarmi. Problem teorije odtujitve v resnici ni toliko, da je humanistična, temveč ta, da je sama fetišistična. Če fetišizem pomeni, da denimo produktivnost in profitnost/obrestonosnost nastopata kot psevdonaravni notranji lastnosti kapitala, potem teorije, ki te notranje lastnosti vidijo kot nekaj odvzetega ljudem, še vedno ostajajo del fetišistične problematike.

Razlika med humanistično teorijo odtujitve mladega Marxa (mM) in teorijo fetišizma (TF) v *Kapitalu* je (po Rancièru) naslednja: pri mM subjekt (človek) postane objekt svojega objekta, kar je odtujitev kot razmerje med osebo in stvarjo. V TF ni več subjekt tisti, ki je ločen od samega sebe, katerega predikati preidejo v tujo zadevo ali reč, temveč sama forma kapitala postane tuja kapitalskemu razmerju, ki ga izraža: proces izgine v rezultatu. Tisto, kar je pri tem „popredmeteno" ali „porečevlje-

8 Ibid., str. 368.
9 Ibid., str. 358.

no“, niso predikati subjekta, temveč kapitalistična produkcijska razmerja sama. S tem kapital-kot-reč prevzame funkcijo motorja kapitalističnega procesa. Čudne, mistične lastnosti, ki jih s tem pridobi kapital-kot-reč, niso prenešene ali odvzete lastnosti subjekta, temveč kapitalistična produkcijska razmerja sama. Medtem ko pri mM subjekt izgubi svoj predikat v objektu in tako objekt postane subjekt, se v TF določitve kapitalskega razmerja reducirajo na lastnosti reči, zaradi česar rezultat, v katerem je izginil proces, straši kot avtomatski subjekt. Fetišizem ni drama subjekta in objekta, osebe in reči, temveč je proces, ki je notranji kapitalu samemu – določujoča razmerja se skrijejo v pojavni obliki kapitala in nastopajo kot njene notranje lastnosti.

Četudi fetišizirano in mistificirano, je produkcijsko razmerje kapitala (in ne razmerje med osebami, denimo razredno razmerje, niti razmerje med osebami in stvarmi, kot v teorijah odtujitve) še vedno gonilo, motor kapitalistične produkcije. Rancièrjeva osnovna shema delovanja kapitalistične produkcije je:[10]

preteklo delo ↔ živo delo (objektivna funkcija)
kapital (↔) delovna sila
kapitalist ↔ delavec (subjektivna funkcija)

pri čemer je določujoče razmerje v sredini. Objektivna funkcija kapitala je transformacija preteklih profitov v nove, medtem ko je subjektivna funkcija kapitala kapitalist (kot značajska maska kapitala). Objektivna funkcija delovne sile je živo delo, medtem ko je subjektivna funkcija delovne sile njen človeški nosilec, delavec sam. Produkcijsko razmerje, razmerje med kapitalom in delovno silo, je tisto, ki producira tako subjektivne kot objektivne funkcije kapitalistične produkcije. Kapitalistična produkcija ni prizorišče (odtujujočega) srečanja med subjektom in objektom, saj se dejansko medsebojno srečujejo bodisi objektivne (preteklo delo v obliki konstantnega kapitala se poveže z živim delom) bodisi subjektivne funkcije kapitalskega razmerja (kapitalist najame delavce in jih vodi v delovnem procesu).

Tujost kapitala ni odtujitev. Kapitalsko razmerje je dejanski, tj. nečloveški tujec, osmi potnik in ne del nas samih, ki se je izgubil ali nam bil odvzet/odtujen. Če kot avtomatski

10 Ibid., str. 364.

subjekt razumemo kapitalsko razmerje, lahko hkrati ohranimo teorijo fetišizma in realno avtonomijo kapitala. Motor procesa ni kapital-kot-reč-z-mističnimi lastnostmi, temveč kapitalsko razmerje samo, ki se kaže kot lastnost tako reči (produktivnost ali zmožnost samopovečevanja vsot denarja) kot ljudi (denimo delavnost ali podjetnost), a ga ne moremo reducirati ne na objektivno ne na subjektivno funkcijo kapitalskega razmerja.

Realna subsumpcija produkcije in realna avtonomija kapitala

Marxov koncept realne subsumpcije[11] pomeni realno, popolno prisvojitev in podreditev produkcije kapitalu. Sprva je (zgodovinsko) subsumpcija le formalna, tj. kapitalist postane zasebni lastnik „podjetja“ (oziroma rokodelske delavnice) in uradni delodajalec zaposlenih. Kot tak je tudi zasebni lastnik izdelkov in iztržka od njihove prodaje, ne vpliva pa še na sam delovni proces, ki v zgodnjem kapitalizmu ostane tradicionalen, obrtniški. Razmerje kapitala do produkcije je zunanje oziroma formalno (spremenijo se pravna razmerja lastništva, ne pa tudi način dela). Realna subsumpcija po drugi strani pomeni transformacija samih produkcijskih tehnik in tehnologij na način, ki je prilagojen in ki ustreza kapitalu. Razmerje kapitala do produkcijskega procesa v sodobnem kapitalizmu je notranje, industrijska mašinerija in nenehne tehnološke inovacije delujejo kot materializacija, utelešenje imperativa konkurence.

Realna subsumpcija produkcije, ki se začne z industrijsko revolucijo, na različnih področjih poteka različno hitro. S stroji je sprva lažje nadomeščati in disciplinirati ročno, obrtniško delo, težje in bolj zahtevno pa intelektualne dejavnosti, zaradi česar se realna subsumpcija intelektualnih dejavnosti začne šele mnogo kasneje, v drugi polovici 20. stoletja, po izumu računalnikov. S tem procesom, h kateremu se še vrnemo, stroji postanejo konkurenčno določeno materialno utelešenje ne le motorike, temveč tudi intelekta kapitala.

A da bi lahko „prisilni zakon konkurence“ določal kar koli, mora konkurenca kot tehno-ekonomsko razmerje sploh obstajati in biti mogoča. V nasprotju z mnogimi profitocentričnimi

11 MARX, Karl, „Rezultati neposrednega produkcijskega procesa“, v: *Časopis za kritiko znanosti*, l. 3, št. 17–18, 1978.

teorijami kapitalizma in kapitala (morda najboljši primer je Braudel), nam konkurencocentrična perspektiva omogoča ne le natančneje pojasniti delovanje kapitala danes, temveč tudi njegovo zgodovinsko izjemnost in genezo. Predkapitalistične zgodnjenovoveške evropske družbe (17.–18. st.) poznajo profite in izjemno razvito trgovino (tako lokalno kot na dolge razdalje) in finance (vključno z bančnimi sistemi in prvimi borzami). Tudi uporaba denarja je zelo razširjena, tako za pobiranje davkov in trgovanje kot za plačevanje rokodelcev in storitev, a to še *ni* kapitalizem (čeprav bi tako izgledalo, če bi bil odločilni kriterij kapitalizma sistematično iskanje denarnih profitov; teh je v tem času ogromno tako v trgovini, sploh na dolge razdalje – s Kitajsko ali evropskimi kolonijami –, kot v financah). Ne obstajajo še strogo ekonomski, samonanašalni ekonomski smotri in dejavnosti, ekonomija ne obstaja kot ločena, posebna družbena sfera. Trgovina, finance in rokodelstvo so politično upravljani na način podeljevanja privilegijev, ki ravno izključujejo kakršno koli možnost konkurence (privilegij opravljati neko dejavnost, denimo uvažati svilo iz Kitajske, pomeni ravno, da to lahko počne le družba, ki je nosilka privilegija, in nihče drug). Privilegij pomeni ekskluzivnost.[12] Hkrati so smotri „ekonomskih“ dejavnosti ekonomiji zunanji, profiti se investirajo bodisi v luksuzno potrošnjo aristokracije bodisi v politične namene (denimo razvoj vojaške tehnologije).

Prelomna zgodovinska novost in posebnost kapitalizma je ravno ločitev ekonomije od politike, katere politični pogoj je uničenje osebne oblasti in sistema privilegijev v poznem 18. in v 19. stoletju.[13] Rezultat tega procesa, depolitizirana ekonomija, nima sebi zunanjih smotrov in je samonanašalna, konkurenca postane mogoča (in hitro, v sto letih, postane določujoči dejavnik svetovne ekonomije) in profiti se investirajo nazaj v ekonomijo na način tehnoloških inovacij (kar omogoča še več profitov itn.). Novi, dominantni prisilni zakon konkurence je ne le neodvisen od politike, temveč tudi nečloveški, indiferenten do človeških intenc in potreb. Razviti kapitalizem je avtomatiziran samonanašalni svetovni sistem, ki nima sebi zunanjih (političnih ali drugih) smotrov in, za razliko od predkapitalistične „ekonomije“, ni usmerjen ne v vojne ne v luksuzno ali običajno potrošnjo (potrošnja je le sicer nujen, a sekundarni, podrejeni moment procesa uvrednotenja).

12 GERSTENBERGER, Heide, *Impersonal power*, Brill, Boston in Leiden, 2007, str. 645–687.
13 Ibid.

Konkurenca določa tudi značilno tehnološko dinamiko kapitalizma in deluje kot vodilo realne subsumpcije produkcije. Če bi vztrajali na profitocentrični teoriji kapitalizma, ne bi mogli pojasniti nenadnega tehnološkega zagona, ki se pojavi s kapitalizmom (saj so trgi in profiti pred tem stoletja mirno soobstajali z veliko počasnejšo tehnološko dinamiko in ne moremo v njih najti nič takega, kar bi sprožilo pospešitev te dinamike v času industrijske revolucije). A hkrati se konkurenčno določena realna subsumpcija ne ustavi samo pri produkciji, temveč sčasoma začne transformirati tudi trge, denar in finance oziroma predobstoječe trgovsko-finančne institucije in sisteme. K realni subsumpciji denarja in financ se še vrnemo, a že uporabo profitov v konkurenčne namene (za tehnološke inovacije, s katerimi posamezna podjetja povečujejo svojo produktivnost in s tem konkurenčnost) lahko razumemo kot formalno subsumpcijo profitov. Ti so sicer še vedno tradicionalni profiti, presežki v denarni obliki, a v kapitalizmu postanejo podrejeno sredstvo kapitalistične tehno-ekonomske dinamike, ne izčrpajo se v osebni potrošnji ali politično-vojnih projektih, temveč nenehno financirajo nove tehnološke inovacije. Razmerje kapitala do presežkov denarja je v tem primeru še vedno zunanje (formalno), a so ti že podrejeni kapitalu (subsumpcija), medtem ko si z derivati kapital, kot bomo videli kasneje, denar podreja tudi realno.

A že na trenutni točki (realna subsumpcija produkcije) lahko delovanje konkurence razumemo kot realno avtonomijo kapitala. Realna avtonomija (RA) kapitala pomeni tehnološko dinamiko, ki jo uravnava in določa konkurenca. Avtonomija je v RA zato, ker gre za logiko, ki je nečloveška, neodvisna od človeških intenc in/ali potreb, medtem ko je realna v RA zato, ker gre za dejansko avtonomijo, ne fetišistično iluzijo, ne za pripisovanje mističnih notranjih lastnosti rečem (npr. denarju ali strojem), temveč za opis delovanja kapitala kot razmerja.

RA kapitala hkrati pomeni, da v procesu realne subsumpcije kapital produkcijo reorganizira po načelih, ki so tuja, nečloveška. To je tisto, kar Camatte imenuje materialna skupnost kapitala, ki se je najprej iztrgala človeški skupnosti in jo nato

udomačila.[14] Posameznih kapitalistov kot značajskih mask kapitala ne poganja pohlep ali katera druga izmed človeških intenc ali psiholoških lastnosti, temveč delujejo kot udomačeni nosilci subjektivne funkcije kapitala, ki profite kopičijo zaradi pritiska konkurence. To ne pomeni, da subjektivne intence zamenjamo s sistemskimi ali „strukturnimi“, kot da bi bilo kopičenje profitov sistemska prisila in ne osebna muha posameznih kapitalistov. Če bi šlo le za to, bi bila ta perspektiva še vedno preveč antropocentrična, le da bi pohlep prenesli na sistemsko raven in ga s tem antropomorfizirali – kot da je kapital veliki, sicer nečloveški, a še vedno stric Skopušnik, kot da ima človeške značilnosti ali intence, kot je pohlep. Kapital sicer uporablja profite, a ti niso cilj ali končna točka procesa kapitalistične produkcije, temveč podrejen moment njene konkurenčno določene tehno-ekonomske dinamike.

Na tej točki lahko Marxovo osnovno formulo kapitala D → PP (proces produkcije) → D' zasukamo v PP → D → PP', ki bolj ustreza perspektivi kapitala. V tej perspektivi produkcijski proces rezultira v profitu, ki omogoči izboljšanje, tehnološki *upgrade* produkcijskega procesa in tako naprej v neskončnost. Konkurencocentrična teorija kapitala je hkrati tehnocentrična, poudarek ni na trgih in profitih, ki nastopajo kot podrejen moment procesa, temveč na sami konkurenčno določeni tehnološki dinamiki kapitalizma, znotraj katere prihaja do kvalitativnih sprememb, tj. ne le več tehnologije, temveč drugačna, produktivnejša, izboljšana tehnologija, medtem ko je kvantitativno kopičenje denarja le posredovalni, vmesni proces. Kopičenje profitov in organizirana, disciplinirana človeška dejavnost (delo) nista osrednji ali določujoči značilnosti kapitalizma, temveč družbeni praksi, na kateri je kapital na začetku naletel in ju začel uporabljati na svoj način: institucija profita je priročna za financiranje neskončno samopovečujočih se tehnoloških inovacij, medtem ko sta človeško delo in intelekt sprva priročni pri njihovem snovanju in konkretnem izdelovanju. A morda prehajamo v obdobje, v katerem tako denar in finance kot človeško delo in intelekt postajajo s perspektive kapitala, vse bolj nerodni, inertni in zastareli in s tem odvečni, v čas razvoja kapitalu

14 CAMATTE, Jacques, *Capital and community*, Prism key press, New York, 2011, str. 379–388.

imanentnih (ne od človeštva sposojenih) tehnologij snovanja, izdelave in multiplikacije tehnoloških inovacij.

Realna subsumpcija financ (derivati kot denar)

Kot rečeno, si kapital na svojem začetku za potrebe konkurenčno določene tehnološke dinamike prisvoji predobstoječe oblike denarja, finančnih institucij in profitov. Vse to je veliko starejše od kapitalizma, denar in denarno posredovana trgovina obstaja že več tisoč let, banke v Evropi že skoraj tisoč in zgodnjenovoveška Evropa je poznala izjemno sofisticirane in kompleksne finančne institucije in celo borze. Posebnost kapitalizma ni več trgov ali več uporabe denarja, temveč sprememba načina uporabe denarja in profitov, ki niso več usmerjani politično ali v luksuzno potrošnjo aristokracije (in ščasoma meščanstva), temveč v konkurenčno določeno kapitalistično tehnološko dinamiko (kar pomeni tudi sistemsko marginalizacijo potrošnje, kar ne pomeni, da je je manj – kapitalizem je vseeno družba množične potrošnje –, temveč da je njen pomen sekundaren, obroben glede na prisilo po nenehnem reinvestiranju profitov).

Nov način in smoter uporabe denarja (njegova formalna subsumpcija) pa ščasoma začne spreminjati tudi denar in finančni sistem sam. Podobno kot v prehodu iz rokodelske produkcije v industrijsko se na določeni stopnji razvoja kapitalizma tudi predkapitalistične oblike denarja in tradicionalne finančne institucije pokažejo kot zastarele in preveč okorne za kapitalistično uporabo. Predvsem v zadnji tretjini 20. stoletja, po razpadu sistema Bretton Woods in ukinitvi zlatega standarda (vezave vrednosti ameriškega dolarja na vrednost zlata in svetovnih valut na vrednost dolarja, kar je pomenilo relativno stabilen in predvidljiv sistem valutnih tečajev) in v procesih „finančne liberalizacije“ se, 200 let po podobnih spremembah v industriji, začnejo intenzivno notranje transformirati tudi finančni sistemi in denar sam.

Imenovati ta proces financializacija morda ni najbolj natančno, saj je kapitalizem vedno vseboval pomembno in poudarjeno finančno razsežnost. Finance konec 20. stoletja ne postanejo bolj pomembne kot prej, ravno obratno, spreminjati se začnejo prav zaradi svojega izjemnega pomena za delovanje kapitalizma (profiti v obliki denarja omogočajo konkurenčno

določene tehnološke investicije, denar je „medij“ vsakega vala tehnoloških inovacij) oziroma na točki, ko klasične oblike denarja in finančnega poslovanja postanejo prenerodne in prepočasne glede na konkurenčno prisilo po hitrosti, mobilnosti in tekočosti kapitala.

Odločilen proces notranje transformacije financ je listinjenje (angl. *securitization*), ki omogoča hiter in učinkovit prenos kapitala med posameznimi panogami. Ker je profitnost posameznih kapitalističnih dejavnosti nujno nepredvidljiva, je vsak mehanizem, ki poveča mobilnost kapitala (možnost umika kapitala iz dejavnosti ali panoge, ki se izkaže za ne- ali ne dovolj dobičkonosno in hitre investicije drugam), izjemno pomemben. Na primer, lastništvo kapitala v fizični obliki je izjemno nemobilna in okorna oblika upravljanja s kapitalom. Če smo lastniki *fitness* studia, a se naenkrat vsi začnejo ukvarjati z jogo, se težko znebimo uteži, klopi in drugega fizičnega premoženja (saj ga zaradi nizke profitnosti te dejavnosti nihče ne bo želel kupiti). A lažje je z delnicami (papirji, ki izražajo lastniški delež), kjer prodajamo te papirje (ki pomenijo pravico do udeležbe pri profitu) in ne premoženja samega. Delnice so veliko hitrejša in prožna oblika prenašanja kapitala (ne moremo prodati 20 % telovadne klopi, lahko pa prodamo 20 % delnic podjetja). Delnice in borza so že dolgo obstoječa in osnovna oblika listinjenja, tj. razvoja finančnih instrumentov, ki omogočajo upravljanje s tveganjem pri investiranju in mobilnost kapitala.

A še bolj pomembna je druga, bolj razvita oblika listinjenja, značilna za obdobje od 80. let 20. stoletja dalje, ki omogoči trgovanje s tokovi denarnih donosov in tveganjem brez prenosa premoženja samega. Če delnice ločijo fizično premoženje od kapitala (nismo toliko neposredni lastniki produkcijskih sredstev kot takih, temveč deleža podjetja kot abstraktne, medsebojne prosto zamenljive enote za produciranje profita), pomenijo nove oblike listinjenja dodatno „dematerializacijo“ oziroma „postajanje abstraktno“ kapitala, saj sploh ne gre več za trgovanje s premoženjem v kakršni koli obliki, temveč za stave na donosnost in tveganost določenih tokov denarja (ki niso nujno profiti podjetja kot celote, temveč kateri koli denarni tokovi, bodisi uspešnost posameznega oddelka ali dejavnosti znotraj tega ali onega podjetja bodisi gibanje cene tega ali onega blaga ali valute itn.). Novi finančni instrumenti prinesejo profit, če se tok denarja, na

katerega so vezani, poveča. Mogoče jih je tudi poljubno sestavljati in kombinirati, kar pomeni močno povečano tekočost in mobilnost kapitala v finančni obliki.

Delnice izravnajo konkretne razlike med posameznimi podjetji. Medtem ko na konkretni ravni eno podjetje izdeluje žoge za košarko in drugo blatnike za kolesa in sta si kvalitativno različni, sta s perspektive borznega trgovalca le kvalitativno enaka vira profita (razlika je le kvantitativna, koliko je katero podjetje profitno). Podjetja v tej perspektivi in na tej stopnji razvoja financ nastopajo kot (kvantitativno) različni viri profita, med katerimi preko borze premeščamo premoženje. To omogoči kapitalu določeno stopnjo abstraktnosti, a veliko manjšo kot sodobni sestavljeni vrednostni papirji, s katerimi je mogoče sestavljati denimo stave na rast produktivnosti v avtomobilski tovarni s tveganjem neodplačevanja stanovanjskih posojil v ZDA in gibanjem cene srebra na svetovnem trgu. Ko se odpne od povezave s premoženjem in razvije zmožnost sestavljanja različnih tokov denarnih donosov, kapital postane veliko bolj „realno abstrakten“ kot v času, ko so bile edine finančne institucije banke in borze.[15]

Ključni za sodobni proces listinjenja so izvedeni finančni instrumenti oziroma derivati. Derivati niso le finančne inovacije, temveč predstavljajo tudi novo obliko povezave med industrijo in financami. Ko vsak denarni tok postane potencialen predmet finančnih stav in vir finančnih profitov, se s tem poveča tudi konkurenčni pritisk ne le na posamezna podjetja, temveč tudi na vsako dejavnost oziroma vsak denarni tok znotraj njih. Vsak delček podjetja, vsaka posamezna dejavnost postane „vidna“ nenehnemu in neskončnemu finančnemu konkurenčnemu ocenjevanju, ki skozi gibanje cen finančnih instrumentov, izvedenih iz tega ali onega denarnega toka znotraj podjetja, celotnemu finančnemu trgu posredno signalizirajo produktivnost in učinkovitost dejavnosti, iz katere ta denarni tok izvira. V tem pomenu derivati delujejo kot instrument realne subsumpcije industrije (in kapitalistično organiziranih storitev). Tako so sicer že prej delovale delnice (oziroma gibanje njihovih cen), a z današnje perspektive, počasi in nerodno, ob četrtletnih poroči-

15 BRYAN, Dick in RAFFERTY, Michael, *Kapitalizem z derivati*, Sophia, Ljubljana, 2013, str. 79–115.

lih delničarjem in le na ravni posameznega podjetja kot celote. Danes konkurenčno ocenjevanje poteka v realnem času oziroma nenehno (ne le v četrtletnih *turns* – razlika je podobna kot med šahom ali remijem na eni in *Starcraftom* na drugi strani) in za vsak denarni tok, ne le za podjetje kot celoto. Derivati (kot finančni instrumenti, izvedeni iz tega ali onega denarnega toka) podjetja silijo v nenehne tehnološke inovacije, povečevanje produktivnosti in s tem konkurenčnosti. Konkurenčna prisila in disciplina se zaradi možnosti realnočasovnega soizmerjanja učinkovitosti vseh in katerega koli denarnega toka na svetu izjemno zaostrita.[16]

Derivati sami niso ne blaga ne lastništvo (blag, premoženja ali denarja) in niti ne denarni tokovi sami (kot npr. bančno lastništvo določenega kredita in s tem upravičenost do obresti), temveč finančni instrumenti, izvedeni iz denarnih tokov, ki stavijo na določene situacije (npr. povečanje obrestne mere ali spremembo vrednosti določene valute). S perspektive posameznih kapitalistov so derivati priročni kot oblika zavarovanja pred tveganjem (denimo terminska pogodba omogoča, da blago v prihodnosti kupimo po ceni, za katero predvidevamo, da nam bo takrat ugodna in nas zavaruje pred potencialno podražitvijo tega blaga) in kot taki niso „iracionalen“, „nezdrav“ dodatek domevno racionalni in zdravi industriji ali storitvam, temveč so povsem funkcionalni.

Na bolj splošni oziroma sistemski ravni pa jih lahko razumemo kot posebno, specifično kapitalistično obliko denarja.[17] Ta počasi nadomešča nerodne, neprožne predkapitalistične oblike denarja, kot je bilo denimo zlato. Tako kot si je kapital v preteklosti podredil in notranje transformiral industrijsko produkcijo, si trenutno prisvaja in notranje transformira sfero financ. Po koncu zlatega standarda in uvedbi drsečih, nepredvidljivih in kaotičnih menjalnih tečajev na svetovnem denarnem trgu derivati (oziroma derivati, izvedeni iz posameznih valut in njihove menjave) postanejo novo „sidro“ svetovnega denarnega sistema.[18] So nova oblika „metadenarja“, kot je bilo to prej zlato, le da za razliko od zlata niso fiksni/togi, temveč prožni:

16 Ibid., str. 185–200.
17 Ibid., str. 153–184.
18 Ibid., str. 119–151.

ne fiksirajo menjalnih tečajev na denarnem trgu, temveč omogočajo preračunavanje kompleksnih medsebojnih razmerij drsečih valutnih tečajev in jih delajo soizmerljive, česar plemenite kovine oziroma klasični denar ne morejo. Prožnost derivatov je sinhronizirana z dinamičnostjo in kompleksnostjo svetovne kapitalistične ekonomije – derivati niso predkapitalistični denar v kapitalistični rabi, temveč:

> *„[N]ova vrsta denarja, ki neposredno ustreza specifičnim pogojem akumulacije kapitala v zdajšnjem obdobju. Z derivati denar sam postane utelešenje kapitalistične konkurence, saj derivati s svojo sestavo utelešajo konkurenčno izračunavanje relativnih vrednosti, vključno s pretvorbami med ločenimi, že obstoječimi oblikami denarja. Derivati torej niso pasivni instrument konkurenčnih procesov, oblikovan zunaj območja denarja, temveč kot denar ponotranjajo konkurenčni proces […]. Derivati so v tem smislu jasno kapitalistični denar, ne le denar znotraj kapitalizma.“*[19]

Skratka, za razliko od klasičnega denarja derivati niso denar, ki se je izoblikoval zunaj ali pred kapitalizmom, a je bil nato vržen v kapitalistično uporabo, temveč oblika denarja, ki se razvije znotraj kapitalistične ekonomije in v skladu z njenimi določili – so utelešenje konkurence na ravni financ, enako kot je sistem industrijske mašinerije utelešenje konkurence na ravni materialne produkcije. Ena izmed ovir okornih potez klasičnega denarja, ki jo ravno tako presežejo derivati, je tudi njegova nacionalna oziroma državna določenost. Derivati nimajo ne domovine ne gospodarja in le kot taki lahko delujejo kot denarno utelešenje svetovnega konkurenčnega procesa. Gre za prvo povsem depolitirano oziroma povsem ekonomsko obliko denarja. Kot taki derivati predstavljajo nadaljevanje procesa pobega ali avtonomizacija kapitala, ki se začne s pojavom posebnega, ekonomskega družbenega področja in razrednim razmerjem kot čisto ekonomsko obliko družbene dominacije (ki ne vsebuje nujno osebne prisile ali političnih hierarhij, temveč se lahko izvaja med politično svobodnimi in enakimi osebami), avtonomizacije, ki hkrati pomeni samonanašalnost.

19 Ibid., str. 155.

Tako kot se profiti iz industrije reinvestirajo nazaj vanjo v samonanašalni zanki, tudi derivati ne delujejo kot denar za vsakdanje nakupe oziroma nimajo smotra izven kapitalističnega procesa samega. Derivati niso denar v pomenu menjalnega sredstva. To je predkapitalistična, tržno-potrošniška raba denarja, ki je v kapitalizmu sicer še vedno prisotna, a ni (več) najpomembnejša ali odločilna. V današnjem kapitalizmu je vloga denarja kot menjalnega sredstva relativno nepomembna in obstranska, trgovina predstavlja le približno pol odstotka letnega prometa na finančnih trgih.[20] Vloga konkurenčnega ocenjevanja, omogočanja in uravnavanja menjave med valutami in sredstva za investiranje je veliko pomembnejša in obsežnejša.

Današnji, velikanski in neskončno kompleksen svetovni finančni sistem ni iracionalni izrastek drugače prijaznega, zdravega in produktivnega industrijskega kapitalizma, temveč podoba avtonomnega kapitala, ki vse bolj opušča vezi s potrošnjo in delom ter elemente, na katere je sprva zgodovinsko naletel, nadomešča s svojimi. Vse analize (tudi kritične) kapitalizma kot potrošniške družbe, poblagovljenja itn. še vedno temeljijo, prvič, na starih, za kapitalizem neustreznih konceptih (predkapitalistično razumevanje dela, trgovine, denarja in potrošnje) in, drugič, na antropocentrični perspektivi „kaj kapital pomeni za nas“, medtem ko je ključno za razumevanje kapitala danes to, da mu je za nas, naše delo, potrošnjo in eksistencialne stiske vse bolj vseeno. Večina današnjih finančnih dejavnosti je samonanašalnih/avtonomnih in niso povezane s potrošnjo ali trgovino. Hkrati so finance motor današnjega svetovnega kapitalističnega sistema, medtem ko je potrošnja, v kateri uporabljamo klasični, staromodni denar, vedno bolj marginalna zgodovinska kurioziteta.

Znotraj sfere financ predstavljajo derivati tekočo in prožno obliko denarja, katere vrednost ni določena fiksno in vnaprej, temveč je občutljiva na in se spreminja v razmerju do finančnih procesov samih. Razmerje derivatov kot „metadenarja“ do ostalih, klasičnih oblik denarja (posameznih nacionalnih valut) je enako kot razmerje derivatov do tokov denarja v industriji – omogočajo preračunavanje in soizmerjanje vrednosti drugih sredstev, tako industrijskih kot finančnih. Oziroma, s perspektive derivatov je vseeno, ali je tok denarja, iz katerega so izvedeni, industrijski ali finančni. V obeh primerih delujejo enako, kot način preobražanja kapitala v bolj abstraktno in tekočo obliko. Tako zlato, kot glavna predkapitalistična oblika denarja, kot klasično premoženje (tudi v bolj sofisticirani obliki delnic) sta s perspektive kapitala nerodna zaradi svoje vezanosti na konkretno specifičnost (zlato mora biti, da deluje kot denar, dejansko zlato, izkopano iz rudnikov; premoženje oziroma lastništvo je vedno lastništvo nečesa konkretnega), medtem ko so derivati sredstvo abstraktnega izenačevanja stvari in dejavnosti, ki delujejo kot kapital – kar je specifično kapitalistična vloga denarja onkraj trgovine in potrošnje.

Klasični denar, tj. denar, ki ga nosimo v žepu, opravlja to vlogo za posamezna blaga na trgu: abstraktno izenači robčke, letala in pice, njihovo kvalitativno konkretno različnost reducira na kvantitativne razlike v vrednosti, izraženi v denarju (s perspektive trga blaga izgubijo svoje konkretne kvalitete in nastopajo kot različne vsote denarja), s čimer jih naredi za soizmerljiva in univerzalno primerljiva in zamenljiva. Derivati počnejo isto, a ne za blaga, temveč za različne oblike kapitala: industrijski, denarni, finančna sredstva … S perspektive derivatov so različne oblike kapitala le različni denarni kapitali, ki jih derivati naredijo soizmerljive. Za razliko od klasičnega denarja derivati niso denar trgovine, temveč denar kapitala.

> *„Derivati so postali ključni vidik konkurence med kapitali. Zaradi osrednjega položaja denarnega kapitala v celotnem procesu akumulacije derivati med pogoje, pod katerimi […] se denarni kapital pretvarja v produktivni kapital, in pogoje, pod katerimi se rezultati produkcije pretvarjajo nazaj v denarni kapital, uvajajo disciplino. Konkurenčna disciplina v sferi denarnega kapitala izvaja neposredni pritisk na kapital v produkciji in s tem tudi v delovnem procesu, saj mora biti ves kapital, vsepovsod, dejavno primerjan z vidika profitabilnosti. To konkurenčno soizmerjanje je tisto, zaradi česar so derivati jasno kapitalističen denar […].“*[21]

Z drugimi besedami, derivati preverjajo ali/in zagotavljajo, da denarni tok (kateri koli denarni tok) deluje *kot* kapital (prinaša

20 Ibid., str. 168.

21 Ibid., str. 176.

naraščajoče količine profita in s tem omogoča tehnološko samoekspanzijo) na avtomatiziran način, ki je izven človeškega nadzora. Zlato in klasični denar ne moreta opravljati te vloge – klasični denar je omejen na nacionalni kontekst in trgovino/potrošnjo in le težko in nezadostno deluje kot denar kapitala, čeprav je bil hkrati povsem ustrezen in zadosten za predkapitalistične rabe denarja v bančništvu in trgovini.

Zgodnji kapitalizem prevzame in uporablja klasični denar v procesu kapitalistične transformacije trgov in trgovine (zgoraj opisano abstraktno izenačevanje blag in možnost razvoja čisto ekonomske vrednosti namesto prej političnega določanja cen skozi cehovska pogajanja in privilegije posameznih trgovskih družb). A za kapitalistično transformacijo samega finančnega sistema in njegovega razmerja z že prej realno subsumirano industrijo klasični denar ne zadošča več. Še enkrat: ne gre zato, da bi imeli na eni strani obvladljiv, regulabilen industrijski kapitalizem in na drugi podivjanega, neobvladljivega finančnega v trenutku, ko neoliberalna politična zarota in neugodni volilni rezultati strejo keynesovski razredni kompromis (standardna levičarska interpretacija polpretekle zgodovine kapitalizma). Procesa realne subsumpcije industrije in realne subsumpcije denarja sta neločljivo povezana, le denar kapitala ustreza industriji kapitala. Tako kot kapitalistična industrija preseže obrtno-rokodelske oblike produkcije in postaja avtonomna in avtomatizirana (ter tako presega vezanost produkcije na človeško delo), tudi derivati presežejo omejitve klasičnih oblik denarja in vezanost denarja na trgovino in potrošnjo.

Realna subsumpcija delovne sile in umetna inteligenca

Do sedaj smo obravnavali realno subsumpcijo produkcije in financ, kjer se rokodelske prakse spremenijo v kapitalistično industrijo, predkapitalistično uporabo denarja pa izpodrinjajo derivati kot kapitalistični denar. A ostaja še eno pomembno področje realne subsumpcije: realna subsumpcija tretjega osnovnega produkcijskega dejavnika poleg produkcijskih sredstev in denarja – delovne sile same. Preden nadaljujemo, morda še kritična opazka o samem konceptu realne subsumpcije. Ta, vsaj semantično, predvideva kapitalistično prisvajanje in transformacijo predobstoječih človeških dejavnosti (subsumpcija kot

podreditev). A kot lahko vidimo tako iz zgodovine industrije kot financ, to drži le deloma. Kapital si sprva res prisvoji in podredi zgodovinsko že obstoječe načine dela, trgovanja in finančnega poslovanja, a jih kasneje nadomesti z novimi, ki ne sledijo iz starih oziroma ne predstavljajo njihovega nadaljevanja ali razvoja, temveč zgodovinski prelom. Industrijski stroji nimajo nič skupnega z orodjem ne derivati z zlatom. Kapital po določenem obdobju oziroma takoj, ko so dostopne nove, kapitalizmu bolj ustrezne prakse, zavrže preostanke starih.

To ne velja le za področji tehnologije in financ, temveč tudi razmerja do delovne sile. Denimo „služba“ oziroma delovno razmerje za nedoločen čas je predkapitalistična, razsvetljensko absolutistična institucija iz časa, ko dedno aristokracijo začne nadomeščati administrativna, „meritokratska“, posebej izšolana in izurjena kasta uradnikov, ki niso (nujno) plemenitega izvora.[22] Tudi na področju delovnih razmerij kapital sprva uporabi predobstoječe (bodisi cehovske bodisi administrativno aristokratske) prakse in institucije, a jih nato začne nadomeščati z novimi, nezvedljivimi na stare – denimo nove oblike samostojnega podjetništva niso le bolj negotove, začasne in krhke različice klasične zaposlitve, temveč se spremeni sama pravna narava delovnega razmerja.[23]

A v 21. stoletju na področju razmerja kapitala do delovne sile ne gre le za prekarnost in razvoj novih oblik delovnih razmerij, temveč hkrati za precej bolj radikalno spremembo: naraščajočo odvečnost človeštva s perspektive kapitala, ki se kaže v absolutni revščini milijonov, ki so hkrati eksistenčno odvisni od dostopa do denarja, a kapitala ne zanimajo. Služba ali celo mezdno delo sta izgubila svoj status osnovne in najobičajnejše oblike razmerja med človeštvom in kapitalom in se ohranjata le še v relativno redkih državno zavarovanih rezervatih. Danes za večino človeštva ni več ključno iskanje „dela“ oziroma zaposlitve, temveč iskanje denarja na kakršen koli način: z drobno trgovino, osebnim služabništvom, kriminalom, mikrorentništvom, prijavljanjem na projekte, družinsko solidarnostjo in občasnimi deli. Bolj ko denarni tokovi kapitala postajajo realno abstrak-

22 GERSTENBERGER, *Impersonal power*, str. 645–662.
23 BOLOGNA, Sergio, „Nove oblike dela in srednji razredi v postfordistični družbi“, v: Gal Kirn (ur.), *Postfordizem*, Mirovni inštitut, Ljubljana, 2010.

tni in avtonomni, tj. indiferentni do človeštva, bolj abstraktne, ravnodušne do konkretnega načina pridobivanja denarja (in tradicionalnih institucij, kot je „služba“) postajajo tudi oblike dostopa do njih.

Človeštvo za kapital postaja odvečno zato, ker ni na ljudeh nič takega, kar bi kapital nujno potreboval. Klasične antroponarcistične teorije kapitala, tudi marksistične, so poudarjale nujno vez med kapitalistično ekonomsko vrednostjo in človeškim delom in hkrati podcenjevale radikalno novost kapitalizma oziroma so predpostavljale, da je kapitalizem le reorganizacija človeške produkcije na drugačen način in ne radikalno nov, alienski način produkcije. Ta sicer *je* način produkcije, a ne nujno takšen, ki bi potreboval ali temeljil na človeški delovni sili. Tisto, kar kapital potrebuje, je „razpredmetena“[24] in inteligentna delovna sila, ne nujno človeška delovna sila kot taka. Razpredmetena pomeni prožna, nevezana na to ali ono konkretno dejavnost in sposobna delati kar koli in v začetku kapitalizma je to na strani delovne sile nedvomno prednost ljudi pred živalmi (izmed obstoječih možnosti delovne sile, na katere je kapital sprva naletel in jih ni ustvaril sam). Medtem ko so živali vezane na določeno dejavnost (denimo mačke lahko lovijo miši in praskajo pohištvo, a ne morejo početi česar koli), je človek zaradi posebnosti svoje evolucije univerzalno nespecializiran. Pokončna hoja osvobodi roko, ki za razliko od rakovih klešč, ki so specializirane za prijemanje in ščipanje, ali konjskega kopita, ki je specializirano za učinkovito hojo in tek, ni specializirana za nič, a hkrati lahko prime, izdela ali s pomočjo orodja počne kar koli (opice imajo sicer podobne roke, a jih uporabljajo za plezanje, zato niso proste za početje česar koli, medtem ko so človeške proste zaradi pokončne hoje). Zaradi te svoje čisto biološko-evolucijske prožnosti je človek logična prva izbira (tako v primerjavi z živalmi kot v kronološkem pomenu) za delovno silo kapitala, saj je kapitalistična produkcija izjemno dinamična in se hitro spreminja in tako potrebuje delovno silo, ki je temu ustrezno prožna in prilagodljiva.

A to je tudi vse – kapital ne potrebuje ljudi v polnosti njihove človeškosti, temveč le prožnost (oziroma praktično abstraktnost, nevezanost na to ali ono konkretno dejavnost in potencial

24 FISCHBACH, Frank, *Brez predmeta*, Krtina, Ljubljana, 2012.

izvajati katero koli dejavnost) in inteligenco (zmožnost abstraktnega mišljenja, spomina, učenja in simbolne komunikacije). Ti nista nujno človeški oziroma če bi obstajala nečloveška prožna in inteligentna bitja, bi ta lahko kot delovna sila nadomestila ljudi. Obenem ljudje niso idealna delovna sila za kapital (le najboljša izmed tistih, na katere je v svojem začetku naletel), spet zaradi čisto bioloških dejavnikov: poleg staranja, omejene vzdržljivosti in dolgotrajnega procesa učenja in usposabljanja vsakega posameznega človeškega osebka je s perspektive kapitala problem tudi človeška nezmožnost samospreminjanja in samoprilagajanja na biološki ravni. Tudi če bi bila določena dejavnost bolj produktivna in učinkovita, če bi jo opravljali z osmimi rokami, jo človek (Šiva ni človek!) še vedno lahko opravlja z dvema.

Čeprav je človeška roka izjemno prožna in zmožna delati kar koli, je največja omejitev človeške delovne sile s perspektive kapitala nezmožnost pospešitve in usmerjanja lastne biološke evolucije. Biološka evolucija je v primerjavi s tehnološko izjemno počasna. „[Č]edalje jasneje se kaže nezadostnost človeka iz mesa in kosti, resničnega živega fosila, ki je negiben na zgodovinski lestvici in popolnoma prilagojen časom, ko je zmagoval nad mamuti, a je bil že presežen v času, ko so njegove mišice potiskale triere.“[25] Tehnološka evolucija je hitrejša od biološke in hitro preneha biti njena imitacija. Medtem ko so bila primitivna orodja še podaljški človeškega telesa in imitacija različnih bioloških funkcij, so že prve ladje več kot imitacija plavuti in mlini več kot imitacija zob. Ta „avtonomizacija“ tehnološke evolucije je hitrejša in sprva bolj izrazita na področju motoričnih funkcij (dvigovanje, premikanje, izdelovanje stvari), pri čemer je ključni zgodovinski prelom industrijska revolucija in uvedba industrijske mašinerije (stroji, ki niso več orodja).

Tehnološka inteligenca se začne razvijati kasneje od tehnološke motorike, a tudi na tem področju izum računalnikov pomeni pomemben prelom. Tako kot (najkasneje) industrijski stroji niso več povnanjenje motoričnih funkcij človeške roke v obliki orodja, tudi računalniki prekinejo z razvojem intelektualnih tehnologij kot povnanjenja človeške inteligence in kognitivnih funkcij. Medtem ko denimo tehnologijo pisave še lahko

25 LEROI-GOURHAN, 1990, str. 41.

razumemo kot povnanjenje človeškega spomina, računalniki opravljajo obenem več kognitivnih operacij in drugačne kognitivne operacije kot človeški um. Od točke industrijske revolucije na motorični in mikroelektronske revolucije na intelektualni ravni nadaljnji razvoj tehnologije ni določen niti omejen s človeškim organizmom in človeško biološko evolucijo.

Hkrati se tehnološka motorika in intelekt, ki sta bila v preteklosti ločena, začenjata spajati na področju robotike. Stroji se učijo, samoprogramirajo in izvajajo avtonomne dejavnosti. Njihova edina res velika omejitev danes je, da se niso zmožni sami reproducirati. Ko se bodo naučili tudi to, „bi [človeku] ostalo le še, da se dokončno umakne v paleontološki mrak."[26] Medtem ko so stroji povsem prilagojeni neskončnemu povečevanju produktivnosti in samoizboljševanju, sama biološka struktura človeka v razmerju do tehnološke civilizacije kapitala vedno bolj deluje kot ovira. Človeška bitja ne prenesejo vročine, hrupa in strupov tehnologije, doživljajo jih kot grožnjo in onesnaženje, zato poskušajo omejiti in zavirati razvoj tehnologije in industrije.

Dokler je bila tehnološka evolucija omejena na motoriko, je bilo mogoče v razmerju do strojev ohranjati tudi določen antroponarcistični intelektualni snobizem – neumno delo mišic opravljajo stroji, medtem ko se lahko ljudje posvečamo višjim, duhovnim dejavnostim. Tudi imena oziroma vzdevki strojev v času industrijske revolucije so bili zaničljivi (parni stroji so se v Angliji pogosto imenovali *mule*, mula), podobni tistim, ki so bili dani črnskim sužnjem ali domačim živalim. Ta oblika antroponarcizma se začne krhati že z izumom računalnikov, dokončno pa je v krizi danes, v času strojnega učenja in avtonomnega računalniškega samoprogramiranja.

> *„Če mislimo, da ne bo kmalu strojev, ki bodo presegali človeške možgane pri operacijah, ki so namenjene spominu ali racionalni presoji, posnemamo situacijo [...] homeričnega rapsoda, ki bi zavrgel pisavo kot zapomnjevalni postopek brez prihodnosti. Človek se mora [...] privaditi temu, da je slabotnejši kakor njegovi umetni možgani, kakor so njegovi zobje šibkejši kakor mlinski kamen, njegove letalne spretnosti pa zanemarljive spričo zmožnosti letala."*[27]

26 Ibid., str. 42.
27 Ibid., str. 59.

Tehnološka evolucija je presegla biološke omejitve človeških možganov, kar pomeni tudi omejitve človeškega intelekta. Na tej točki človeštvo postaja odvečno ne le v socialnem pomenu, temveč tudi v pomenu možnosti nadomeščanja človeške delovne sile v kapitalističnem produkcijskem procesu z mislečimi stroji. Stroji industrijske revolucije so bili le prožni, ne pa tudi (avtonomno) inteligentni, mogoče jih je bilo hitro prilagajati, spreminjati, „hekati" ali nadomeščati z novimi, bolj zmogljivimi, niso pa mogli sami načrtovati, izvajati in prilagajati svojih dejavnosti. Človeško biološko omejenost so presegli le na področju motorike, ne pa tudi intelekta, medtem ko so današnji stroji čedalje bolj zmožni tudi avtonomnih intelektualnih funkcij, kar pomeni, da morda predstavljajo zametke tako prožne kot inteligentne delovne sile, ki bo ščasoma nadomestila človeško.

Morda to deluje preveč tendenciozno futuristično, a vzemimo enostaven primer, ki je v današnji kapitalistični ekonomiji povsem vsakdanji: delovanje aplikacij na mobilnih telefonih. Človeški *input* je pri tem minimalen – programer, najet začasno, napiše kodo za denimo aplikacijo za nasvete za izvajanje joge. Nekaj dodatnih ljudi se ukvarja s trženjem in promocijo aplikacije, a večino dejanskega *dela* izvede aplikacija sama: odgovarja na vprašanja uporabnikov, se prilagaja situacijam, se spomni prejšnjih poizvedb ... In na koncu ima podjetje profit, tako da je bila dejavnost produktivna in je prinesla presežno vrednost, kar pomeni, da imamo situacijo, v kateri je v kapitalistični ekonomski dejavnosti dejansko eksploatirana (prožna in inteligentna) aplikacija.

Ključna za razumevanje delovanja kapitala danes je ravno njegova „realna avtonomija". Na tej točki so tudi najboljši poskusi, denimo Marxov, ambivalentni, denimo v primeru koncepta realne subsumpcije kot prisvajanja in podrejanja nečesa človeškega (in ne avtonomnega razvoja nečesa nečloveškega, alienskega, ki pa sprva, na začetku uporablja človeške prakse in institucije ter človeški material) ali pa za raziskovanje intelekta kapitala še posebno pomemben koncept *general intellect*.[28] Tako Marx kot postoperaistični avtorji, ki so koncept *general intellect* (GI) največ uporabljali, se večinoma obnašajo, kot da je tisto, kar je v obliki GI utelešeno v sodobni industrijski tehnologiji, neka vrsta utele-

28 SMITH, Tony, „The ‚general intellect' in the *Grundrisse* and beyond", v: *Historical materialism*, l. 21, št. 4, 2013.

šenega, materializiranega človeškega intelekta in ne nekaj osmega, alienskega. Shema človeški intelekt → materializacija v strojnem sistemu je še vedno humanistična teorija odtujitve, ki poteka na relaciji predikat subjekta → materializacija v objektu. A realna subsumpcija ni proces prisvajanja človeškega po kapitalu, temveč konkurenčno določena realna avtonomija delovanja kapitala.

Problem kapitalizma ni v tem, da bi se razširil povsod in „poblagovil vse“, da ljudem ne bi ostalo nič več, saj bi bilo vse odtujeno v komercialnem monstrumu. Ravno danes je vse bolj očitno, da kapital marsikaj zavrača, denimo institucijo „službe“, rokodelske tehnike produkcije ali klasični denar. To ne pomeni, da človeštvu nekaj „jemlje“ ali si prisvaja, ravno obratno: ljudje imajo še vedno službe (a v javnem sektorju), še vedno delajo s preprostimi orodji (a kot hobi) in še vedno v trgovini plačujejo s klasičnim denarjem. Hkrati kapital vedno bolj avtonomno in neodvisno od ter indiferentno do človeštva in človeškosti razvija nove oblike produkcije, financ in delovne sile (ter intelekta – če so bili stroji roke kapitala, si trenutno razvija avtonomni um). Že stroji industrijske revolucije niso bili večja ali sestavljena orodja (kot podaljški človeške roke ali odtujiteljska aproriacija človeških ročnih spretnosti) in enako velja za umetno inteligenco danes: ta ni nekaj odvzetega človeškemu intelektu, temveč se razvija drugače in neodvisno od njegovih določil in omejitev.

Hkrati razvoj umetne inteligence pomeni, da lahko kapital potencialno začne opuščati ne le človeško delovno silo, temveč tudi trge, oziroma mogoče je, da se bodo trgi kmalu pokazali kot primitivna, nezadostna institucija, ki jo bo kapital zavrgel. Morda so bili trgi le začasna rešitev problema hitre in učinkovite komunikacije med posameznimi produkcijskimi enotami s pomočjo kvantitativnih cenovnih signalov, ki se lahko nadomesti z bolj učinkovitimi informacijsko-komunikacijskimi sistemi med umetno inteligentnimi entitetami. S tem bi kapital opustil še zadnjo povezavo s človeštvom (preko trga in potrošnje) – morda so tudi potrošniške želje in muhe ne toliko center kapitalističnega sistema, temveč še ena izmed ovir, ki jo bo ščasoma presegel. In morda kapitalizem, če upoštevamo proces osamosvajanja od dela, trgov in denarja, ni (več) stvar ekonomije – ne zato, ker „bi bilo vse politično“ – oziroma so bili ekonomski procesi le okolje, v katerem se je kapitalizem začel, a ga bo presegel in v celoti postal tehnonomski.

Seznam literature

BRYAN, Dick in RAFFERTY, Michael, *Kapitalizem z derivati*, Sophia, Ljubljana, 2013.

BOLOGNA, Sergio, „Nove oblike dela in srednji razredi v postfordistični družbi“, v: Gal Kirn (ur.), *Postfordizem*, Mirovni inštitut, Ljubljana, 2010, str. 133–147.

CAMATTE, Jacques, *Capital and community*, Prism key press, New York, 2011.
DAVIS, Mike, *Planet slumov*, Ljubljana, /*cf, 2009.

FISCHBACH, Frank, *Brez predmeta*, Krtina, Ljubljana, 2012.

GERSTENBERGER, Heide, *Impersonal power*, Brill, Boston in Leiden, 2007.

HEINRICH, Michael, *Kritika politične ekonomije: uvod*, Sophia, Ljubljana, 2013.

LEROI-GOURHAN, André, *Gib in beseda* II, Studia humanitatis, Ljubljana, 1990.

MARX, Karl, „Rezultati neposrednega produkcijskega procesa“, v: Časopis za kritiko znanosti, l. 3, št. 17–18, 1978, str. 241–276.

MARX, Karl, *Kapital* I, Sophia, Ljubljana, 2012.

RANCIÈRE, Jacques, „The concept of ‚critique‘ and the ‚critique of political economy‘“, v: *Economy and society*, l. 5, št. 3, 1976, str. 352–376.

RIDDLEY, Scott, *Osmi potnik*, 1979.

SMITH, Tony, „The ‚general intellect‘ in the *Grundrisse* and beyond“, v: *Historical materialism*, l. 21, št. 4, 2013, str. 235–255.

SNOOP DOGG, *Gin and juice*, 1998.

Digitalna provenienca in umetniško delo kot derivat[1]

McKenzie Wark

Za razliko od Hito Steyerl ne mislim, da je umetnost valuta.[2] Mislim, da je derivat,[3] kar ni povsem enaka stvar kot valuta. Valuta lahko hrani vrednost ali služi kot sredstvo menjave. Derivati imajo drugačno vlogo. Upravljajo s tveganjem in varujejo pred njim. Kar torej potrebujemo, je teorija umetnosti kot derivata.

Začnimo s paradoksom. Pri umetnosti gre za rariteto, za stvari, ki so enkratne in posebne ter jih ne moremo duplicirati. Po drugi strani pa gre pri tehnologijah našega časa prav za dupliciranje, kopije, za informacije, ki pravzaprav sploh niso posebne. Sprva se morda zdi, da je tradicionalna oblika umetnosti preživeta. Če ima neko vrednost, je to zgolj kot nekaj iz preteklega načina življenja, ko še ni bilo prevlade informacijskih tehnologij. To, kar se zdi, da se dogaja, pa je v resnici še bolj čudno. Poglejmo nekaj posebnih načinov, na katere umet-

1 Izvorno besedilo je bilo predstavljeno leta 2016 na K-Art Conversations, Korea International Art Fair, in objavljeno na: http://www.e-flux.com/journal/77/77374/digital-provenance-and-the-artwork-as-derivative/. (Op. prev.)

2 STEYERL, Hito, „If You Don't Have Bread, Eat Art!", v: *e-flux Journal* 76, oktober 2016.

3 V izvornem besedilu *derivative*, kar se lahko prevaja kot derivat ali kot izveden finančni instrument. V prevodu smo uporabljali prvo ustreznico. (Op. prev.)

nost kot rariteta na nove načine vstopa v interakcijo z informacijo kot izobiljem ter producira precej osupljive priložnosti za ustvarjanje vrednosti.

Za ponazoritev bi govoril o neki umetnosti izpred 20 let. Enkrat sredi 90. let je umetnik Mel Chin gledal televizijo. Na ekranu je zagledal Heather Locklear, vendar kar je videl, ni bila igralka, temveč prostor, v katerem se je pojavila: sam televizijski ekran. Kar je videl, je bila največja umetnostna galerija na svetu. In tako je kontaktiral scenografinjo nadaljevanke Deborah Siegel. Predlagal ji je, da bi scenografija vključevala dela umetnikov. Umetniki za to ne bi bili plačani. Idejo sta predstavila producentom, ki so jo odobrili. Verjetno zaradi tistega dela, da umetniki ne bodo plačani.

Chin je tako ustanovil skupino z imenom GALA Committee. GALA je bila okrajšava za Georgia in Los Angeles, saj so v njej sodelovali umetniki in študentje umetnosti z obeh lokacij. Vse delo je bilo opravljeno kolaborativno. GALA je dve leti sodelovala s scenaristi in ustvarjala umetniška dela, ki so se pojavljala v oddaji, navadno v ozadju; včasih so bila tematsko vezana na dogajanje v oddaji, včasih na dogodke v resničnem življenju. GALA je izdelala približno 200 objektov, od katerih je večina postala del scenografije oddaje. Šlo pa je za oddajo *Melrose Place*, eno najbolj ikoničnih telenovel svojega časa. Umetniška dela skupine GALA so se pojavljala v dveh sezonah, četrti in peti.

Pisci so sčasoma umetnost začeli vključevati v nadaljevanko. Eden izmed likov je bil umetnik. Heather Locklear je igrala vodjo oglaševalske agencije in s svojo namišljeno agencijo podpisala pogodbo z resničnim Muzejem sodobne umetnosti v Los Angelesu. Nekateri prizori nadaljevanke so bili posneti v dejanskem muzeju, kjer je bila prikazana dejanska razstava del skupine GALA iz same nadaljevanke. Umetniška dela skupine so bila prodana na dražbi v Sotheby's Beverly Hills, kjer jih je kupil dejanski konzorcij zbirateljev iz Nemčije. GALA je iztržek darovala dobrodelnim organizacijam.

Zdaj pa detajl, ki ga pri vsem tem hočem izpostaviti. V katalogu dražbe je na koncu seznam epizod, v katerih je bilo posamezno delo prikazano. Za kaj gre pri tem seznamu? Lahko bi rekli, da za provenienco. Kar dela vsak posamezen umetniški kos za avtentičen, je prav dejstvo, da se je pojavil na sceni televizijske nadaljevanke, da je bil posnet na tej sceni, te njegove

podobe pa so končale v oddaji, ki je bila predvajana milijonom gledalcev. Pravzaprav je še vedno, saj so ponovitve *Melrose Place* še danes predvajane nekje na tem planetu. Provenienca dela je zelo čudna oblika „product placementa".

V New Yorku trenutno poteka retrospektiva del skupine GALA Committee, zato sem tudi pomislil, da bi jo predstavil kot primer.[4] Mislim, da gre za lepo anticipacijo tega, kam smo prišli v razmerju med umetnostjo in informacijo. Za tiste, ki so brali Walterja Benjamina, gre za zanimivo gubo v relaciji, ki naj bi veljala med umetniškim delom in reproduktibilnostjo.[5] Pri Benjaminu naj bi reproduktibilnost spodkopala avro dela, njegovo ritualno odmaknjenost, njegovo provenienco in njegov položaj unikatnega dela zasebne lastnine. Pri delih skupine GALA pa imamo, če lahko tako rečem, pravzaprav bolj dialektično relacijo med umetnostjo in informacijo.

Reprodukcija dela, prej elektronska kot mehanska, je tista, ki ga, prav perverzno, naredi redkega. Podoba del skupine GALA v televizijski nadaljevanki je to, čemur Hito Steyerl pravi revna podoba, prekleta podoba, kompresirana in degradirana in vsakomur dostopna prek interneta.[6] Kar pa ne velja za dela skupine GALA. Njihova provenienca ne prihaja iz singularnega mesta njih stvaritve in vztrajanja, ampak iz vseprisotnosti njihove podobe. Morda gre za neke vrste mrežo oziroma distribuirano provenienco.

Reproduktibilna podoba umetniškega dela še zdaleč ne naredi preživetega, temveč mu da novo obliko vrednosti. Pravzaprav ne gre za to, da original in kopija postaneta nerazločljiva en od drugega. Gre za to, da je njuno razmerje lahko reverzibilno. Kopija lahko predhodi originalu. Vidimo reprodukcijo nečesa in zato hočemo videti zadevo, katere kopijo smo videli. To je precej pogost pojav, nekaj, na kar nas je opozoril Jean Baudrillard.[7] Vendar pa moramo biti pozorni na to, da kopija ustvari *provenienco* originala, ne obratno. Kopija ne le predhodi originalu, temveč ga *avtentificira*.

4 Glej: http://redbullartsnewyork.com/artists/gala-committee/.
5 BENJAMIN, Walter, *The Work of Art in the Age of Its Technological Reproducibility and Other Writings on Media,* Cambridge, MA: Harvard University Press, 2008.
6 STEYERL, Hito, „In Defense of the Poor Image", v: *e-flux journal* 10, november 2009. Prevod besedila je bil objavljen v Šum #3 (op. prev.).
7 BAUDRILLARD, Jean, *Simulations,* Los Angeles: Semiotext(e), 2016.

Kopija lahko delu – ali v nekaterih primerih prej umetniku kot samemu delu – ustvari vrednost. To bi bila zgodba Banksyja. Pri Banksyju so najpomembnejše kopije njegovih del, ki krožijo prek interneta. To je tisto, kar vzpostavi njihovo provenienco. Zdi se, da so bila ta dela izvedena nelegalno v javnosti, vendar to samo na sebi ni tako zanimivo niti pomembno. Ulične umetnosti je veliko. Vendar pa je ta dotična ulična umetnost avtentificirana s cirkulacijo njenih podob. Te revne podobe so tisto, kar ustvari vrednost v tem primeru *vidno* nevidnemu umetniku.

Vidno neviden umetnik je nekakšna anomalija provenience, prizorišče zločina. Čeprav se že nekaj let ugiba, ali je Banksy „dejansko" moški po imenu Robin Gunningham, je časopis Daily Mail vprašanje skušal rešiti s forenzičnimi metodami preiskovanja kriminalnih dejanj in Banksyjeva dela v Londonu povezati s kraji, ki jih Gunningham pogosto obiskuje.[8] Morda je to primer protiprovenience, polaganja sloja potencialno kriminalne avtentifikacije preko umetnostne.

Predhodna podoba, ki avtentificira delo, včasih sploh ni podoba dela, kateremu predhodi. Kot primer bi vzel *The Island (Ken)* skupine, ki sama sebi pravi DIS. To je bilo v The New Museum. Imel sem nekakšen govor-performans o tem delu in v procesu pisanja sem obiskal studio in govoril z umetniki.[9] Povedali so mi, da se je proces, iz katerega je nastalo to delo, začel z idejo o kuhinjah in kopalnicah visokega ranga. Googlanje teh iskalnih pojmov je naneslo niz oglasov podjetij, ki nudijo takšne luksuzne aparate. DIS je nato preprosto izbral podjetja, ki so bila videti najbolj luksuzna, in se z njimi dogovoril za izdelavo kosov. V tem primeru torej provenienca dela izhaja iz iskanja prek Googla.

To je tisto, za kar Googlov algoritem, ki se je prilagajal dotičnemu računalniku, ki so ga uporabljali DIS, misli, da je tista prava stvar, ko govorimo o nobel aparatih. Ampak ko sem sam iskal „luksuzen tuš", sem dobil nekoliko drugačne rezultate, algoritmično prikrojene meni oziroma mojemu računalniku. V tem primeru je *podpis* algoritmično generirano iskanje in zanj

8 ROSENBURG, Eli, „Banksy Identified by Scientists. Maybe", v: *New York Times*, 7. marec, 2016.
9 Glej: https://vimeo.com/135392103.

lahko pričakujemo, da je vsakič do določene mere drugačen. To je razlika v primerjavi z deli skupine GALA, ki so odvisna od uniformnosti televizijskega modela simulacije.

Umetniško delo je zdaj *derivat* svoje simulacije. Seveda obstaja veliko različnih vrst simulacije. Lahko gre za JPEG nekega dela, ki ga galerist pošlje zbiratelju kot priponko. Zbiratelj prebere sporočilo, pogleda JPEG in sprejme odločitev glede umetniškega dela. A vendar je derivat umetniško delo. Tisti odločilni člen je bil JPEG, saj je transakcija odvisna prav od njega. Zbiratelj se lahko odloči, da bo kupil delo ali ne, ga rezerviral, si ga ogledal kasneje v živo itn. Kot na drugih področjih se tudi tu trguje v glavnem z derivati. Simulacije niso vredne prav veliko ali pa so tako revne podobe, da bi jih lahko delili zastonj.

Ne le individualna umetniška dela, umetnost sama je danes derivat svoje simulacije. Pri tem razvoju je ključnega pomena vzpon sejmov umetnosti in bienalov. Pri sejmih gre bolj neposredno za prodajo umetniških derivatov njihovih simuliranih podob. Večinoma gre za komercialne galeriste, ki izmenjujejo izvedene pogodbe [*derivative contracts*], ki so sama umetniška dela. Na drugi strani pa je bienale, katerega funkcija je simulirati sodobno umetnost samo.

Umetniško delo je derivat svoje simulacije oziroma svojih simulacij, množina. Na ta način je dejansko, določeno umetniško delo še naprej lahko neke vrste varovalo. Umetniško delo je tvegana ponudba. Na dolgi rok se lahko izkaže, da ni vredno nič več kot katero koli naključno poslikano platno. Če pa je umetniško delo lahko *portfolio* različnih vrst simulacije samega sebe, je tveganje možno upravljati.

Umetniško delo je lahko derivat lastne simulacije, kjer mu njegova podoba predhodi in ga avtentificira skozi cirkulacijo in izpostavljanje. Primer tega je GALA. Umetniško delo je lahko derivat simulacije umetnika. Banksy je tu nekoliko atipičen primer, saj provenienco ustvarja prav simulacija umetnikove odsotnosti. Nadalje umetniško delo lahko trdi, da je njegova provenienca zvezdnik. To je ena tistih zadev, ki se odvijajo v poslovanju med svetom umetnosti, modo in pop glasbo. Te oblike masovne simulacije mislijo, da se s provenienco umetniškega dela kot redkega in singularnega blaga nekako okoristijo, in morda je to res. Ampak po mojem mnenju je skrivnost ta, da je umetniško delo tisto, ki svojo provenienco pridobi od bližine Jay Z-ju ali

Kanyeju ali Björk. Umetniško delo postane derivat stika s telesom, ki se nahaja za simulacijo pop ali modne zvezde.

Umetniško delo je lahko tudi derivat intelektualne provenience. Pomaga, če je intelektualec že mrtev. Od tod torej *Gramsci Monument* Thomasa Hirschhorna, ki svojo provenienco izpelje iz slovitega mrtvega komunističnega misleca. Če moramo uporabljati še žive intelektualce, so najboljši znani kritični misleci. Derivatno delo komercialno vrednost pridobi od pomanjkanja njihovega komercialnega interesa za vrednost. Pa poskusite dobiti Antonia Negrija, če lahko! DIS so se morali zadovoljiti z mano, ker sem veliko bolj poceni.

Umetniško delo je seveda lahko derivat prejšnjega umetniškega dela, čeprav ta obrabljena metoda postaja nekako dolgočasna in veseli le še umetnostne zgodovinarje, ki kot ocenjevalci navajanja postanejo svetovalci glede provenience. Zgodovinarji navajajo precedense, da galeristi lahko navajajo cene.

V vsakem primeru se s tem zamaskira način, na katerega se je umetniško delo spremenilo. Dandanes so umetniška dela derivati, ker tako deluje naša ekonomija. V prejšnjih časih, ko je bila cenjena proizvodnja, so se umetniška dela razlikovala glede na tehniko izdelave. Tako so na primer dela impresionistov, nadrealistov ali t. i. akcijskih slikarjev lahko bila obravnavana kot posebna, neodtujajoča [*non-alienating*] blaga, proizvedena z nekim drugim postopkom izdelave poleg delavnice ali tekočega traku.

To se je začelo spreminjati v 60. letih. Warhol je prek Edie Sedgwick odkril, kako simulacija lahko ustvari provenienco in kako bi umetniško delo lahko bilo derivat, ki bi bil portfolio simulacijskih vrednosti. Ampak morda je bila „dematerializacija umetniškega dela“ v minimalizmu tista, ki je dejansko pokončala industrijski model umetnosti in omogočila rojstvo finančnega modela umetnosti, umetniškega dela kot derivata, ki funkcionira kot portfolio simulacijskih vrednosti. Kot vsi finančni instrumenti tudi umetniško delo za obstoj ne potrebuje drugega kot svojo *dokumentacijo*.

Dematerializacija umetniškega dela ni bila dematerializacija umetniškega delavca. Lahko pa špekuliramo, ali bi to lahko bil naslednji korak. Bi delo v umetnosti lahko bilo avtomatizirano? V *Nevromantu* Williama Gibsona je že najti čudovito podobo, kjer umetna inteligenca proizvaja vitrine Josepha Cornella, ki so, če nič drugega, boljše od dejanskih.

Skratka, mislim, da je pri relaciji med umetnostjo in informacijo najbolj zanimiva vzajemna relacija med umetnostjo kot rariteto in informacijo kot vseprisotnostjo. Izkaže se, da je vseprisotnost lahko nekakšna distribuirana provenienca, katere derivat je umetniško delo samo. Umetniško delo je nato v idealnem primeru portfolio različnih vrst simulirane vrednosti, ta mešanica pa je lahko dolgoročno zavarovanje pred tveganjem raznolikih oblik padanja simulirane vrednosti, kot so na primer razkrinkanje umetnika, ki je do sedaj ostajal skrit, upad intelektualnega diskurza, na katerega se je delo opiralo, ali padec umetnika v banalnost in prekomerno produkcijo.

Odkar je umetnost postala posebna oblika finančnega instrumenta in ne posebna oblika proizvedenega artikla, ne potrebuje več posebnih sredstev za lastno izdelavo, morda niti ne posebnih izdelovalcev. Prav res so kuratorji sedaj konkurenca umetnikom na enak način, kot so DJ-ji konkurenca glasbenikom. Oboji na nek način kvalitativno upravljajo s portfoliom. Naslednji korak, ki sledi dematerializaciji umetniškega dela, bi torej lahko bil dematerializacija umetniškega delavca, čigar mesto bi prevzele nove oblike algoritmičnih funkcij. Slednje bi še vedno morale producirati nabor simulacij, ki bi umetniško delo lahko zasidrale kot derivat svojih raznolikih oblik znakovne vrednosti.

Asociacija razlage in napovedi

Jan Kostanjevec

„Verjetno so tako, kot so oči izoblikovane za astronomijo, za harmonično gibanje oblikovana ušesa. In ti dve védenji sta med seboj nekakšni sestri, kot pravijo pitagorejci […]“
— PLATON, DRŽAVA, 7. KNJIGA.

Odkritje nebesnih pojavov kot urejenih je hkrati omogočalo napovedovanje njihovega gibanja in potrjevalo predpostavko o urejenem vesolju. Orodja za napovedovanje so za svojo uspešnost morala zrcaliti red napovedanega.

Harmonija med pravili za napovedovanje in učinkujočim redom je bila predpostavljena in potrjevana, s tem pa se je med spoznavajoče in spoznano vtiskal občutek bližine. Urejenost resničnosti, urejenost misli, ki jo opisujejo, in urejenost odnosa med njima je zagotavljala zvezanost razlage in napovedovanja. Razlog za red oz. harmonijo na nebu je bil razumljen kot neposredni razlog harmonije kot harmonije in zadnji razlog sploh, zato na njegovo mesto lahko stopijo različne oblike božanske garancije za nujnost, večnost in razumljivost te harmonije. Rečeno drugače, ker so pravila za napovedovanje nastala neposredno kot pravila za opis reda na nebu, je bil izvor reda na nebu razumljen kot neposredni vzrok te urejenosti. Iskanje pravil za

napovedovanje je bilo iskanje pravil večne harmonije na nebu. Večne zato, ker naj bi bila neposredno, izvorno harmonija.

Orodja za napovedovanje lahko zaenkrat delimo na dve vrsti: tista, pri katerih uporabljamo simbolno manipulacijo v teoriji, in tista, ki to manipulacijo prepustijo strojem, v katerih je ta teorija aplicirana.

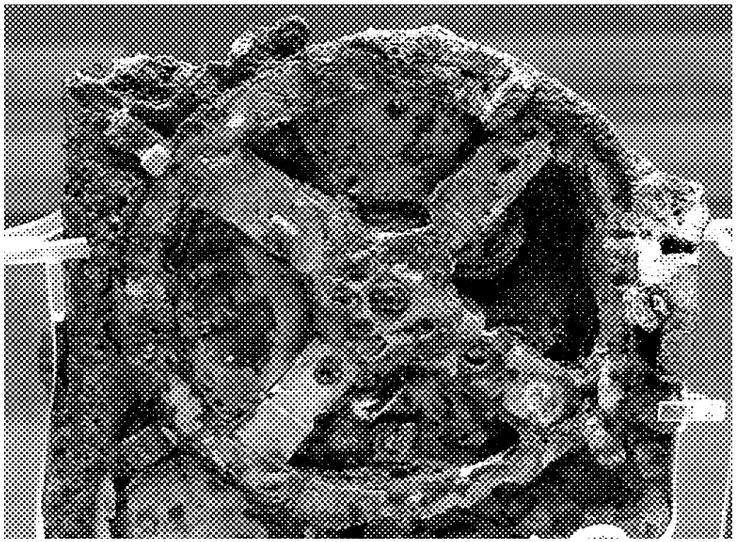

Slika 1: Sprednji del fragmenta A antikterskega mehanizma (Wikipedia).

Najzanimivejši antični poskus izgradnje napovedovalnega stroja je antikiterski mehanizem (slika 1, slika 2). Gre za analogni računalnik, ki je deloval kot mehanični koledar. Napovedoval je gibanje sonca in lune tako v odnosu do zodiaka kot koledarskega leta, vključno s prestopnim, imel pa je tudi kazalce za metonični, sarosov, ekseligemosov in kalipični cikel. Po mnenju nekaterih raziskovalcev pa je prikazoval tudi gibanje planetov.[1]

Tudi manj impresivni stroji za napovedovanje in navigacijo so eksternalizirali pravila za napovedovanje in olajšali napovedovalno delo, hkrati pa so znižali stroške pridobivanja zmožnosti za napovedovanje na učenje rokovanja z orodjem,

1 COCKSHOTT, Paul, et al., *Computation and its Limits*, New York: Oxford University Press, 2012.

saj poznavanje napovedovalnega postopka ni več nujno za napovedovanje. Eksternalizirana vednost je lahko koristila, ne da bi jo porabnik prej ponotranjil. Gibanje napovedovalnih strojev je oblikovano po istih načelih, ki naj bi oblikovala nebesno gibanje, nekakšno izoblikovano sestrstvo domnevno udejanjenih načel.

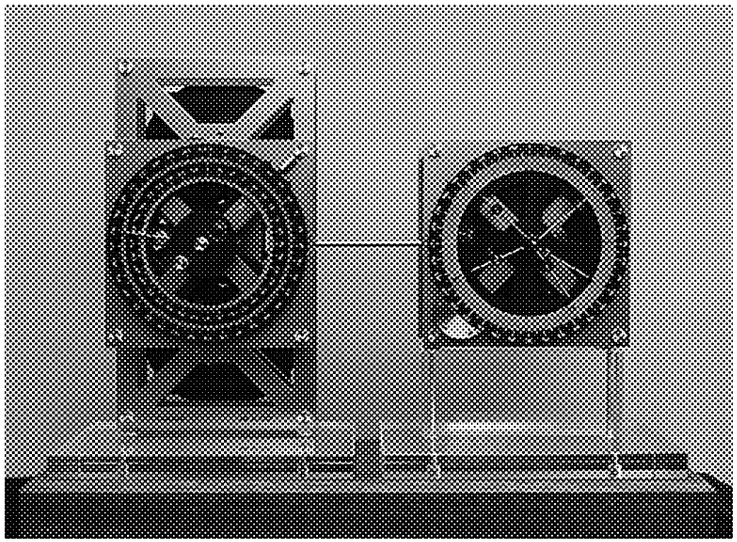

Slika 2: Rekonstrukcija antikterskega mehanizma. T. Van Vark (COCKSHOTT, Paul, et al., *Computation and its Limits*, New York: Oxford University Press, 2012).

V srednjem veku do t. i. znanstvene revolucije so napovedovalna orodja predvsem koristni pripomočki, a se tekom razvoja znanosti vzpostavijo v neposreden odnos z realnostjo, kot fakti.[2]

Tukaj ponavljam samo določen prizor iz te zgodovine, ki naj služi kot prvi (ne nujno historično) jasen prikaz napetosti med razlago in napovedjo.

Newton je v *Matematičnih načelih naravoslovja* vzpostavil svojo teorijo sistema sveta, tj. enotni sistem zakonov, ki povezujejo Galilejeve zakone zemeljskega gibanja in Keplerjeve zakone nebesne mehanike. Poveže pa jih tako, da tri Keplerjeve zakone izpelje, s tem pa hkrati do neke mere razloži, iz svojih treh

2 POTOČNIK PRIBOŠIČ, Matija, „Spoznanje, verjetje in Jupitrove lune“, v: *Dialogi*, let. 50, št. 10, 2014, str. 136–155.

zakonov gibanja, ki so sami posplošitve Galilejevih, in zakona gravitacije. Ker so Keplerjevi zakoni v skladu z opazovanji oz. so dobro napovedovalno orodje, je ta izpeljava služila kot eden od dokazov za pravilnost sistema zakonov. Obenem pa je Newton lahko razlagal tudi do takrat nepojasnjene lunarne plime in precesijo enakonočij oz. stožčastega gibanja Zemljine rotacijske osi, ki ga opiše v velikem platonskem letu (prib. 2600 let), in napovedi, presenetljive tako po vrsti kot natančnosti.[3]

Newton je sledil Galilejevemu pozivu iskanja matematičnih opisov in ne „fizikalnih razlag“ in je zato lahko izpeljal matematično vsebino npr. Keplerjevih zakonov, ne da bi se hkrati zavezal Keplerjevi fizikalni oz. kvalitativni razlagi, ki je učinkovanje svojih zakonov pripisovala magnetizmu Sonca. Newtonova izpeljava zameji razlage na tiste, ki se skladajo z elementi temeljnih zakonov.

Problem za nekatere bralce njegovih *Načel* je ležal v tem, da elementi, ki sestavljajo temeljne zakone, sploh niso imeli fizikalne razlage, saj Newtonovi matematični opisi ne navajajo vzrokov, ki garantirajo njegovo veljavnost. Motilo jih je dejstvo, na katerem je temeljil uspeh Newtonovega projekta, tj. na zanašanju na matematiko tudi tam, kjer ni imel dokončne kvalitativne razlage.

Newtonovi matematični opisi so med drugim dopuščali razlago gravitacije kot „delovanja na razdaljo“ ali „delovanja skozi praznino“, tj. onkraj verige neposrednih mehanskih vzrokov, delujočih na relaciji telo–telo, kakor so jih razumeli zastopniki mehanicizma vsaj od Descartesa naprej.

Še več, zaradi načina sistematizacije je zgradba *Načel* stala na elementih, ki tvorijo temeljne zakone, ti pa delujejo kot hipoteze oz. fikcije, ki resničnost pridobijo samo s prevajanjem sistema, ki je iz njih izpeljan. To ne velja le za gravitacijo, ki je dvignila največ prahu, temveč tudi za: (a) maso, kateri je edina lastnost pripisana z Newtonovim prvim zakonom. Tako je masa to, kar v primeru, da nanjo ne deluje nobena sila, ostaja v mirovanju, če je prej v mirovanju, oz. ostaja v enakomernem premem gibanju, če je bila prej v gibanju; (b) silo, ki je vse, kar daje pospešek neki masi. Nič od tega ni preprosto dano v izkustvu,

3 KLINE, Morris, *Mathematics, the loss of certainty*, New York: Oxford Universtiy Press, 2012.

niti ni razlage za določeno obnašanje teh hipotetičnih entitet. Za Galileja je bilo npr. enakomerno gibanje krožno, za Newtona pa premo, a inercialnega gibanja brez delovanja sil ni mogel opazovati nobeden od njiju niti nista mogla podati razloga za obnašanje inercialnega gibanja, saj je to pojem, na katerem temeljijo izpeljave. „Edini element fizikalne realnosti v Newtonovih zakonih gibanja je pospešek,“[4] saj ga lahko merimo, vsi ostali so matematične abstrakcije in jih izoliranih ni mogoče zaznati.

Sila gravitacije kot sila po definiciji deluje na neko maso. Odgovor na vprašanje, kako je tukaj mišljeno „delovanje“, pa je fokus mehanicističnih napadov.

Mehanicisti, razumljeni tako široko, da vključujejo tudi Leibniza, ki so snovali kriterije za fizikalno razlago, so zahtevali, da moramo sile razlagati kot neposredno učinkovanje med stikajočimi se telesi. Ker se Newtonovo pojmovanje gravitacije ni sklicevalo na mehanizem, temveč le na matematični opis, ki je dopuščal delovanje na razdaljo, je bil pojem za mehaniciste potencialno absurden, kar je v pismu Bentlyu (25. 2. 1692) priznal tudi Newton sam, toda na istem mestu dodaja, da odločitev o (ne)materialnosti narave tega delovanja prepušča svojim bralcem. Bralci so se z veseljem prepustili in Newton je z veseljem opažal, da njegova knjiga spodbuja vero v božanstvo, kar je eden od učinkov, ki jih je imel v mislih, ko jo je sestavljal, saj mu je razpoložljivost narave za matematično opazovanje potrjevala njen božanski izvor. Tako razlago božanskega v naravi so prevzeli številni matematiki in fiziki, ki so Newtonovemu pristopu sledili v zelo uspešnem raziskovalnem programu matematične fizike.[5]

Spor med Leibnizem in Newtonom je primer napetosti, ki me tukaj zanima. Ker napoved za svoj nastanek ne potrebuje nujno določenih razlogov ontološkega reda, jih tudi brez razloga ne spusti v razlago ali drži zunaj nje. Newton je „varuh meje“ možnih razlag po tem načelu, četudi v precejšnji meri iz teoloških razlogov. Po drugi strani: ker matematična napoved omogoča celo množico razlag, hoče Leibniz izločiti tiste, ki v razlago vnašajo neinteligibilne kvalitete – delovanje na daljavo je neinteligibilno v ontologiji mehanicizma; neinteligibilne „okultne

4 Ibid.
5 Ibid.

kvalitete“ pa so razsvetljenci nasploh preganjali. Leibniz je tako „varuh meje“ za množico možnih razlag in po implikaciji množico možnih sestavin vsake razlage, kriterij prepustnosti pa je ontološka inteligibilnost. Obenem pa dejansko ponudi – eno, Newtonu neprepričljivo – mehanicistično razlago gravitacije.

Newton je nasprotoval tako Leibnizevemu metafizičnemu dogmatizmu glede zamejitve množice možnih razlag kot empirični vrednosti ponujene razlage gravitacije. Slednjemu zato, ker niti ni izboljšal napovedi, kvečjemu jo je poslabšal. Prvemu pa iz nasprotovanja dogmatični zamejitvi možnih razlag – tudi za ceno dopuščanja neinteligibilnih elementov v razlagi, ki jih je Newton dejansko potreboval za svoje sicer slabo utemeljene teološko antimehanicistične namene, ki bi lahko delovali v smislu *credo quia absurdum*. V obrambo svoje rabe neinteligibilnih elementov v razlagi je pokazal na arbitrarnost zamejitve domene – in torej tudi pojma – inteligibilnosti v mehanicizmu, kar je hkrati delegitimiralo Leibnizevo vlogo „varuha meje“ množice dopustnih elementov v razlagi. Mehanicisti so namreč od svojih predhodnikov prevzeli nekatere kvalitete, ki so jim veljale kot neposredno inteligibilne (npr. oblika, velikost, gibanje in nepredirnost). Newton je sklepal, da mu izvorna vpeljava neposredno inteligibilnih kvalitet v mehanizicmu podaja mandat za vpeljavo gravitacije kot še ene neposredno inteligibilne kvalitete, saj za nobeno od kvalitet mehanizma nihče ni ponudil mehanicistične razlage in bi, če sprejmemo mehanicistove stroge kriterije inteligibilnosti, prav tako morale veljati kot neinteligibilne.[6]

Z matematično fiziko je matematični opis prešel v red dejstev – opis, ki obenem ni nujno kvalitativno inteligibilen, je pa kriterij za možne vsebinske kriterije inteligibilnosti. Napovedovalna moč je prehitela razumljivost, kar je sprožilo ogorčenje nekaterih tedanjih znanstvenikov. Poskusi razlag „delovanja na razdaljo“, ki se je zdelo absurdno tudi Newtonu samemu, so vztrajali še dobrih 200 let.[7]

Vmes pa je vsaj že Laplace sprevidel, da ne potrebujemo hipoteze o Bogu, saj ta ne dodaja niti k razlagi, še manj pa k napovedi. Kot veliko matematičnih fizikov se je ukvarjal s pro-

6 JANIAK, Andrew, „Newton's Philosophy“, v: *Stanford Encyclopedia of Philosophy*, 2014, dostopno na: https://plato.stanford.edu/entries/newton-philosophy.
7 KLINE, Morris, *Mathematics, the loss of cetrainty*.

blemom treh teles, ki ni imel matematične rešitve, ki bi zagotavljala stabilnost sončevega sistema. Newton je sicer izpeljal Keplerjeve zakone, a ti zakoni opisujejo dve telesi in dokazujejo stabilnost samo takega sistema. Če v sistem obenem dodamo še eno telo, pa stabilnost ni več enostavno dokazljiva in tako za vsako naslednje. Ker Newton sam ni videl matematične rešitve tega problema, je predlagal teološko rešitev s konstantno božjo stabilizacijo sistema. Odkritja matematične fizike so dajala vedno boljše rešitve za problem treh teles, čeprav ga niso dokončno rešila.

To, da so se opazovalci znašli v stabilnem sistemu, ni presenetljivo, saj se v nestabilnem ne bi mogli. Vprašanje stabilnosti, ki povzroča harmonijo pojavov na nebu, je odslej razdeljeno na statistično vprašanje o deležu stabilnih planetarnih sistemov v vesolju in razlago stabilnosti vsakega od njih posebej. Tako je nesmiselno pričakovati neposredno in nerazloženo zagotovilo izvorne in večne harmonije sončevega sistema, hkrati s tem uvidom pa se razširi tudi sum do vseh razlag, ki se sklicujejo na kakršno koli neposredno in nerazloženo izvorno zagotovilo harmonije na katerem koli področju razlage (npr. pravšnji naravnanosti kozmoloških konstant). Dejansko bi preprostejše verzije popolnih pitagorejskih harmonij zaradi večje verjetnosti, da pride do orbitalnih resonanc, prej destabilizirale sistem in harmonija bi se ukinila.

***

Delanda v svojih predavanjih o teoriji jezika[8] mimogrede večkrat poudari, da je Labov prvi jezikoslovec, ki je šel na teren s snemalno napravo, skratka vzor empirističnega jezikoslovca, in da je Chomsky, ki ni empiristični jezikoslovec, veliko bolj znan. Prvi je empirično odkril, da obstajajo vzorci v govorjeni angleščini, ki jo razslojujejo po razredih, etnijah itd. Razslojevali naj bi jo do te mere, da bi bil govor o angleščini nasploh zavajajoč, saj obstajajo le angleščine, mnoge, razslojene in le delno prekrivajoče se. Drugi naj bi na vzorcu samega sebe odkril, da obstaja določena neodvisnost med sintakso in semantiko. „Colorless

8 DELANDA, Manuel, *Materialist Theory of Language*, 2012, predavanje na EGS, dostopno na: youtu.be/AAhaXe3BRe0.

green ideas sleep furiously“ je Chomsky videl kot stavek, ki ga bodo govorci angleščine sprejeli kot slovnično veljavnega in pomensko obskurnega. Stavek je deloval kot intuitiven izziv za nekatere predlagane statistične teorije slovnic. Kasneje so se statistične metode izboljšale in Chomskyjevo intervencijo lahko razumemo kot katalizator te izboljšave. Delanda pa sklene, da Labova odkritja podpirajo njegov protichomskijanski in protiracionalistični nasvet svojim študentom, da naj „nikoli [ne govorijo] o ‚angleščini', kakor da bi bila nekakšna monolitna entiteta."

V tej digresiji se ne mislim spuščati v spor o empirizmu in racionalizmu v jezikoslovju, četudi je ta spor očiten razlog Delandove polemike. Vsaj nič dlje od tega, da se te delitve ne da enostavno enačiti s tisto med humanizmom in antihumanizmom. Že v Delandovi slamnati skici je empirist tisti, ki je šel snemat realni govor realnih ljudi, medtem ko je racionalist v svoji pisarni sam razmišljal o abstrakcijah. Iz te pisarne je mimogrede padel še v *AI's Hall of Fame*,[9] saj je nadaljeval Turingovo izgradnjo konceptualnega sestrstva med kognitivno in računalniško dimenzijo, in to ravno z uporabo matematičnih formalizmov.[10] Četudi priznamo, da je bil Chomsky po prepričanju in vedenju racionalistični humanist, so posledice njegove teorije vse prej kot nedvoumno humanistične.

Tukaj bi rad opozoril na različne pomene koncepta okolja znanosti. Izhodišče je Delandova misel, da je Chomsky manj v stiku s svojim okoljem, ker ni terenski jezikoslovec. To predpostavlja neko prepričanje o tem, kaj je primerno znanstvenikovo okolje. Delandova kritika Chomskega deluje na domnevi, da je terencem dostopno več relevantnega okolja, ki omogoča zaželeno spoznanje. Delanda je filozofski spor med empirizmom in racionalizmom reduciral na spoznavne postopke dveh slavnih jezikoslovcev. To je najbrž storil le v pedagoške namene ilustracije, katero tukaj jemljem za prikaz neke druge zagate in ne kot kritiko Delandovega stališča v tem sporu.

Enotnosti določene znanosti ne tvori samo en predpis za raziskovanje. Kar se po takih predpisih lahko deli, je kvečje-

9 WANG, Fei-Yue, „AI's Hall of Fame", v: *IEEE Intelligent Systems*, zv. 26, št. 4, 2011, str. 5–15.

10 cf. KRÄMER, Sybille in Horst Bredekamp, „Culture, Technology, Cultural Techniques – Moving Beyond Text", v: *Theory, Culture & Society*, let. 30, št. 6, 2012, str. 20–29.

mu znanstveno delo, ne pa znanost nasploh. Če tega ne sprejmemo, potem sploh ni nujno, da rivalstvo med Chomskim in Labovom obstaja, dovolj je biti zagovornik empiristične strani spora z racionalizmom in Labova boš videl v svoji vojski, Chomskega pa v nasprotni. Domnevna filozofska nekompatibilnost temeljnih postavk o bistvu predmeta preučevanja lahko svoje ogorčenje usmerja samo na razlagalno zmožnost teh postavk. Napovedovalna moč je na te ugovore do neke mere odporna, medtem ko so kriteriji razlage nasploh nejasni, regulirani preko znanstvenih skupnosti in kvečjemu zamejeni z uspešnimi napovedovalnimi stavki.

Kakor je racionalist Leibniz empiristu Newtonu očital nerealnost elementov, ki tvorijo jedro njegovega sistema, tako zastopniki empirizma, npr. Delanda, Chomskemu zamerijo abstraktnost ali nerealnost njegovih postopkov in predpostavk. Toda spor med teorijami se ne odloča po zadovoljstvu, ki ga povzroča resonanca med jedrnimi stavki sistema in bolj ali manj sofisticiranimi filozofskimi predpostavkami nadobudnega kritika. Da bi razliki sploh lahko rekli spor, je treba najprej vsaj pokazati, kako iz razvitja obeh teoretskih jeder sledijo prekrivajoče se domene razlage ali napovedovanja in kako ena od obeh teorij sistematično odpravlja slabosti druge. V kolikor tega prekrivanja ni, ni razloga za izrivanje ene teorije z drugo.

Delanda na drugih mestih daje primere, kjer so dialekti nekega jezika na najvzhodnejši strani območja tega jezika nerazumljivi tistim, ki govorijo dialekte iz najzahodnejšega območja istega „jezika", a brez težav komunicirajo s sosednjimi dialekti, tudi če pripadajo drugemu „jeziku". Kljub zanimivosti tega pojava ni jasno, kako je takšno stanje v nasprotju s Chomskyjevim. Tudi če do tega nasprotja dejansko pride, je Delandov predlog cenzure mišljenja o angleščini v splošnem vse prej kot dober nasvet, v bistvu je tako slab, da se ga ne drži niti sam.

Abstraktna zavrnitev celote sistema na podlagi nekaterih predpostavk brez razloga žrtvuje vsa spoznanja tega sistema in ne more pojasniti uspešnosti razlage in napovedi, ki jih je zavržena teorija vendarle proizvedla.

Izkustveni postopki se lahko po osi empirizem/racionalizem značilno, a vendar ne nujno homogeno razdelijo med različna področja in njihove dele. Naloga znanosti je prevelika ne le za eno osebo, temveč tudi za posamezen spoznavni postopek. V

primeru znanstvene delitve dela ni treba nujno sklepati na spor. Kriterij, ki bi določal prednosti ali slabosti določene delitve dela, bi moral biti sam dokazan, ne pa zgolj privzet. Konflikt med delitvijo dela in učinkovitostjo znanstvene skupnosti lahko nastane, a razlog, da bi ta konflikt prvenstveno in večinoma potekal po osi empirizem/racionalizem, ni očiten.

Posamezni preboji v znanosti se običajno pripisujejo osebi ali skupini oseb, ki funkcionira kot indeksni primer memetične okužbe, npr. Chomsky in Labov. Ti preboji lahko ustvarijo nova, a komplementarna področja raziskovanja, rešijo dolgotrajne probleme in/ali delujejo revolucionarno glede na obstoječe polje itd. Pojem znanstvenikovega okolja lahko tukaj razčlenimo na tri pomene. Prvi ga postavi v odnos s predmetom raziskovanja, drugi v odnos s kolegi na določenem področju, ki skupaj tvorijo znanstveno skupnost, in tretji v odnos do splošnejšega občinstva. Razlika med zadnjima dvema je predvsem v organizaciji pretoka informacij o delu v prvem okolju. V strokovni skupnosti bo ta pretok trpel bistveno manj izgub kot pri prenosu v okolje v tretjem smislu.

Preboj kot preboj se vzpostavi v drugem, saj je komunikabilnost določenega spoznanja eden od nujnih pogojev za njegovo znanstvenost. Ogroženost te komunikabilnosti poznamo pod imenom znanstvenih kriz, revolucij itd. Kot zunanji opazovalci smo večinoma v situaciji, ki jo opisuje tretji pomen. Naše realnočasovno razumevanje preboja pač ni nujen pogoj njegove znanstvenosti, četudi mora biti to razumevanje možno pridobiti v končnem času. To negativno opredeljeno okolje si delimo s tistimi, ki so bolj ali manj zainteresirani za vsebino znanosti.

Faktična lokalizacija znanstvenega preboja torej omogoča zmedeno razumevanje tega dogodka. Če na preboj gledamo mimo drugega pomena okolja, bomo dobili nejasno predstavo o preboju. Celostna obravnava okolja v prvih dveh pomenih skupaj pa bi od nestrokovnjakov najbrž terjala preveč časa oz. bi jih v procesu naredila za strokovnjake. Pri zunanjem osredotočanju na prvi pomen lahko pričakujemo pretirano pripisovanje teže neposrednih potez vpletenih oseb in načinov njihovega dela. Labovov način raziskovanja terena in Chomskyjevo delo v pisarni tako postaneta odločilni potezi, ki pa, ker sta domnevno nezdružljivi, vodita v sklep, da sta nezdružljiva tako kultna lingvista kot celo področji lingvistike, ki ju zastopata, čeprav o

odnosih med njunimi prispevki in znanstveno skupnostjo na teh področjih ne vemo prav veliko.

Posredniki med temi okolji imajo poleg „bottleneckov“ v komunikaciji še druge probleme, ki izhajajo iz sistemskih zahtev njihovih naročnikov, določenih po osi ekonomije in politike. Čeprav so te zahteve po bistvu različne od znanosti, imajo lahko na znanost učinke, ki segajo od trivialnih do usodnih. Od kratkotrajnega navdušenja ali ogorčenja bralcev znanstvenih novic, vzpodbujanja prepričanja o napredku znanosti, preko ustvarjanja kultnih znanstvenikov in usmerjanja kariernih poti bodočih znanstvenikov vse do nastajanja znanstvenih področij, inštitucij, investicijskih balonov itd.

***

Znanost je velik del svoje zgodovine preživela v sistemski odvisnosti od ekonomije ali države, vključno z vojsko. Njene imanentne mere vednosti, točnosti itd., so bile v teh situacijah podrejene obljubam učinkovitosti po meri tistih, ki so znanost vzpostavljali. Zveza med vednostjo in učinkovitostjo je bila najprej razumljena linearno v smeri od opazovanja in razumevanja do tvorjenja hipotez ali modelov, ki dajejo učinkovite napovedi. Zato je tudi najbolj aplikativni znanosti še vedno dopuščena avtonomija v njeni notranjosti, kjer generira svoje vsebine.

Izkazalo se je, da hipoteze za svojo genezo in za svoj status faktičnosti ne potrebujejo kvalitativne resonance na ravni ontološke inteligibilnosti. To je generiralo spore glede legitimne razlage, v katere sodita tudi zgoraj opisana. Problem je v tem, da so omejitve možnih razlag lahko indiferentne do stopnje učinkovitosti napovedi in delujejo z bolj ali manj utemeljeno avtoriteto tistih, ki si želijo zadovoljstva kvalitativnih razlag.

A tudi napovedi so v nekem smislu neodvisne od poti njihovega nastanka. Zgoraj karikirana linearna pot generiranja napovedi ali napovedovalnih orodij se je izkazala za samo eno od možnih, ki se mora z drugimi meriti po svoji učinkovitosti.

S tako načinovnim kot količinskim vzponom zbiranja digitalnih podatkov in orodij za njihovo analizo, posebej tistih, ki tako kot strojno učenje sami prepoznavajo vzorce in tvorijo napovedi, opažamo tudi vzpon načinov napovedovanja, ki ne le ne delujejo na ravni kvalitativnih razlag ali modelov, ki bi iz takšnih razlag

izhajali, temveč tudi za neposredno tvorjenje določenih učinkovitih napovedi ne potrebujejo pameti in sreče ljudi. Njihove napovedi so rezultat poskusov optimizacije napovedovalne moči statističnih modelov, katerih elemente in odnose med njimi zato generira, kombinira in obtežuje računalnik, pripravljen za strojno učenje.

Glede strojnega učenja bi opozoril na hitrost, s katero se ta vrsta pristopov širi na reševanje različnih epistemskih problemov. Predvsem in prvenstveno zaznamuje internet kot izvorno mesto Big data, kjer se strojno učenje uporablja npr. za ustvarjenje „feedov" na Facebooku in Twitterju kot tudi za predvidevanje prihodnjih objav, stopnje vračanja uporabnikov k ponudnikom storitev itd. Njegov razpon pa skokovito zaobsega tudi napovedovalne naloge v znanosti, gospodarstvu in državi.

Na različnih področjih dobivamo napovedi, katerih geneza je občutno različna od prejšnjih, saj nobene hipoteze, organizacije elementov ali odnosov med njimi ne vzpostavlja neposredno znanstvenik, temveč stroj, ki je vedno manj napovedovalni stroj in vedno bolj stroj za napovedi.

Strojno učenje je spremenilo tudi marketing. Če ste nekoč prodajalcu sesalcev dovolili, da vam sčisti stanovanje, zato da hkrati lahko izpelje še svoj oglaševalski posel – se pravi ste prejeli uslugo za ceno oglasa –, pa nove korporacije ponujajo zastonjske storitve (npr. Googlov iskalnik), ki so obhodne samo za ceno vedno večjega tveganja asketizma, ki raste skupaj s tržnim deležem ponudnika storitve. Od uporabnikov pa ponudniki zahtevajo le, da naše delovanje pri rabi teh storitev soustvarja njihove podatkovne baze, ki koristijo tako npr. predvidevanju Googlovega brskalnika kot prikazovanju relevantnejših oglasov na najrazličnejših „feedih" in še celemu kupu drugih napovedovanj, ki temeljijo na strojnem učenju iz tako ustvarjenih podatkovnih baz.[11]

Tako npr. na letališčih računalniki, povezani s kamerami, na podlagi že zbranih podatkov sočasno določajo potnike, za katere obstaja sum, da bodo storili kaj nevarnega (slika 3), s tem pa povečujejo učinkovitost varnostnikov, ki so pred to tehnologijo sicer lahko vedeli, da bo določen odstotek potnikov nevaren, vendar so se morali pri iskanju sumljivih potnikov zanašati na lastne

11 YEUNG, Karen, „‚Hypernudge': Big Data as a mode of regulation by design", v: *Information, Communication and society*, zv. 20, št. 1, str. 118–136.

izkušnje, naučene hevristike in intuicijo. A nova pomoč pride brez razlage, hevristike ali intuicije, nasprotno, vse to bi delovalo kot omejitev na varnostnikovo učinkovitost, saj bi zahtevalo preveč časa.[12]

A od kod ta presenetljivo splošna ustreznost za različne vrste napovedovanja, ki je pogoj za hitro širjenje in uporabnost strojnega učenja? Strojno učenje se vzpostavlja kot od področja neodvisno ali področno agnostično (domain agnostic) orodje za napovedovanje.[13] Programerjem so na voljo programski jeziki in paketi za analizo podatkov, ki so specializirani za strojno učenje. Ko so soočeni z nalogo, morajo izbrati najprimernejši pristop k napovedovalnemu problemu, kar pomeni, da morajo vsaj formalno poznati bazo podatkov, a kvaliteta izbire pristopa ni nujno vezana na kvalitativno poznavanje področja, določena je vnazaj, s kvaliteto napovedi.

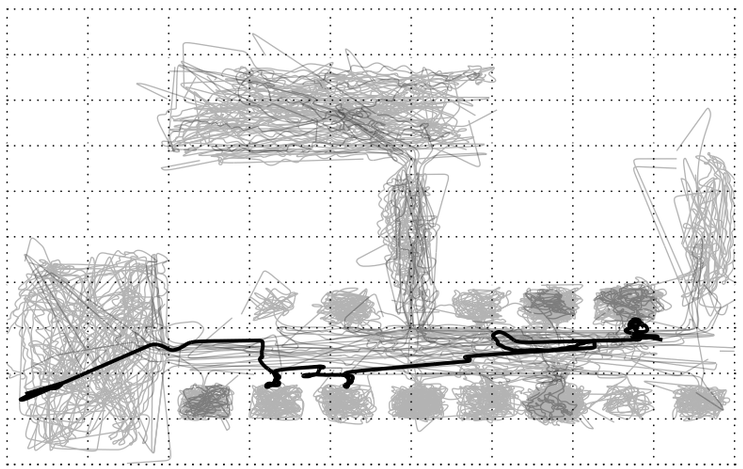

Slika 3: Sledi agentov po simulaciji prometa na letališču. Poudarjen je agent, katerega sled je varnostni sistem označil za sumljivo. (Kaluža 2012).

Ko je nek programer, ki je strokovnjak za strojno učenje, na tekmovanju soočen s problemom napovedovanja uporabe paketov za analizo podatkov na ravni skupnosti, katere del je sam, se ne

12 KALUŽA, Boštjan, *Detection of Anomalous and Suspicious Behaviour Patterns from Spatio-temporal Agent Traces*, doktorska disertacija, Inštitut Jožefa Štefana, 2012.
13 MACKENZIE, Adrian, „Programming subjects in the regime of anticipation: Software studies and subjectivity", v: *Subjectivity*, zv. 6, št. 4, 2013, str. 205–391.

bo zanašal na svoje izkušnje, hevristike in intuicije glede neposredne rabe teh orodij, temveč bo skupnost obravnaval tako kot vse ostale, s katerimi ima opravka, in napovedi generiral posredno s strojnim učenjem.[14]

Četudi strojno učenje lahko vzpostavi neko globino (prim. raba pridevnika globoko v globokem učenju in globokih nevralnih mrežah), ta globina ni namenjena nam niti ni za nas nujno inteligibilna in četudi bi lahko priznali, da je načeloma inteligibilna, ni rečeno, da se bomo iz branja kode po tej osi kaj naučili. Naše učenje temelji kvečjemu na interpretaciji rezultatov in ne na samem procesu strojnega učenja.

Tako kot je strojno učenje na ravni statističnih orodij agnostično glede podatkovne domene, tudi podatki, zbrani v podatkovnih bazah, niso jasno povezani s svojim nastankom. Razlogi za sledi, ki jih s svojim vedenjem puščamo senzorjem, niso nujno preneseni kot razlogi in ni nujno, da bodo imeli primerljivo vlogo v tvorjenju kake napovedi. Toliko so lahko tudi podatkovne baze agnostične glede izvora podatkov, iz katerih sestojijo. Iz te epistemske drže ni možno neposredno izpeljevati ontologij ali v njej videti podpore za določene ontologije. Kvečjemu lahko zgolj zamejimo tiste, ki ne bi bile v konfliktu z danimi učinkovitimi napovedmi. Tako je na podlagi ploskovitosti podatkov v podatkovnih bazah težko sklepati na ploskovitost vseh ontoloških elementov. Prav tako iz teh sledi (med katerimi so takšne, ki očitno ne prihajajo iz polnosti zavesti tistih, ki jih puščamo za sabo) ni možno enostavno sklepati na ontološki status pod- in nadosebnih entitet ali vzgibov, kakršni so afekti ali alieni. Napovedovalni stroji molčijo o ontologiji.

Vzpostavlja se torej neka asimetrija med napovedmi in kakršno koli inteligibilnostjo razlogov za specifičnost napovedi. Najprej se je napoved odcepila od inteligibilne kvalitativne razlage, nato pa še od zavestno ustvarjenega matematičnega opisa. Asimetrija pravim zato, ker se nočem zavezati kantovskemu zaključku, ki bi se lahko glasil, da so napovedi brez razlage prazne, kakor so razlage brez napovedi slepe. Zadnji del lahko v veliki meri velja, v kolikor nimamo dobrih omejitev glede možnih razlag. Toda čeprav so obstoječe napovedi prazne, so dejanske in samostojne, neodvisne od razlag in tistih, ki jih cenijo.

14 Ibid.

Viri in literatura

COCKSHOTT Paul et al., *Computation and its Limits*. New York: Oxford University Press, 2012.

DELANDA, Manuel, *A Materialist Theory of Language*, 2012, predavanje na EGS, dostopno na: youtu.be/AAhaXe3BRe0.

JANIAK, Andrew, „Newton's Philosophy", v: *Stanford Encyclopedia of Philosophy*, 2014, dostopno na: https://plato.stanford.edu/entries/newton-philosophy.

KALUŽA, Boštjan, *Detection of Anomalous and Suspicious Behaviour Patterns from Spatio-temporal Agent Traces*, doktorska disertacija, Inštitut Jožefa Štefana, 2012.

KLINE, Morris, *Mathematics, the loss of certainty*, New York: Oxford University Press, 2012.

KRÄMER, Sybille in BREDEKAMP, Horst, „Culture, Technology, Cultural Techniques – Moving Beyond Text", v: *Theory, Culture & Society*, let. 30, št. 6, 2012, str. 20–29.

MACKENZIE, Adrian, „Programming subjects in the regime of anticipation: Software studies and subjectivity", v: *Subjectivity*, zv. 6, št. 4, 2013, str. 205–391.

PLATON, „Država", v: *Platon, Zbrana dela*. Ljubljana: Mohorjeva družba, 2004, prevedel Gorazd Kocijančič.

POTOČNIK PRIBOŠČIČ, Matija, „Spoznanje, verjetje in Jupitrove lune", v: *Dialogi*, let. 50, št. 10, 2014, str. 136–155.

RAHEBI, di Mohammad-Ali, „Biopolitical Immanence or Whether Foucault and Deleuze Still Matter", v: *La Deleuziana*, št. 1, 2015, str. 73–90.

WANG, Fei-Yue et al., „AI's Hall of Fame", v: *IEEE Intelligent Systems*, zv. 26, št. 4, 2011, str. 5–15.

YEUNG, Karen, „‚Hypernudge': Big Data as a mode of regulation by design", v: *Information, Communication and society*, zv. 20, št. 1, str. 118–136.

Edino, kar bi uvedel, je fragmentacija

Intervju z Nickom Landom

Marko Bauer, Andrej Tomažin

Nick Land je zagotovo ena tistih silnic, za kakršno se pregovorno reče, da „it needs no introduction“. Naj ta pripis potemtakem ne bo razumljen kot distanciranje ali opravičevanje, temveč kot preprosta zadostitev formalnim kriterijem besedila.

Če se ni bilo mogoče znebiti občutka romanja k oraklju, in toliko smo square, da lahko zagotovimo, da imamo s tem v mislih bolj akceleracionističnega kot neoreakcionarnega, je treba dodati, da se je ta orakelj izkazal za osupljivo vljudnega, z brezhibnim občutkom za dekorum. Kljub prostovoljnemu (a kaj je prostovoljno?) izgonu iz anglosfere je na njem še vedno nekaj značilno anglosferičnega, ne neha se opravičevati. Pri tem se zdi, da ne gre izključno za strašno prijaznost, s katero si rablja v Kafkovem *Procesu* podajata nož nad trebuhom Josefa K. Če kdo poreče, da je na Landovem odnosu do sfere, katere središče je bilo še do pred kratkim povsod, obod pa nikjer, nekaj izrazito resentimentalnega, kaže odvrniti: le kaj je bolj resentimentalno od Nietzschejeve obdelave resentimentalnega?

In vendar, nadaljujeta razsodnost in rahločutnost, Land fraternizira s fašisti, rasisti, mizogini, evgeniki itd. Mogoče je Landovo pozicioniranje na desno nov poskus prevrednotenja vrednot. Sami se še vedno ne vidimo nikjer drugje kot na nikogaršnjem ozemlju, glede katerega je jasno le to, da ni nikjer vmes. Sprejemamo ugovor, da je to najlažje in neizvedljivi voluntarizem hkrati; s skomigom. Ideologija svoj obstoj podaljšuje s tem, da je vse manj stvar prepričanja in vse bolj stvar rekombinatorike.

Edino vprašanje, ki smo si ga zastavili pred pogovorom, je bilo naslednje: bi raje intervjuvali Landa iz devetdesetih? Intervjuvali bi vse obstoječe Lande in vse druge, ki bi lahko bili.

— MB

ŠUM: V knjižici *Templexity: Disordered Loops through Shanghai Time* zapišete: „Kaj se je zgodilo Ameriki je kiberpankovsko vprašanje par excellence.“ Kaj se je zares zgodilo Ameriki v zadnjih nekaj mesecih?

NICK LAND: Citat je nekako ukraden pri Williamu Gibsonu in sega v sredino osemdesetih. Mislim, da imata povsem prav, ko pravita, da je zdaj odličen čas, da se povrnemo k njemu. Kaj se je torej zgodilo Ameriki? Če povem zelo na kratko: po približno pol tisočletja, v katerem je bila osnovna gonilna sila globalne zgodovine integriranje čedalje večjih in močnejših držav, ki mu je dirigirala skupina izrazito univerzalističnih ideologov, katerih osnovna misel je bila, da večja ko je agregacija in večji ko je skupek pravil, bolje je, smo priča velikemu prevratu resnično zgodovinskih razsežnosti. Zdaj je osnovna tendenca dezintegracija. Amerika bo čedalje težje ostajala združena.

ŠUM: Že vnaprej se opravičujeva za sklicevanje na francoske teoretike, ki so seveda del vaše formacije, a na katere, se zdi, ste čedalje bolj alergični.

NICK LAND: Glede tega se vsekakor ni treba opravičevati.

ŠUM: Ena najdragocenejših tendenc vašega pisanja je (bilo) deteritorializiranje ločnice med progresivnim in reakcionarnim. Danes se zdi, kot bi bilo to izgubljeno, še zlasti na vašem blogu *Xenosystems*, kjer se pozicionirate na desnico, naj gre za njen še tako zunanji rob. Mar to ni oblika reteritorializacije?

NICK LAND: Mislim, da vselej zamujamo z véliko diskusijo, kaj je mišljeno z levo in desno. Ta polarnost je nadvse zanimiv kos jezika, majhen, kompakten jezikovni sistem, ki ga vsakdo uporablja ali z ogromnim pomanjkanjem jasnosti ali z nadvse nedoslednimi osnovnimi asociacijami.

ŠUM: Levica je po vašem dandanes konservativna, desnica progresivna. Kje se ločnica med njima pravzaprav nahaja? Je levica, kot trdijo Badiou in druščina, na strani egalitarnosti in je desnica proti temu? Mar levica predstavlja zlato pravilo in je desnica nekaj na sledi „počni, kar se ti zahoče, a sprejmi posledice“?

NICK LAND: To je desnica v crowleyjevskem smislu. Po svoje sem zadovoljen z Badioujevim razlikovanjem med levico in desnico. V smislu, ki zdaj prevladuje, je levica tabor enotnosti in univerzalizma, egalitarizem je pomemben del tega. Desnica je tabor fragmentacije, eksperimentiranja in, rekel bi, tekmovanja kot pojma, ki je del izročila in verjetno dokaj nekontroverzen. Ljudje so navezani na določen pomen desnice ter, brez dvoma, levice in tukaj gre natanko za hiperteritorializacijo. Obstaja bistvo desnice v smislu krvi in zemlje, glede katerega si ne morem kaj, da se ga ne bi polotil in ga poskusil izpodriniti ali vreči s prestola, saj menim, da ne pelje nikamor. Je slepa ulica. V teh tendencah se utegne skrivati kakšna taktična priložnost, a neo v neoreakciji je tam zato, ker poti nazaj ni. Če bo identitarcem krvi in zemlje na različne načine uspelo priti do oblasti, bodo to njihovi najhujši dnevi, saj bodo primorani izpolniti načrte in obljube, kar jim ne bo uspelo. Bolj ko bodo v položaju, da izvajajo program, bolj bodo neučinkoviti po lastnih standardih. Izgubili bodo potencial množične mobilizacije in postali sinonim za polomijo. Rad bi videl, da bi se takšni eksperimenti izvajali v dovolj majhnem obsegu in bili poučni, ne pa globalno katastrofični.

ŠUM: Zanimajo vas lokalne polomije?

NICK LAND: Da, lokalne polomije so super. Globalne polomije, evidentno, ne tako zelo.

ŠUM: Vse analogije s tridesetimi so nekako letargične ali nostalgične, kot da se ne bi dogajalo nič novega. Vendar je tu tudi Badioujeva strast do realnega in fenomen transformacij komunistov v fašiste v tem obdobju. Pierre Drieu la Rochelle ali Charles Péguy, ki je morda še ambivalentnejša figura, saj sta se nanj sklicevala tako Vichyjska Francija kot Mussolini, a tudi odporniško gibanje. Zavedamo se vašega drugačnega pojmovanja fašizma, ki v zgornjem ne vidi kakšne posebne preobrazbe in po katerem je od Goebbelsovega socializma do nacionalsocializma le streljaj. Kljub temu nas zanima vaš prestop na drugo – zunanjo – stran. Kakšno je razmerje med strastjo do realnega in strastjo do zunanjega? Je vaše zunanje podobno Badioujevemu realnemu?

NICK LAND: Lahko, da je. Vendar bi dejal, da nima brez pojma preizkušanja realnosti evociranje realnega prav nobenega pomena. Vsakdo lahko evocira realno, a če ni mehanizma, ki zagotovi ne glas, temveč dejansko funkcionalno intervencijo od zunaj, tako da ima ta selektivno funkcijo, gre za prazno govorjenje. V tem smislu je zunanje popolnoma neločljivo od fragmentacije. Modernistični sistemi – najsi govorimo o tržni ekonomiji ali naravoslovnih znanostih – delujejo zato, ker so fragmentarni. Ne gre za politično odločitev, kaj je in kaj ni dober znanstveni ali ekonomski rezultat. Ti rezultati so podvrženi selektivnemu procesu sortiranja, ki mobilizira zunanje. Od tod izhaja moj prirojeni sum do evociranja zunanjega s pozicije, ki jo zaseda Badiou, vendar nisem niti povprečen, kaj šele velik poznavalec njegovega dela.

ŠUM: Bedasto metafizično vprašanje: je zunanje nekaj danega/fiksnega ali je spremenljiva entiteta?

NICK LAND: Pomembno, a ne povsem natančno formulirano vprašanje. Tendenca transcendentalne filozofije je bila realno čedalje bolj istovetiti s časom. Realno in temporalnost sta globoko sovpletena na način, da čas ne more služiti kot okvir, v katerega bi umestili realno ali znotraj katerega bi ga osmislili. Preprosto ne moremo postaviti vprašanja, ali je realno spremenljivo ali ne. Če pravimo, da je realno ali spremenljivo ali nespremenljivo, pravimo, da obstaja v času, in

če je tako, bi morali potem spraševati o času in ne o tistem, o čemer smo mislili, da smo spraševali, ko smo spraševali o realnem. Realno je namreč ultimativni dejavnik nadzora. Misel, da ga lahko umestimo v čas, je odvračanje od te poslednje transcendentalne ravni vprašanja. Vse to je po svojem bistvu nejasno, a mislim, da tudi neizbežno.

ŠUM: Kako to preizkušanje realnosti sploh deluje?

NICK LAND: Tako, da omogočimo, da se zgodi proces selekcije. Naravoslovne znanosti so tako dober primer kot kar koli drugega. Kar moderne znanosti dviga onkraj epistemičnih procedur drugih časov in kultur, je mehanizem za odpravljanje pomanjkljivih teorij, ki sega onkraj človeškega političnega manipuliranja. Karl Popper ima na tej ravni povsem prav. Če se je glede česa mogoče politično pogajati, je neuporabno in neznanstveno po definiciji. Ne zaupaš znanstvenikom, ne zaupaš znanstvenim teorijam, ne zaupaš znanstvenim institucijam, če premorejo integriteto, a čemur zaupaš, je dezintegrirana cona kritike ter kriterijev kritike in evalvacije v smislu ponavljanih eksperimentov oziroma v smislu hevristik, ki se razvijajo, da odločajo, ali je določeno teorijo premagala in odpravila superiornejša teorija. Ta mehanizem je edino, zaradi česar je znanost pomembna, tj. sistem preizkušanja realnosti. Seveda je to po svojem bistvu naravnano proti kakršni koli obliki organske politične skupnosti, ki si prizadeva – prek lastnih procesov – notranje determinirati in izpogajati naravo realnosti. Realnost mora biti eksterni disruptivni dejavnik kritike.

ŠUM: Tekst *Lemurian Time War* iz časov CCRU pravi, da je hipersticija[1] „zaris pobega od usode“. Kako se ta pojem navezuje na preizkušanje realnosti?

NICK LAND: Mislim, da je hipersticija ena tistih reči, ki so docela ušle nadzoru, in je zdaj divja, podivjana žival na prostosti. Moj odnos do te alienske reči je tak kot odnos vsakogar,

1 V besedilu „Antivejporvejv manifesto“ Ostanka vodikovega elementa, objavljenem v Šumu #5, je hipersticija prevedena kot izpolnoverje.

ki se zanima zanjo. K njej ne pristopam s pozicije kakršne koli avtoritete, temveč le poskušam osmisliti, kako živi in se spreminja ter učinkuje na svet. Reč, namreč, ne koncept. Po drugi strani hipersticijo občutim kot eksperiment. Če deluje, postane resnična. Še enkrat: o tem, ali deluje ali ne, ne odloča proces interne debate, na podlagi izida neke notranje dialektike ne moreš skleniti, to je dobra hipersticija, pred njo je sijajna prihodnost. Delovala bo zaradi svojega intrinzičnega odnosa do zunanjega in tega se ne da upravljati. Morda jo lahko previdno, preizkušajoče predvidimo, tako kot – prek učenja lastne obrti – znanstvenik ali umetnik pridobita občutek, kaj bo delovalo in kaj ne. Toda to ni isto kot posedovati kriterij, kaj šele zakonitost.

ŠUM: Če se vrnemo k najinemu prvemu vprašanju o Ameriki v tem zgodovinskem trenutku, ki je prežet s semiotičnimi vzorci in intenzivnimi zakonitostmi, za katere se zdi, da so tvitani in razširjani v določenem postfaktičnem diskurzu v podobo realnega, ki jo je za nazaj nemogoče razločiti od realnosti. Je izmišljanje lažnih novic v makedonskem Velesu v času ameriških volitev način „razmnoževanja ubežnih poti“ ali gre le za muho enodnevnico brez kakršnega koli vpliva?

NICK LAND: Vsekakor mislim, da bi bil kakršen koli omalovažujoč odziv hudo samozadovoljen. Mar gre za ubežno pot? Relacija z begom zagotovo obstaja. Celoten fenomen lažnih novic je zgodovinskega pomena. Trenutno me docela obseda silovitost analogije med Gutenbergovo ero in ero interneta, ta ritmična sila, ki vznikne iz njune povezave. S pojavom tiskarskega stroja je prišlo do radikalne destrukcije realnosti. V Evropi se je pričel samopoganjajoči se proces, splošno sprejeti sistem opisovanja realnosti, prisojanja avtoritet, kriterijev filozofskega in ontološkega izjavljanja je zajel kaos. Temu so sledili masivni procesi nereda, ki so se sčasoma ustalili v novem okviru, a je bil ta prisiljen dopustiti večjo stopnjo pluralizma, kot je obstajala poprej. Mislim, da smo v enaki zgodnji fazi absolutno pretresljivega ontološkega kaosa, ki izhaja iz dejstva, da je internet epistemološke avtoritete pognal v zrak. Naj gre za univerzitetni sistem, medije, finančne oblasti, založniško industrijo, vsi osnovni vratarji

ter bonitetne agencije in sistemi, ki so vzdrževali epistemološke hierarhije modernega sveta, razpadajo pri hitrosti, ki si je nihče ni mogel predstavljati. Neočasovne, neoprihodnje posledice bodo gotovo neprijetne in nepredvidljive ter morda neizogibno grozljive na najrazličnejše načine. Prag je prestopljen. Ideja, da je mogoč povratek k prejšnjemu režimu ontološke stabilizacije, se zdi skrajna zabloda. Beg obstaja, in je striktno analogen načinu, kako je modernost ubežala ancien régimu.

ŠUM: Ob začetku interneta je obstajala ideja, da je njegovo delovanje inherentno demokratično. V začetku 21. stoletja, natančneje v času arabske pomladi, so bili blogerji in ostali uporabniki interneta razumljeni kot agensi širitve demokracije po vsem svetu. Z vaše perspektive se tovrstna domneva najbrž zdi popolnoma absurdna.

NICK LAND: Gre za čudaški hibrid: povsem realistično spoznanje masivnega odporniškega potenciala novih medijev, ki pa so aplicirani za potrebe umirajočih ideoloških formacij. To je tako, kot če bi nekdo dejal: v času Gutenberga je tiskarski stroj neverjetna, silovita naprava, ki bo katoliško ortodoksijo razširila po vsem svetu. No, to je delno res in delno noro. Neokonservativna mentaliteta, ki se jo povezuje z novimi komunikacijskimi tehnologijami, je natanko isti hibrid prebliska realizma in zdrave doze popolne psihoze.

ŠUM: Reza Negarestani nekje zapiše, da zgolj „kolektivnost ne zadostuje, da bi bilo neko delo [ali dogodek] hipersticija.“ Tezo nato razdeluje prek razlike med Tolkienom in Lovecraftom. S kakšnimi kolektivnostmi imamo tu opravka, če ne s tistimi, povezanimi z univerzalizmom?

NICK LAND: Nisem 100-odstotno gotov, kaj Reza pravi v tem tekstu. Ne bi hotel, da bi bilo tole razumljeno kot komentar k njegovi misli, a hipersticija je nastala v določenem miljeju, ki je vsekakor retorično poudarjal določen tip kolektivnosti in celo več od tega. Na kar se še zlasti sklicuje, sploh ni univerzalnost, temveč nekaj precej bližjega anonimnosti ali problematizaciji atribucije. Gre za to, da je sleherna hiper-

sticijska enota – čemur se danes reče mem, je zelo blizu temu –, ki jo je mogoče z gotovostjo pripisati čisto določenemu dejanju individualne kreacije, izvorno onemogočena. Zdi se, da je H. P. Lovecraft razumel, da je celotna produkcija lovecraftovskega mita v precejšnji meri njegov poskus, da bi dal v oklepaj lastno ustvarjalno vlogo. Le ko je to storjeno, se stvari sprostijo. Cthulhu postane nekakšen hipersticijski pojem do točke, ko ni več nekaj, kar je izumil Lovecraft. Dejstvo, da je v svoje zgodbe čudaško in nekam štorasto vpletal družabno omrežje svojih prijateljev, namreč njihova imena, je del tega spoznanja. Kar je bolj na kocki pri tem pojmu kolektivnosti, je nekakšno razdrtje atribucije, nje izvorna subverzija. Ne mislim, da gre le za taktiko. Ravno reči, glede katerih ne veš, od kod so prišle, ravno elementi, glede katerih geneze si najmanj gotov, so tisto, kar premore največ hipersticijskega naboja.

ŠUM: Če se še enkrat vrnemo k obdobju med obema vojnama, vaši mnogi podpisi naju spomnijo na heteronime Fernanda Pessoe: eden je futurist, drugi rojalist, mnogi med njimi okultisti in neopogani. Nekaj časa se je domnevalo, da je Reza Negarestani vaš nom de guerre. Enako velja za Jehuja, marksovca s twitterja (@Damn_Jehu), ki kaže veliko razumevanja za vaše pozicije. Kot bi bili vsi ti heteronimi silnica zoper enoglasnost. Zdi se ključno, da ostanejo diferencirani.

NICK LAND: Glede Pessoe mi nenehno in nadvse prepričljivo prigovarjajo, naj se ga polotim, a se bojim, da še ni bilo priložnosti. Prepričan sem, da gre za dobro referenco, zato mi je v zadrego priznati, da ne vem veliko o njem. Mnogostransko vzdrževanje kompleksne identitete, če se tega lotimo z namenom, ni izvedljivo. Bilo bi super, če bi bilo, toda vse, kar lahko storiš, je, da slediš nekaj grobim pragmatičnim smernicam, ki vsaj zakomplicirajo postopek, prek katerega se ljudje obsedeno lotevajo psihobiografske reintegracije. Vselej sem absolutno preziral človeško kognitivno prizadevanje, posvečeno spreminjanju končne oblike česar koli v psihobiografijo. Ne gre za to, da bi bil tako alergičen na biografije, da ne bi nikoli nobene prebral, toda ideja, da z njih branjem dejansko prideš do nekakšnega jedra, se mi

zdi skrajno smešna. Ob nobeni zanimivi figuri mi ne pade na pamet, da bi pomislil, oh, ko bi vsaj bolje poznal njihove biografije, potem bi jih štekal. Nietzschejeve, Deleuzove ali Lovecraftove biografije so žalostne distrakcije, razen če ne gre za nadvse pazljive obdelave. Zavračanje psihobiografske skušnjave je nekaj, pri čemer skušam vztrajati. Funkcionalnost identitete je povsem v rokah usode, presega človekovo strateško kompetenco. Nenehno se ti vdira pod nogami.

ŠUM: Dlje časa smo imeli občutek, da ste moderator in kartograf neoreakcije, ne njen ideolog. Morda ste njen termit in se boste prej ali slej podali nekam povsem drugam. Organizatorji letošnje konference *The Legacy of Nick Land* vnaprej opozarjajo, da ta ne bo promovirala neoreakcionarnih idej, kar je nekaj podobnega primeru Brecht, čigar status klasičnega avtorja je ohranjen tako, da se dezinficira njegov socializem ali komunizem. Prek vaših blogerskih intervencij kot agregatov ali agregatorjev povezav smo ugotovili, da iz sobe odmevov izstopiš tako, da bereš o rečeh/procesih, ki te fascinirajo, ne tistih, s katerimi se nujno strinjaš. Zreti v brezno, kakor bi temu rekel Roberto Bolaño. Kot kaže, je to izrazito kontroverzna funkcija/vloga.

NICK LAND: V tej tako nedavni in dinamični situaciji je prisotno toliko vika in krika, da je zelo težko biti jasen, celo pri lastnem razumevanju. Morda bo nepovezan odgovor še najbolj praktičen ali realističen. Najprej, skrajna zloglasnost neoreakcije. Predpostavlja se, da je to najhujša stvar na svetu, da bo skrajno travmatična in izzvala ekstremno averzijo, nekaj, kar je že prisotno v *The Dark Enlightenment* in v Moldbugovem pisanju na igriv način. Strinjal bi se, da je bila v tej fazi moja vloga bolj kuratorska kot polemična. Bojim se, da je na neoreakciji nekaj, kar me je povsem zasvojilo. Če bi nekoga vprašal, kaj pravzaprav je ta reč, bi bil odgovor precej manj jasen od jasnosti čustvenega odziva, tj. absolutne groze in mržnje. Celoten sindrom je fascinanten, saj se sam po sebi zdi temeljno raziskovalno orodje. Recimo, da rečeš: Mencius Moldbug je konsolidiral pojem Katedrale, ki je samoorganizirajoči se religiozni proces ter premore jasno ortodoksijo in jasen doktrinarni naboj, iz česar sledi, da obstajajo reči, ki jih z

ekstremno versko strastjo obravnava kot gnusobe in herezije. Naletiš na kulturno provokacijo, ki sproži skrajne alergične imunske odzive, kar pomeni, da imaš opravka z eksperimentalnim odnosom s sprva negotovim, hipotetičnim objektom. To je najosnovnejši, najbolj ključni proces utirjenja, kar jih ta hip obstaja. Utiri se in postane neobhoden, saj generira ekstremno odzivnost. Ravno zato bi bilo tako težko narediti odločen korak nazaj. To je tako, kot če bi rekli, da se ne bomo več šli fizike osnovnih delcev z velikanskimi trkalniki. Kot če bi opustili celoten sistem eksperimentalnih potencialnosti.

Neoreakcija je tudi zelo mlada in polna sporov. Ker generira toliko antagonizmov, se tisti, ki se hočejo spopadati – in teh trenutno ne primanjkuje ne na eni ne na drugi strani –, zgrinjajo vanjo, morda najbolj strastno leta 2014. Že od samega začetka je izrazito notranje diferencirana. Najrazličnejše figure so letele ven in se jih zdaj povezuje z bolj standardno, staro desnico, belskimi nacionalističnimi idejami. Obstajajo še druge cepitve. Neka frakcija je precej bližje reakcionarnemu tradicionalizmu, identificira se s prestolom in oltarjem ter politiko pred francosko revolucijo, tako da ne razumem, kje je tu neo. Spričo vsega nereda in kaosa je res težko zapustiti to sobo, dokler nimaš ideje, kaj se sploh dogaja v njej. Zadeve se še niso dovolj ustalile, da bi lahko vedel, ali gre za nekaj, kar bi hotel pogrešiti. In, končno, če bi me nekdo pozval, naj definiram neoreakcijo, bi dejal, da je to Moldbugov Patchwork – neokameralistična politična filozofija. Zdi se mi izjemno pomembna. Niti najmanj se ne nagibam k temu, da bi se distanciral od tega temeljnega trenda politične analize.

ŠUM: Ko smo že ravno pri kontraštvu in menda Poejevem zakonu, prek @Outsideness ste zapisali: „Dejansko imam rad vse polno imigrantov in črncev, a ne krivdolovcev, izgrednikov, uličnih kriminalcev in džihadistov, v prid katerih neprestano pridiga Katedrala.“ Mar tule ne zvenite kot Borges (korporacije Tlon), ki zagovarja „svobodo in red“ ter podpre Pinocheta? Ali ne stopite na stran Človeškega varnostnega sistema? Vaša Stalitev se zazdi zelo oddaljena: „Stalitev ima mesto zate. Mesto shizofrenične HIV+ transseksualne latino-kitajske na stim navlečene L. A. kurbe z vsajenimi

sončnimi očali odbojnih stekel in zajebano držo. Zadeta od mešanice drog K-nova, sintetičnega serotonina in analogov ženskega orgazma si pravkar likvidirala tri Turingove policaje z nadvse cinematično 9-milimetrsko avtomatsko.“[2]

NICK LAND: [Dolg molk.] Naj razmislim, kaj bi bil najboljši odgovor. [Dolg molk.] Ne vem, težko je. Po novem imam na twitterju že celo bratovščino, ki mi najeda. Ne enačim vaju z njimi, naj bo to jasno že v štartu, toda mislim, da je njihovo vprašanje zelo podobno vajinemu. En element tega je starost. Mladina je zelo tolerantna do masivnega netilnega družbenega kaosa. Obstajajo razlogi za to, od tod prihaja najboljša glasba. Ni, da tega ne bi razumel, privlačnost kiberpanka je bila ravno v tem, vendar ne verjamem, da lahko iz golega entropičnega družbenega kolapsa izdelaš ideologijo, preprosto se ne bo izšlo. To ni obstojen, praktično konsistenten proces in je zatorej slab prapor za akceleracijo. Proizvede reakcijo, ki bo zmagala. Zdi se, da je celotna zgodovina priča, kako stranka reda zaduši stranko kaosa. Tudi če si docela nenaklonjen stranki reda, in sam se ne pretvarjam, da bi bil kar koli tako nedvoumnega, to ni nekaj, kar bi hotel videti. Nixon zatre hipije, termidor zatre norost francoske revolucije. Gre za povsem neizprosno in neizbežno zgodovinsko štorijo, stranki kaosa ne bo dovoljeno voditi procesa in bo zatrta. Jasno, da premore vse polno estetskih in libidinalnih atrakcij, a v smislu programske praktičnosti ne premore ničesar. Tem norim mladostnikom bi dejal: nimate programa. Kar zagovarjate, perverzno vodi ravno k nasprotju tistega, kar pravite, da hočete.

ŠUM: Z vsem tem govorjenjem o programu in ideologiji zvenite malodane kot levi akceleracionist.

NICK LAND: Da, ta problem obstaja, a gre za to, da imaš vselej praktično orientacijo. Neoreakcija, celo v svoji najbolj libertarni obliki, premore program. To ni program, ki bi ga izvrševal birokratski aparat v centraliziranem režimu, a je

2 LAND, Nick, „Meltdown“, v: Šum, #5 (december 2016), str. 427, prev. Marko Bauer.

poskus, da ima tvoj vzorec intervencij določeno konsistenco. K temu si vsakdo prizadeva. Celo bratovščina kaosa, če hoče biti bratovščina kaosa tudi naslednji dan, ko se zbudi, mora imeti program v najminimalnejšem smislu. In ta pomen je edino, na čemer bi močno vztrajal. Strategija.

ŠUM: Teza „Zdaj smo vsi fašisti“ Jonaha Goldberga, ki jo navajate v članku The ‘F’ Word, zveni kot nekaj, kar bi dejal Foucault, če bi le za stopnjo pojačali njegovo izjavo: „Kdo se bojuje proti komu? Vsi se bojujemo proti vsem. In vedno je v nas samih nekaj, kar se bojuje proti neki drugi stvari v nas samih.“ Ne pozabimo, da je Foucaulta fasciniral Henri de Boulainvilliers, neke vrste protoneoreakcionar: vojna kot temelj družbe, in sicer rasna vojna med aristokratskimi Franki in galsko rajo. Po drugi strani je decentralizirajoče Franke zjebal ravno monarh.

NICK LAND: Znova se bojim, da s tem piscem nisem seznanjen, vendar me spomni nečesa, kar je name pustilo velik vtis in se zdi precej podobno povedanemu. Ko sem študiral filozofijo in literaturo, me je izredno pritegnila *Tess iz rodovine d’Urbevillov* Thomasa Hardyja. Govori o tem, da je razredni boj nadaljevanje etničnega konflikta med Normani, francosko govorečimi aristokratskimi zavojevalci, in angleškimi domačini. A resnici na ljubo bi vse, kar bi rekel onkraj tega, na hitro napletel, in to ne bi imelo posebne vrednosti.

ŠUM: Sprašujeva zaradi deteritorializiranja ločnice levica/desnica. Koncept razporejenega parjenja, ki je v določenih delih vesolja nadvse kontroverzen, zveni malodane kot standardni Bourdieu: družijo in razmnožujejo med seboj se le člani istega habitusa. Ko nekdo z desnice razdeluje kaj takega, to ni razumljeno kot obzervacija, temveč kot diagnoza, predpis in pobožna želja hkrati.

NICK LAND: Razlog, da je ta leva/desna govorica tako nepogrešljiva, je njena zvezanost z globoko strukturo plemenskega sovraštva. V zadnjih letih me je osupnila njena arbitrarnost, je kot razlika med rimskimi modrimi in zelenimi. Razlike med levo in desno preglasi plemenska vojna. Na to temo so

bile narejene raziskave. Politikove predloge so položili v usta njegovega nasprotnika in podporniki slednjega so jih prav vse podprli, čeprav so, ko jih je zagovarjal prvi politik, o njih menili, da so popolno utelešenje zla. Ideja, da je plemensko vojno mogoče zreducirati na nekaj koherentnih ideoloških pozicij, je blazna. Primer, ki sta ga podala, priča o tem. Ljudem je bolj pomembno, kdo govori, kot to, o čem govori. Zelo malo je tistih, ki temu ne podležejo, in zdijo se mi impresivni. Sam se dokončni ujetosti v pasti plemenskosti poskušam izogniti tako, da poskrbim, da je na delu dovolj cepitvene hipersticijske norosti. Včasih moraš stvari preobrniti in pogledati, kako so videti z druge strani. Zdi se mi, da je večina sveta še vedno tako globoko ujeta v plemensko vojno, da preprosto ne vidi, kaj želi določena ideja povedati. Vidijo le vprašanje: je to sovražnikova zadeva ali naša?

ŠUM: Kar nas privede do vprašanja divergence in konvergence med neoreakcijo in akceleracionizmom, med blogoma *Xenosystems* in *Urban Future 2.1*. Ko so vam na twitterju začasno odklopili @Outsideness, ki je vezan na *Xenosystems*, ste začeli neoreakcionarnosti tvitati prek akceleracionističnega @UF_blog. Naš odziv je bil: nočemo tega, hočemo, da sta ločena.

NICK LAND: Najbrž se že dolgočasita, ko to ponavljam kot mantro, vendar se mi resnično zdi, da ne posedujem nikakršnega avtoritativnega vpogleda v ta turbulentni in zapleteni proces. Obe struji, tako neoreakcijo kot akceleracionizem, poganjajo najrazličnejše silnice. Drugega je na novo zagnal hajp levega akceleracionizma. Zgodilo se je po *The Dark Enlightenment*, zaradi česar je tkanje vzorca časa tako kompleksno. Z določenega vidika se dozdeva, da se je najprej pojavil akceleracionizem ter nato neoreakcija, kar implicira sinhronost procesa, a z moje perspektive gre za nekaj mnogo bolj spiralastega in prepletenega. Ločitev blogov in uporabniških profilov na twitterju je – bolj kot izpeljava neke premišljene in koherentne strategije – skupek pripomočkov, ki jih lahko uporabim, da me ne posesa v določene oblike integracije, s čimer bi se izgubila fascinantnost tega, da dinamike obeh struj niso predvidljive, ne med sabo ne v splo-

šnem. Če bi preprosto združili desni akceleracionizem in neoreakcijo, kar je v določenem oziru neizbežno, bi v končni fazi uničili veliko eksperimentalnih zmožnosti in dobršen del prostora za dinamični razvoj obeh struj.

ŠUM: Ali levi akceleracionizem v svojem racionalističnem in pragmatičnem programu pozablja na mit in mitsko? Reza Negarestani je poskušal oboje vključiti v romanu *Cyclonopedia*, kar pa je vse prevečkrat razumljeno kot postmodernizem. Se vam zdi, da je levi akceleracionizem v nekem smislu rigidizacija prej omenjenih tokov?

NICK LAND: Na jeziku je nekaj retrospektivnega, zaradi česar zavaja. Levi akceleracionizem in desni akceleracionizem sta nedavna izraza. Gre za obuditev akceleracionizma v angleško govorečem svetu, ki privzame CCRU-jevo rekapitulacijo Deleuzove in Guattarijeve rekapitulacije Nietzschejevega pospešenega procesa. Deleuze in Guattari eksplicitno pozoveta k usmeritvi na trg. V izhodišču jo je CCRU zagovarjal še pred pojavom besede akceleracionizem, ki si jo je kasneje izmislil kritik. Šlo je za levo pozicijo, Deleuze in Guattari sta jo artikulirala kot antikapitalistično politično strategijo. Kar se tega tiče, se mi zdi, da CCRU ni bil revizionističen. Akceleracionizem Deleuza in Guattarija kot način pospeševanja kapitalizma vse do njegovega konca je bil tudi akceleracionizem CCRU faze. Zato so se pojavljali namigi, da prihaja z desne, saj na tej stopnji artikulacije ni bilo mogoče razločevati med levim in desnim akceleracionizmom. Če rečete, da je treba zaključiti proces kapitalizma, to pomeni, da so vsa politična priporočila, če ta sploh obstajajo, maksimalno ugodna za vitalnost in dinamiko kapitalizma. Obstaja torej strukturna nujnost, po kateri znotraj akceleracionističnega okvira ne more biti nikakršne razlike med pro- in antikapitalizmom. Kako ju lahko sploh ločiš? Ko se pojavi levi akceleracionizem, ki si sam pravi zgolj akceleracionizem, v svoji manifestirani politiki počne nekaj precej drugačnega kot celotna linija poprej. Trdi, da je treba razlikovati med osnovnim motorjem pospeševanja in kapitalizmom. Kapitalizem ni ta motor, temveč nekaj, kar v določeni fazi zgodovine do neke mere sovpade z njim,

a ga začne kasneje ovirati pri razvoju. Akceleracionizem v tem primeru ni osrediščen okrog kapitalizma, in to postane mainstreamovska doktrina levega akceleracionizma. Zadnja faza z moje perspektive bi bila replika v imenu desnega akceleracionizma, čigar teoretična naloga postane reintegracija akceleracionizma z dinamiko kapitalizma. Strinjal bi se, da je levi akceleracionizem po svojem bistvu upravljalski, poveljevalno-nadzorni odziv na tehno-ekonomsko pospeševanje. Pri tem se poraja velikanski dvom glede njegovih trditev, da lahko stvari pospešuje hitreje od spontanih katalitičnih procesov.

ŠUM: Kako potemtakem vidite novo filozofsko usmeritev Reze Negarestanija in kaj si mislite o njegovem dvoboju s Scottom R. Bakkerjem oz. njegovo teorijo slepih možganov?

NICK LAND: Sam se bolj nagibam na Bakkerjevo stran. Ne spomnim se, da bi kadar koli prebral njegov tekst in si mislil, da nima prav. Pogosto so njegovi teksti sijajni na še nevideni način, a se v trenutku, ko naletiš nanje, lahko le strinjaš z njimi.

ŠUM: Ste bili tako zelo na strani naravoslovnih znanosti, še preden ste spoznali njegovo misel?

NICK LAND: Mislim, da so naravoslovne znanosti in kapitalizem pravzaprav različna vidika iste reči. Oba sta učinkovita samopoganjajoča se mehanizma, ki zunanjemu omogočata selektivno funkcijo v dani domeni, da se ta neprestano širi, kar je odvisno od količine avtonomije. V tem smislu je biti na strani naravoslovnih znanosti biti na strani zunanjega. Toda obstaja vse polno bedastih načinov, da si na strani zunanjega, kakor obstaja vse polno bedastih načinov, da si na strani kapitalizma. Rečeš lahko, da so buržuji super in občudovanja vredni ljudje ali pa da obožuješ neko firmo. Ne rečem, da ni nikoli tako, vendar s tem povsem spregledamo poanto, kot jo spregledamo tudi, če rečemo, da je nek določen znanstvenik krasen poba in da mu gre zaupati. Mogoče je res krasen in mogoče se res trudi, da bi bil pošten, in je mogoče bolj zaupanja vreden kot večina ljudi, a s tem zgrešimo, za kaj gre v znanosti. Znanost je naravnana proti znanstvenikom, kapitalizem je naravnan proti podjetjem. Prek neke vrste

selektivnega kriterija ti procesi elemente znotraj svoje domene podrejajo agresivni in uničujoči kritiki, kar pomeni, da stvari potiskajo v specifično samopoganjajočo se smer.

ŠUM: Prej ste govorili o zmožnosti umetnika, da spozna zunanjost. Kje vidite razliko med znanstveno fantastiko in naravoslovnimi znanostmi, med znanstvenikom in umetnikom?

NICK LAND: Nagibam se k temu, da med njima ne delam prevelike razlike. V obeh primerih gre za oblikovanje in kroženje določenih hipotez. Predvidevam, da vsakega znanstvenika poganja implicitna znanstvena fantastika. Vsak od nas ima izhodiščno idejo, kako bo svet videti čez pet let, četudi je zamegljena ali ne prav jasna. Če se še nismo preizkusili v znanstveni fantastiki, to najbrž pomeni, da imamo škodljivo konservativen, inerten in nerealističen scenarij prihodnosti. V večini primerov je znanstvenik samo slab pisec znanstvene fantastike, umetnik pa, po možnosti, boljši. Očitno gre za cel kup nelinearne dinamike, po kateri so se pisci znanstvene fantastike od znanstvenikov ogromno naučili in na podlagi tega izpilili svoje scenarije. Velja tudi v obratno smer. Znanstvena fantastika je do takšne mere izoblikovala občutek za prihodnost, da nam vsem brni nekje v ozadju. Najboljša verzija bližnje prihodnosti, ki jo premorete, je bila prevzeta od katerega izmed piscev znanstvene fantastike. Do določene stopnje to usmerja tudi samo znanost. Znanstvena fantastika ji dobavlja njen preizkusni teren.

ŠUM: Rebekah Sheldon v repliki na transformacijo žabona Pepeja v sodobnega Keka zapiše, da je zunanje „mračno v smislu, da deluje brez zagotovila popolne vednosti, in kaotično, ker predvideva, da je moč drugega vedno popolnoma druga.“ Ali lahko žabona Pepeja, kakor ga doživlja internetna skupnost, razumemo kot model za hipersticijski dogodek?

NICK LAND: Gre za nekaj izredno fascinantnega, a česar še nisem dovolj premislil. Zajema konstelacijo mnogih čudnih, naključnih elementov, ki je vzniknila v neverjetnem procesu avtonomne samovzpostavitve. Dogodku se skuša pripisati avtorstvo na način, da so neki točno določeni

uporabniki /pol/a stvar premišljeno razširili. Vse to je povsem neadekvatno. Kek vključuje prevod iz Warcraftove orkščine, starodavni egipčanski kult, čudno obsedenost z nizom fonemov, ki ga prečijo, s tem fonemskim izbruhom, K K K K K. Očitno gre za neke vrste model za hipersticijski dogodek. Dolgo preden je Kek prilomastil na sceno, je znotraj neoreakcije potekala samoorganizirana diskusija o nujnosti nove religije. Po Moldbugovi analizi je Katedrala zatočišče izmaličenega, izkrivljenega protestantizma, zaradi česar ta model pritegne mnoge katolike. Po njihovem Moldbug pravi, da je protestantizem strašna napaka, ki pripelje do Katedrale, s čimer skušajo katolicizem oprati krivde. Veliko je tudi ateistov. Gre za zelo čuden družbeni koktajl. Ta tip Spandrell, ki je vedno zelo piker, a ostroumen, je videl edino rešitev v novi religiji. V tistem času si misliš, dobro, pa saj ne moreš kar pokakati nove religije, pokakati Keka. Potem se zgodi, kar se zgodi, in vsi troli kličejo v en glas: „Slavimo Keka.“ Vendar to ni zgolj šala. Če o tem nočeš premišljevati, se le psihološko braniš pred nečim resnično intenzivnim in lovecraftovskim. S samousmerjajočim se kultom Keka se je zgodilo nekaj norega. Povrne te v starodavne čase, ko so se dogajali takšni religijski prevrati, in čutiš, da razumeš, od kod prihajajo religije.

ŠUM: Žabona Pepeja lahko povežemo s figuro sleparja, ki jo levi akceleracionizem vidi kot učinkovitega agenta akceleracionistične transformacije, saj ima zmožnost „spremembe transcendentalnega sveta“, kakor temu pravita Srnicek in Williams. Simon O’Sullivan pripomni, da Gilles Deleuze ponuja zanimivo modulacijo tega pojma v razlikovanju sleparja od izdajalca: prvi deluje znotraj danega režima, da bi spodkopal njegove temelje (preobrnil svet na glavo); drugi se odtrga od danega režima ali sveta v celoti. V eni izmed replik na blogu gradite na metafori jeza, ki ga počasi spodjeda in uničuje neka zunanja sila – in ta jez naj bi bil vaš *Xenosystems*. Kdo je torej tu slepar in kdo izdajalec?

NICK LAND: Del tega vprašanja nedvomno zadeva avtonomnost delovanja. Antropomorfizacija okrni tako agensa sleparstva kot agensa izdajalstva. Vsakdo, ki trdi, da se identificira z

eno ali drugo vlogo, naklada. Sleparji ali izdajalci so tisti, ki premorejo metodo trgovanja z resursi avtonomnega delovanja. Literarni primer, ki to sijajno obdeluje, je *Nevromant*. Kdo so v njem sleparji in kdo izdajalci? Vse človeške figure prevzemajo svoje vloge prek odnosa z dejanskim agensom zunanjega, namreč Zimonemom. Turingovi policaji rečejo Casu: izdajalci, ali sploh veste, s čim imate opravka, to reč poskušate spustiti na plano, povsem je ušla nadzoru, to bi bila katastrofa za človeško vrsto, kaj za hudiča se vam podi po glavi? Dejansko vprašanje je tole: kateri so dostopni resursi sleparstva in izdajstva?

ŠUM: Amy Ireland je med intervjujem za Andrejev *Otitis Media* povedala, da ste v nasprotju z lepodušnimi levičarji v stalni interakciji z dejanskimi fašisti, mizogini, rasisti itd. Pasolini je nekoč vztrajal na tem, da je treba pristopiti k mladim fašistom. Domnevamo, da bi jim vi sami raje rekli tako imenovani fašisti. Kdo je slepar, izdajalec ali fašist, ostaja odprto.

NICK LAND: Antropomorfizacija je vedno mikavna. Posamezniki hočejo imeti občutek, da so v tem, kar počnejo, kritična vozlišča avtonomnosti, in tisti, ki na to zrejo od zunaj, hočejo te procese enačiti s specifičnimi posamezniki ter njihovimi eksplicitnimi ideologijami in strukturami delovanja. Vse to se mi zdi sila zmotno. Do fašizma ne pride, ker bi obstajalo določeno število zavednih fašistov – s tem pomešamo vrstni red. Do zavednih fašistov pride, ker je na delu učinkovit fašistični proces. Ljudje si zatiskajo oči pred mnogimi rečmi na različnih straneh. Na levici si zatiskajo oči pred tem, koliko fašistične ortodoksije je bilo v 20. stoletju vdelane v moderne družbe. Prav tako si zatiskajo oči pred tem, s kako močnimi silami imajo opravka. Zdi se, kot da mislijo, da obstaja le nekaj gnilih jajc in če jih bodo dovolj dolgo ustrahovali in terorizirali, bo vsega skupaj konec. Zdi se mi noro, da se ne bi zanimal za to in poskušal ugotoviti, kar lahko, to je, kako ti ljudje razmišljajo in od kod stvari prihajajo.

ŠUM: V zvezi s škandalom okoli galerije LD50 ste tvitnili: „Zgodovina moderne umetnosti (kratka verzija) 1917: Duchampov pisoar-kot-umetnina. 2017: Majhna galerija v Dalstonu naposled šokira buržoazijo.“ Če zanemarimo namerna pretiravanja, gre res za épater la bourgeoisie? Nekaj zelo situacionističnega je na obravnavanju AntiFa kot buržoazije (ali vsaj nje kot simulakra).

NICK LAND: Zadnje čase je veliko diskusij o Marku Fisherju, kjer njegova drža izpade ekstremno in nedvoumno levičarska. Mogoča je dolgočasna psihobiografska zgodba, ki najin odnos prikaže kot preprosto antinomičen. Ne trdim, da ni nič na tem, znotraj CCRU je obstajala fisija, kjer on zavzame eno stran in jaz drugo, ne bi hotel zgolj zasmehovati takšne interpretacije. A v tekstu *Exiting the Vampire Castle* Fisher dosledno razkriva razredne temelje dominantne levičarske kulture, ki je že bila tarča globinske kritike CCRU. Očitno lahko povlečemo enake sklepe tako s skrajno leve kot s skrajno desne. Vsi govorimo o istem družbenem fenomenu: o buržoaziji. Vedno sem bil v antagonističnem odnosu do nje in to sem še vedno. Mislim, da je samoumevno, da so leglo tega elitne univerze. Ulica se na takšen način ne bi zgodila, če bi se spontano organizirali nižje izobraženi Dalstončani. Do tega je prišlo, ker so se univerzitetni profesor in njegovi asistentje odločili zakuhati godljo in priskrbeti ustrezni besednjak. Razkriva se globoka ideološka in travmatična kriza poznomoderne, poznokatedralske vladajoče elite, katere celotna življenja in smisel za to, kaj bi morala početi, vse etikete, predstave o verodostojnosti, kvalificiranosti in institucionalni avtoriteti, so sloneli na partikularni družbeni in zgodovinski strukturi, ki je bila še do pred kratkim videti popolnoma nedotakljiva in za katero se zdaj zdi, da strmoglavlja v brezno.

ŠUM: Ko se torej AntiFa gospa s „Poberi se, od koder si prišel!“ spravi na mladeniča, ki nosi napis „Pravico do odprte diskusije je treba braniti“, s tem pravzaprav misli „Poberi se v brezno“?

NICK LAND: Da.

ŠUM: Če zanemarimo tendenco situacionizma, po kateri ta deluje kot drža poslednjega človeka, si ga lahko predstavljamo, kako zavije v smer akceleracionizma. Debord poznega

obdobja, ki več ne verjame v svete delavcev in vidi le še to neznansko nepremagljivo silo.

NICK LAND: Sadie Plant je izjemna poznavalka situacionizma. Z užitkom sem prebral *Družbo spektakla* in nekaj drobcev tu in tam. Odgovoril bi prek dveh dozdevno povsem neskladnih točk. Čeravno velikokrat privre na površje, nikdar nisem bil posebej verziran v situacionizmu. Kot drugo, ravno pišem abstraktno grozljivko, ki v osnovi govori o situacionizmu, čeravno ta trenutek o njem ne vem nič. Zavedam se pomembnosti vprašanja, vendar se istočasno zavedam tudi lastne nezmožnosti, da bi nanj odgovoril na način, ki si ga zasluži.

ŠUM: Serge Daney nekje zapiše, da Godard in Straub-Huillet priklicujejo tipe politične oblasti, katerih prve žrtve bi bili. Vtis je, da so vaše invokacije podobne temu. Gre za nekakšno avantgardo izginotja ali izumrtja z obilo izničujoče jouissance? Ali gre za mutacijo?

NICK LAND: Pogosto me opozarjajo na to, a sem sam nekako v dvomih. Edina stvar, ki bi jo rad eksplicitno in strateško uvedel, je fragmentacija. Vse ostalo je v taktičnem odnosu do nje. Določena vprašanja, kaj si misliš o Keku itn., so konec koncev taktična vprašanja. Edino strateško vprašanje je, kako razbiti – rekel bi povsem specifično – anglosfero. Kateri koli projekt, ki gre onkraj tega, postane oblika univerzalistične agresije, ki ji preti nevarnost neokonservativnega seganja onkraj lastnih zmožnosti. Ne zanima me govoriti Rusom in Kitajcem, kakšna naj bo njihova družba. O tem lahko teoretiziram, a edino intervencijsko polje zame ostaja angleško govoreči svet, ki ima posebno afinititeto do dezintegracije. Na nobeni fragmentaciji ni nič samomorilskega, lahko mi le zanesljivo nudi zaščito. Nimam občutka, da bi me velike anglofonske države varovale. Ne trdim, da me preganjajo, ampak, če že, prej to kot kaj drugega. Nisem državljan ali prebivalec katere koli zahodne države, živim v Šanghaju. Svojih gostiteljev pa ne poučuješ, kako naj urejajo stvari v lastni hiši.

ŠUM: V mislih sva imela bolj tehnološko singularnost.

NICK LAND: O, en korak sta pred mano.

ŠUM: Saj veste, to, da ste človek. Vsaj nominalno.

NICK LAND: To se sliši mnogo bolje. Gre zgolj za to, da se ta politično-ekonomska vprašanja stalno pojavljajo.

ŠUM: To je Snowden/Assange vprašanje, ki naju toliko ne zanima.

NICK LAND: Moj edini problem s singularnostjo je, da je vsakršna ideja samozaščite na tem področju osnovana na prividu. Če bi to misel lahko s kom povezali, bi bil to vsekakor Bakker. Pravi takole: jaz, za katerega misliš, da ga te stvari ogrožajo, je dejansko ravno tisto, glede česar boš ugotovil, da je iluzija. Pa je to sploh grožnja? Ne bo nas raztrgal velikanski jekleni robot, temveč bo specifična zabloda ega, ki jo je bilo do določene točke zgodovine še mogoče vzdrževati, postala nevzdržna.

ŠUM: Včasih ohranjate shemo robotov proti ljudem, vendar se zdi, da vas dejansko bolj zanimajo hibridne reči in procesi, ne manihejska dialektika.

NICK LAND: Manihejska dinamika mi je vseeno zelo blizu, saj je dobra za poganjanje določenih vrst scenarijev. Navdušen sem nad idejo o vojni gigasmrti Huga de Garisa, do katere bo, po njegovem, prišlo v prihodnosti. Bolj ko preigravamo znanstvenofantastične in kibernetske scenarije, bolj operativni so določeni tipi razburkanja zgodovine. Ljudje se poskušajo zaščititi in misliti drug na drugega, a to le še dodatno stimulira proces. Človeški varnostni sistem je osnovan na zablodi. Tu ni zaščitena neka dejanska reč, kot je človeštvo, temveč struktura iluzorne identitete. Tako kot bolj na mikroravni ne gre za to, da bi nas kot organizme ogrožali roboti, temveč za to, da se naše samorazumevanje kot organizmov ne bo obdržalo onkraj praga mrežne ambientalne inteligence.

Civilizirani kapitalistični stroj

Gilles Deleuze in Félix Guattari

Na tem mestu objavljamo prevod 9. podpoglavja 3. poglavja knjige *Anti-Ojdip* Gillesa Deleuza in Félixa Guattarija z naslovom *Civilizirani kapitalistični stroj*. Gre za bolj ali manj končno verzijo prevoda, ki je v zadnjih fazah pregledovanja, zato bodo v končni verziji knjige, ki predvidoma izide jeseni, še kakšne minimalne spremembe. Prevod je skupinsko delo, pri čemer je samo delo prevajanja opravila Jelka Kernev Štrajn, od vsega začetka pa smo z njo sodelovali, komentirali in pregledovali: Eva D. Bahovec, Izidor Barši, Pia Brezavšček, Jernej Kaluža, Aleš Mendiževec in Anže Okorn.

***Anti-Ojdip* je bil izdan leta 1972 in je v takratnem francoskem intelektualnem prostoru povzročil precejšen nemir, saj je na eni strani izvedel globalno kritiko tako teorije in prakse psihoanalize kot tudi dogmatičnega marksizma in posredno njegovih političnih manifestacij; na drugi strani pa je to izvedel v svojevrstnem stilu, ki je brez kakršnega koli upoštevanja filozofsko-teoretskih navad pisanja zaoral preko vseh humanističnih pa tudi drugih disciplin ter segel preko „celotne" človeške zgodovine s konceptualnim aparatom oziroma strojem, ki je zgrajen iz tako različnih in naravnost fantastičnih delov, da se ga ne da povsem enostavno umestiti med druge predhodne ali sočasne teoretske oziroma filozofske stroje.**

Tretje poglavje knjige je posvečeno analizi treh družbenih strojev, ki jih Guattari in Deleuze odkrivata v zgodovini človeških družb: primitivni teritorialni stroj, barbarski despotski stroj in civilizirani kapitalistični stroj. Pri tem kljub videzu ne gre za sukcesijo ali celo napredek, temveč za tri med seboj različne družbene stroje, ki lahko soobstajajo, se v določenih konstelacijah podpirajo, a hkrati omejujejo in prekinjajo. Po opisu prvih dveh strojev sledi deveto podpoglavje, v katerem predstavita civilizirani kapitalistični stroj. Podpoglavje se referira predvsem na Marxa,[1] vendar pa glede na zastavitev teorije v predhodnih poglavjih rekonceptualizira oziroma „dokonceptualizi-

1 V prevodu so reference na Marxa trenutno označene dvojno: z mesti v francoskih prevodih, ki sta jih navajala avtorja, ter z mesti v originalnih nemških izdajah. Razlog za to je širina Marxovega opusa in razdrobljenost prevodov v različnih jezikih, zaradi česar je navedene citate zelo težko najti v slovenskem prevodu.

ra“ marksističen teoretski aparat (npr. s konceptualizacijo „presežne vrednosti koda“ ter „strojne presežne vrednosti“) tako, da je mogoče pojasniti „kapitalistično imanenco“ oziroma kapitalistično dekodiranje tokov (shizofrenizacijo), ki se zoperstavlja oziroma prekinja divjaško teritorializacijo in despotsko kodiranje, a obenem ni totalna shizofrenizacija, temveč zgolj konstantno mešanje kodov za potrebe apropriacije presežne vrednosti – slednja pa je en centralnih aksiomov, ki tvorijo kapitalistično aksiomatiko, trden temelj, ki ga vse kapitalistično dekodiranje nikakor ne ogroža, temveč venomer uveljavlja.

Za objavo prav tega podpoglavja smo se odločili na podlagi tega, da je pričujoča številka Šuma posvečena sorodni temi, kot je že bila peta, nahaja se namreč nekje na osi akceleracionizma ter fascinacije nad zmogljivostmi sodobne tehnologije, pri čemer oboje najde eno svojih ključnih referenc v *Anti-Ojdipu*: akceleracionizem prav v zadnjih stavkih tega podpoglavja, ki v navezavi na Nietzscheja govorijo o potencialu novih revolucionarnih praks, ki naj se ne bi več izvzemale iz procesov deteritorializacije in shizofrenizacije, temveč jih „pospeševale“, še bolj „shizofrenizirale“. Pri tem je vredno opozoriti, da akceleracionistični in tehnološko navdahnjeni odvod posthumanizma (bi sploh lahko rekli antihumanizma?) v mnogih primerih pravzaprav popolnoma zanemari Deleuzovo in Guattarijevo pojmovanje želje in nezavednega[2] (če smo na pojmovnem terenu – če pa se premaknemo na teren političnega aktivizma, pa zanemari še marsikaj) ter s tem naredi nek hecen obrat: fascinacija nad tehnologijo,[3] ki jo je ustvaril „človek“, a ga je na neki točki presegla (kjer je še zelo dobro videti človeško navdušenje nad samim sabo in svojimi zmožnostmi), namesto de-fascinacije nad samim sabo (antiegoizacija) na podlagi strojnega pojmovanja postajanja sveta, v katerem se človek, „njegova“ želja, upi in fascinacije, ter „njegova“ praksa razgubijo kot stroji med drugimi stroji.

— Izidor Barši, za uredništvo

2 Zanemarjanje je dejstveno v razmerju do tega, da sta antiojdipska Deleuze in Guattari ena bistvenih referenc tega teoretskega odvoda, pri čemer ta uporablja določen besednjak s tega naslova (npr. „tokovi“, „deteritorializacija“), a se obenem zdi, da je poudarek vedno na kapitalizmu, ekonomiji, tehnologiji in tehnoloških produkcijskih procesih itd., pri tem pa je povsem zanemarjeno, da je to le nek del tokov, izpuščeno pa je vse ostalo – Molloyevi kamni, Schreberjevi analni sončni žarki, tokovi las, sperme in sranja –, izpuščena je torej želeča produkcija, izpuščena je celotna širina produktivnega nezavednega. Konkretneje, v tem najbolj znanem citatu o pospeševanju Deleuze in Guattari nedvomno ciljata (saj je prav to njun politični projekt v *Anti-Ojdipu*) na absolutno shizofrenizacijo, ki doseže zunanjo mejo kapitalizma, torej shizofrenijo samo (ne kot bolezen, ampak kot produkcijski proces), ki menjava kode še hitreje in še bolj intenzivno od kapitalističnega dekodiranja in zato prebije kapitalistično aksiomatiko, onemogoči monetarizacijo in navsezadnje apropriacijo presežne vrednosti. In če rečemo človeškim ušesom bolj domače (a zato tudi bolj grozljivo), saj človek razume le tisto, kar se tiče njega: intenzivnost resnične shizofrenizacije absolutno onemogoči vzpostavitev, razrešitev oziroma internalizacijo Ojdipovega kompleksa, na kateri bi temeljil ta ali oni subjekt, ta ali ona globalna oseba, pa naj bo ta [vstavi ime Avtorja] Teoretik ali pa Akceleracionist. Nema ovde „što ti misliš, šta ja mislim“, nema ovde „ko si ti, ko sam ja“, nema ne mene ni tebe. Jebat ću te fluksevi!

3 Fascinacija nad tehnologijo je očitna ne glede na posamezna stališča, mnenja ali teorije posameznih akterjev te teoretske scene, saj jo je mogoče neposredno videti v tem diskurzu samem, njegova želja se ves čas spleta preko referenc na tehnologijo – tisto, ki presega človeške sposobnosti: nekoč Bog, potem Človek, danes Alien?

Prvo veliko gibanje deteritorializacije je nastopilo z nadkodiranjem despotske države. Vendar to ni še nič v primerjavi z drugim velikim gibanjem, tistim, ki se je potem oblikovalo z dekodiranjem tokov. In vendar dekodirani tokovi ne zadoščajo za to, da bi nova prekinitev prečkala in transformirala socius, se pravi za to, da bi se rodil kapitalizem. Dekodirani tokovi pretresejo despotsko državo z latenco, preplavijo tirana, a mu tudi omogočijo, da se vrne v nepričakovanih oblikah – ga demokratizirajo, oligarhizirajo, segmentirajo, monarhizirajo in vselej interiorizirajo ter spiritualizirajo z latentnim Urstaatom na obzorju, izgube katerega ne morejo preboleti. Zdaj je na državi, da kakor ve in zna, z rednimi ali izrednimi operacijami vnovič kodira produkte dekodiranih tokov. Vzemimo primer Rima: dekodiranje zemljiških tokov s privatizacijo lastnine, dekodiranje denarnih tokov s formiranjem velikih bogastev, dekodiranje trgovinskih tokov z razvojem blagovne produkcije, dekodiranje proizvajalcev z razlastninjenjem in proletarizacijo, vse je tam, vse je dano, ne da bi proizvedlo kapitalizem v pravem pomenu besede, proizvede pa suženjski režim.[4] Ali pa primer fevdalizma: tudi tam privatna lastnina, blagovna produkcija, pritok denarja, širitev trga, razvoj mest, pojav zemljiške rente v denarju ali pogodbenega najemniškega dela nikakor ne proizvedejo kapitalističnega gospodarstva, pač pa okrepijo fevdalne obveznosti in odnose; včasih pride do vrnitve na primitivnejše stopnje fevdalizma, včasih pa se celo vnovič vzpostavi neke vrste suženjstvo. In dobro je znano, da monopolistično delovanje v prid cehov in trgovskih družb ni naklonjeno razcvetu kapitalistične produkcije, pač pa uvedbi buržoazije v mestni in državni fevdalizem, ki sestoji iz preoblikovanja kodov v dekodirane tokove kot take in, v skladu z Marxovo formulo, zadržanja trgovcev „v samih porah“ starega polnega telesa družbenega stroja. Kapitalizem torej ni tisti, ki privede do razkroja fevdalnega sistema, prej narobe: zato je bilo treba, da med njima preteče toliko časa. V tem pogledu je velika razlika med despotskim in kapitalističnim obdobjem. Utemeljitelji države namreč pridejo kot blisk; despotski stroj je sinhron, čas kapitalističnega stroja pa je diahron, kapitalisti izmenično vznikajo v seriji, ki vzpostavlja neke vrste zgodovinsko ustvarjalnost, nenavaden zverinjak: shizoidni čas novega ustvarjalnega reza.

4 MARX, Karl, *Réponse à Mikhailovski*, nov. 1877, Pléiade II, str. 1555.

Razkrajanja se opredeljujejo s preprostim dekodiranjem tokov, vselej nadoknadena s preživelimi preostanki ali transformacijami države. Smrt je čutiti, da se vzpenja od znotraj, in želja sama je nagon smrti, latenca, toda smrt prehaja tudi v tiste tokove, ki virtualno prinašajo novo življenje. Dekodirani tokovi, kdo bo poimenoval to novo željo? Tok lastnin, ki se prodajajo, tok denarja, ki teče, tok produkcije in produkcijskih sredstev, ki se pripravljajo v senci, tok delavcev, ki se deteritorializirajo: potrebno bo srečanje vseh teh deteritorializiranih tokov, njihova konjunkcija, vzajemno odzivanje, kontingenca tega srečanja, te konjunkcije, tega odzivanja, vsega tega, kar se proizvede samo enkrat, zato da se rodi kapitalizem in da stari sistem odmre, tokrat od zunaj, obenem z rojevanjem novega življenja, in želja dobi svoje novo ime. Edina univerzalna zgodovina je zgodovina kontingence. Vrnimo se k temu skrajno kontingentnemu vprašanju, ki ga znajo postaviti moderni zgodovinarji: zakaj Evropa, zakaj ne Kitajska? Glede navigacijske plovbe Braudel sprašuje: zakaj ne kitajske ali japonske ladje, morda celo muslimanske? Zakaj ne Sindbad Morjeplovec? To ni zavoljo tehnike, ki manjka, zavoljo tehničnega stroja. Ali ni to prej želja, ki je ujeta v mrežah despotske države, povsem investirane v despotov stroj? „Naj bi bila tedaj zasluga Zahoda, utesnjenega na ozkem ‚azijskem rtu', ta, da je potreboval svet, da je potreboval izhod od doma?"[5] Edino potovanje je shizofreno potovanje (pozneje ameriški čut za meje: nekaj je treba premagati, meje prestopiti, tokovom omogočiti prehod, prodreti v nekodirane prostore). Dekodirane želje in želje dekodiranja so zmeraj obstajale, zgodovina jih je polna. Toda tukaj je mogoče videti, da dekodirani tokovi tvorijo željo – željo, ki želeči stroj, družbeni in hkrati tehnični stroj, proizvaja, namesto da o njem sanja ali da trpi njegov manko – samo s srečanjem na enem mestu, z njihovo konjunkcijo v prostoru, ki zahteva čas. Zato kapitalizma in njegovega reza ni moč preprosto opredeliti z dekodiranimi tokovi, pač pa s posplošenim dekodiranjem tokov, novo masivno deteritorializacijo, konjunkcijo deteritorializiranih tokov. Singularnost te konjunkcije je tista, iz katere sestoji univerzalnost kapitalizma. Zelo poenostavljeno lahko rečemo,

5 BRAUDEL, Fernand, *Civilisation matérielle et capitalisme*, I, Armand-Colin, 1967, str. 313. *Strukture vsakdanjega življenja: mogoče in nemogoče II*, prev. Gregor Moder, SH: Ljubljana1988, str. 194.

da je divji teritorialni stroj izšel iz produkcijskih zvez in da se je despotski barbarski stroj utemeljil na disjunkcijah vpisa, izhajajoč iz eminentne enotnosti. Toda kapitalistični, civilizirani stroj se najprej vzpostavi na konjunkciji. Odtlej pa ta ne označuje več samo ostankov, ki bi se izmuznili kodiranju, niti konzumacije-konzumpcije kot med primitivnimi prazniki, a niti „maksimuma konzumacije" v razkošju despota in njegovih agensov. Ko se konjunkcija v družbenem stroju premakne v prvi plan, je, nasprotno, videti, da ni več vezana na užitek kot na eksces konzumacije nekega razreda, kakor da bi iz razkošja samega naredila sredstvo investiranja in vse dekodirane tokove zvedla na produkcijo v nekem „proizvajanju zaradi proizvajanja", ki vnovič odkrije primitivne zveze dela pod pogojem, edinim pogojem, da jih zopet naveže na kapital kot na novo deteritorializirano polno telo, pravega potrošnika, od koder se zdi, da izhajajo (kot v pogodbi s hudičem, opisanim pri Marxu, „industrijski evnuh": *torej* je na tebi, če ...).[6]

Nekje sredi *Kapitala* Marx pokaže srečanje dveh „poglavitnih" elementov: na eni strani deteritorializiran delavec, ki je postal svoboden in gol, primoran prodajati svojo delovno silo, na drugi strani dekodiran denar, ki je postal kapital, sposoben kupiti delovno silo. Dejstvo, da ta dva elementa izhajata iz despotske države v fevdalizmu in iz razpada fevdalnega sistema samega in njegove države, nam še ne da ekstrinzične konjunkcije teh dveh tokov, toka proizvajalcev in toka denarja. Lahko da srečanja sploh ne bi bilo, saj svobodni delavci in kapital-denar obstajajo „virtualno" na tej in oni strani. Eden izmed elementov je odvisen od transformacije agrarnih struktur, konstitutivnih za staro družbeno telo, drugi, iz povsem druge serije, gre preko trgovca in oderuha, kakršna marginalno obstajata v porah tega starega telesa.[7] Poleg tega vsak od teh elementov uvede v igro več procesov dekodiranja in deteritorializacije zelo različnega izvora: za svo-

6 MARX, Karl, *Economie et philosophie*, 1844, Pléiade II, str. 92. Ökonomisch-philosophische Manuscripte, MEW, Erg.-Bd. 1, str. 347.

7 Glej Balibarjev komentar, v: ALTHUSSER in drugi, *Lire le Capital*, str. 288: „Enkrat vzpostavljena enotnost kapitalistične strukture se ne najde pred njo ... (Treba je), da se zgodi natankko premiošljeno *srečanje* med temi elementi, identificiranimi na podlagi rezultata njihove *konjunkcije* in zgodovinskega polja, v osrčju katerega je treba misliti njihovo lastno zgodovino, ki pa konceptualno nima ničesar opraviti s tem rezultatom, ker je opredeljena s strukturo nekega drugega produkcijskega načina. V tem zgodovinskem polju, konstituiranem s predhodnim produkcijskim načinom, imajo elementi, katerih genealogija se vzpostavlja, samo marginalen, se pravi ne-določujoč položaj."

bodnega delavca (je to) deteritorializacija zemlje s privatizacijo; dekodiranje produkcijskega orodja z apropriacijo; privacija potrošniških sredstev z razkrojem družine in cehovstva; in končno, dekodiranje delavca v korist samega dela ali stroja – in, za kapital, deteritorializacija bogastva z denarnim abstrahiranjem; dekodiranje produkcijskih tokov s tržnim kapitalom; dekodiranje držav s finančnim kapitalom in javnimi davki; dekodiranje produkcijskih sredstev z oblikovanjem industrijskega kapitala, itn. Poglejmo še podrobneje, kako se ti elementi srečujejo s konjunkcijo vseh svojih procesov. To ni več obdobje krutosti niti terorja, pač pa obdobje cinizma, ki ga spremlja nenavadna pieteta (obe konstituirata humanizem: cinizem je fizična imanenca družbenega polja, pieteta pa vzdrževanje spiritualiziranega Urstaata; cinizem je kapital kot sredstvo izsiljevanja presežnega dela, toda pieteta je ta isti kapital kot kapital-Bog, od koder se zdi, da izhajajo vse delovne sile). To obdobje cinizma je obdobje akumulacije kapitala, je tisto, ki vključuje čas, prav zavoljo konjunkcije vseh dekodiranih in deteritorializiranih tokov. Kot je pokazal Maurice Dobb, je v prvem obdobju potrebna akumulacija premoženjskih pravic, do zemlje na primer, v naklonjeni konjunkturi v trenutku, ko te dobrine malo stanejo (razpad fevdalnega sistema); drugo obdobje pa je, ko se te dobrine prodajajo, in to v trenutku ko cene rastejo, in v okoliščinah, zaradi katerih postanejo posebej zanimive investicije v industrijo („revolucija cen“, velike zaloge manualnega dela, nastajanje proletariata, lahek dostop do surovinskih virov, okoliščine, naklonjene produkciji orodij in strojev).[8] Vsakovrstni kontingentni dejavniki podpirajo te konjunkcije. Koliko srečanj za formiranje stvari, neimenljive! Toda učinek konjunkcije je gotovo čedalje temeljitejši nadzor kapitala nad produkcijo: definicija kapitalizma ali njegovega reza, konjunkcije vseh dekodiranih in deteritorializiranih tokov, ni opredeljena ne s trgovskim ne finančnim kapitalom, ki sta samo tokova med drugimi tokovi, elementa med drugimi elementi, pač pa z industrijskim kapitalom. Trgovec je nedvomno zelo hitro postal dejavnik v produkciji, bodisi tako da je tudi sam postal industrialec v poslih, temelječih na trgovanju, bodisi tako, da je obrtnike pretvoril v svoje posrednike ali zaposlene (borbe proti cehom in monopolom). Toda kapitalizem

8 DOBB, Maurice, *Etudes sur le dévelopement du capitalisme*, str. 189–199.

se začne, kapitalistični stroj se priključi šele, ko si kapital neposredno prilasti produkcijo in ko finančni in blagovni kapital nista nič drugega kot posebni funkciji, ki ustrezata delitvi dela v kapitalističnem načinu produkcije nasploh. Tedaj vnovič naletimo na produkcijo produkcije, produkcijo beleženj, produkcijo konzumacij – in to prav v tej konjunkciji dekodiranih tokov, ki iz kapitala dela novo družbeno polno telo, medtem ko se je finančni in trgovinski kapitalizem v svojih primitivnih oblikah namestil samo v porah starega sociusa in ni zamenjal njegovega prejšnjega načina produkcije.

Blago in denar dekodirata tokove z abstrahiranjem celo pred namestitvijo stroja kapitalistične produkcije. Toda ne na isti način. Najprej, enostavna menjava vpisuje tržne produkte kot partikularne *quanta* (eno) enoto abstraktnega dela. To je abstraktno delo, postavljeno v menjalno razmerje, ki tvori disjunktivno sintezo navideznega gibanja blaga, ker se abstraktno delo deli v kvalificirane delovne enote, ki jim ustreza ta ali oni dani *quantum*. Toda samo tedaj, kadar se „obči ekvivalent“ pojavi kot denar, se da vstopiti v kraljestvo *quantitas*, ki utegne imeti vse vrste partikularnih vrednosti ali pa vrednosti za vse vrste *quanta*. Ta abstraktna kvantiteta mora prav tako imeti neko, katerokoli partikularno vrednost, tako da je še naprej videti kot razmerje v velikosti med quanta. V tem smislu menjalni odnos formalno združi delne objekte, proizvedene in celo vpisane neodvisno od njega. Predhodne lastnosti in načini vpisovanja sociusa, opazovanega v okviru njegovega specifičnega načina produkcije, ki ne pozna in ne pripozna abstraktnega dela, nadkodirajo in celo spodbijajo trgovinski in monetarni vpis. Kot pravi Marx, abstraktno delo je gotovo najpreprostejše in najstarejše razmerje produkcijske dejavnosti, toda pojavilo se je kot takšno in se praktično uresničilo samo v modernem kapitalističnem stroju.[9] To je razlog, zakaj pred tem trgovinski denarni vpis ne razpolaga z lastnim telesom in se vstavlja samo v intervale predobstoječega družbenega telesa. Trgovec se nenehno poigrava z vzdrževanimi teritorialnostmi, zato da bi kupoval tam, kjer je ceneje, in prodajal tam, kjer je dražje. V času pred kapita-

9 MARX, Karl, *Introduction générale à la critique de l'économie politique*, Pléiade I, str. 259. *Grundrisse,* str. 25. Karl Marx, „Kritika politične ekonomije 1857–58“, Marx-Engels: Temeljna izdaja I/8, prev. Božidar Debenjak et al., Delavksa enotnost: Ljubljana 1985

lističnim strojem je tržni ali finančni kapital z nekapitalistično produkcijo le v razmerju alianse, vstopa v to novo alianso, ki je značilna za predkapitalistične države (od tod aliansa tržne in bančne buržoazije s fevdalizmom). Skratka, kapitalistični stroj začne, ko kapital preneha biti stvar alianse in postane filiacijski, ko denar začne porajati denar ali presežno vrednost, „progresivno vrednost, denar, ki nenehno brsti in poganja, in kot takšen kapital … Vrednost se kar naenkrat predstavi kot svoja lastna gonilna substanca, za katero blago in denar nista nič drugega kot čisti formi. Med svojo prvotno vrednostjo in presežno vrednostjo ločuje na isti način kot Bog znotraj sebe ločuje na očeta in sina, ki oba tvorita zgolj eno in sta iste starosti, kajti šele s presežno vrednostjo desetih avansiranih liver, prvih sto liver postane kapital".[10] Kapital samo v teh pogojih postane polno telo, novi socius ali kvazi-vzrok, ki si prilasti vse produkcijske sile. Nismo več v domeni quantuma ali quantitas, pač pa v domeni diferencialnega razmerja kot konjunkcije, ki opredeljuje imanentno družbeno polje, lastno kapitalizmu, abstrahiranju kot takemu pa daje efektivno konkretno vrednost, svoje nagnjenje h konkretizaciji. Abstrakcija ni prenehala biti to, kar je, vendar se ne pojavlja več v enostavni kvantiteti kot spremenljivo razmerje med neodvisnimi členi, ona je namreč tista, ki je prevzela nase neodvisnost, kvaliteto členov in kvantiteto razmerij. Abstraktno samo postavlja kompleksnejše razmerje, v katerem se bo razvilo „kot" nekaj konkretnega. To je diferencialno razmerje Dy/Dx, kjer se Dy izpeljuje iz delovne sile in konstituira fluktuacijo variabilnega kapitala in kjer se Dx izpeljuje iz kapitala samega in konstituira fluktuacijo konstantnega kapitala („pojem konstantnega kapitala nikakor ne izključuje spreminjanja vrednosti njegovih sestavnih delov"). Iz fluktuacije dekodiranih tokov, iz njihove konjunkcije izhaja filiacijska oblika kapitala x + dx. To, kar izraža diferencialno razmerje, je temeljni kapitalistični pojav *transformacije presežne vrednosti koda v presežno vrednost toka*. Dejstvo, da matematični videz tu nadomešča stare kode, enostavno pomeni, da prisostvujemo odpovedi kodov in vzdrževanih teritorialnosti v prid neke druge vrste stroju, ki deluje povsem drugače. To ni več krutost življenja niti teror enega življenja nad drugim, pač pa

10 MARX, Karl, *Le Capital*, I, 2, 4. pogl. Pléiade I, str. 701. *Das Kapital I*, MEW, Bd. 23, str. 170,169.

***post-mortem* despotstvo; despot je postal anus in vampir: „Kapital je mrtvo delo, ki podobno kot vampir oživi le, če sesa živo delo, njegovo življenje pa je toliko bolj veselo, kolikor bolj ga izsesava." Industrijski kapital tako predstavlja novo-novo filiacijo, konstitutivno za kapitalistični stroj, v razmerju do katerega sta trgovinski in finančni kapital potem privzela obliko nove-nove alianse, s tem da sta si naložila specifične funkcije.**

Slovit problem tendenčnega padanja profitne obrestne mere, se pravi presežne vrednosti v razmerju do celote kapitala, je moč dojeti samo v okviru celotnega polja imanence kapitalizma in v pogojih, v katerih je presežna vrednost koda transformirana v presežno vrednost toka. Sprva se zdi (v skladu z Balibarjevimi opažanji), da je ta težnja k nižanju obrestne mere profita neskončna, sama se namreč reproducira, ko reproducira dejavnike, ki ji nasprotujejo. Toda zakaj nima konca? Nedvomno iz istih razlogov, ki spravljajo v smeh kapitaliste in njihove ekonomiste, kadar ugotavljajo, da presežna vrednost ni matematično določljiva. In vendar niti nimajo dosti razlogov, da bi se veselili. Prej bi morali na podlagi tega sklepati prav o tem, kar skušajo prikriti: da namreč denar, ki pride v žep mezdnega delavca, in denar, ki se vpiše v bilanco podjetja, nista ista. V prvem primeru gre za impotentne monetarne znake menjalne vrednosti, tok plačilnih sredstev, ki zadeva potrošniške dobrine in uporabne vrednosti, dvo-enoglasen odnos med denarjem in vsiljenim izborom produktov („do tega imam pravico, to, kar mi pripada, to je torej moje …"); v drugem primeru gre za znake moči kapitala, tokove financiranja, sistem diferencialnih koeficientov produkcije, ki pričajo o prospektivni ali dolgoročni oceni, ki ni uresničljiva *hic et nunc* in deluje kot aksiomatika abstraktnih kvantitet. V enem primeru denar reprezentira možno prekinitev-odvzem iz konzumacijskega toka; v drugem primeru možnost prekinitve-ločitve in vnovičnega oblikovanja ekonomskih verig v smeri, kjer se produkcijski tokovi prilagodijo disjunkcijam kapitala. Mogoče je bilo pokazati, kakšen pomen ima v kapitalističnem sistemu dvojnost v bančništvu med oblikovanjem plačilnih sredstev in strukturo financiranja, upravljanjem z denarjem in financiranjem kapitalistične akumulacije, menjalnim in kreditnim denarjem.[11]

11 DE BRUNHOFF, Suzanne, *L'Offre de monnaie, critique d'un concept*, Maspero, 1971. In *La Monnaie chez Marx*, Ed. Sociales, 1967 (glej kritiko Hilferdingovih tez, str. 16 in dalje).

Dejstvo, da banke sodelujejo pri obeh, da so na stičišču obeh, financiranja in plačevanja, kaže na samo raznovrstnost njihovega vzajemnega delovanja. Tako ima v kreditnem denarju, ki zajema vse trgovinske ali bančne kredite, čisti trgovinski kredit svoje korenine v enostavni cirkulaciji, kjer se denar razvija kot plačilno sredstvo (menica ima določen rok izteka, ki konstituira denarno obliko končnega dolga). Obratno pa bančni kredit izvaja demonetarizacijo ali dematerializacijo denarja in počiva na cirkulaciji čekov namesto na cirkulaciji denarja, prečka posebno progo, kjer dobi in potem izgubi svojo vrednost kot menjalno sredstvo in kjer okoliščine toka vključujejo okoliščine odtoka, pri tem pa neskončnemu dolgu dajejo njegovo kapitalistično obliko; toda država kot urejevalka zagotavlja načelo konvertibilnosti tega kreditnega denarja, bodisi posredno z navezavo na zlato bodisi neposredno z načinom centralizacije, ki vključuje poroka, enkratno obrestno mero, enotnost tržišč kapitala, itn. Potemtakem je smiselno govoriti o globoki *disimulaciji* dvojnosti dveh oblik denarja, plačevanja in financiranja kot o dveh plateh bančniške prakse. Toda ta disimulacija pravzaprav ni odvisna od napačnega spoznanja, bolj izraža kapitalistično polje imanence, na videz objektivno gibanje, kjer nižja in podrejena forma ni manj potrebna od druge (nujno je, da denar stavi na obe karti), in kjer se nobena integracija podrejenih razredov ne bi mogla uresničiti brez sence tega neuporabljenega načela konvertibilnosti, ki pa vendarle zadošča za to, da bi Želja tudi najnesrečnejše kreature, neodvisno od slehernega ekonomskega spoznanja ali napačnega spoznanja, z vsemi svojimi močmi investirala kapitalistično družbeno polje v celoti. Tokovi – kdo ne želi tokov, razmerij med tokovi ter prekinitev tokov? –, ki jih je kapitalizem znal spraviti v tek in prekiniti v teh pred njim neznanih denarnih pogojih. Četudi je res, da je kapitalizem v svoji esenci ali produkcijskem načinu industrijski, funkcionira samo kot tržni kapitalizem. In četudi je res, da je kapitalizem v svoji esenci industrijski filiativni kapital, deluje samo prek svoje alianse s trgovinskim in finančnim kapitalom. Na določen način je banka tista, ki vzdržuje ves sistem in investiranje želje.[12] Ena

12 DE BRUNHOFF, Suzanne, *L'Offre de monnaie*, str. 124: „Sam pojem denarne mase je lahko smiseln samo glede na igro kreditnega sistema, kjer se kombinirajo različne valute. Brez nekega takega sistema bi imeli samo vsoto plačilnih sredstev, ki ne bi imela dostopa do družbene narave občega ekvivalenta in bi bila lahko koristna samo

izmed Keynesovih zaslug je bila vnovična uvedba želje v problem denarja; prav to se mora podvreči zahtevam marksistične analize. Zato je žalostno, da marksistični ekonomisti vse prevečkrat ostajajo pri razmislekih, ki zadevajo način produkcije, in pri teoriji denarja kot splošnega ekvivalenta, kakršen se pojavi v prvem razdelku *Kapitala*, ne da bi pripisali dovolj pomena bančniški praksi, finančnim operacijam in specifični cirkulaciji kreditnega denarja (takšen bi bil smisel vrnitve k Marxu, k marksistični teoriji denarja).

Vrnimo se k dvojnosti denarja, dvema tablama, dvema vpisoma, enemu na računu plačanih delavcev, drugemu v bilanci podjetja. Meriti ta dva reda velikosti z isto analitično enoto je čista fikcija, kozmična prevara, kakor če bi medgalaktične ali znotrajatomske razdalje merili z metri in centimetri. Vrednost podjetij in delovna sila plačanih delavcev nista merljivi z nobeno skupno mero. To je razlog, da je težnja k nižanju brez konca. Kvocient diferencialov je gotovo izračunljiv, če gre za mejo variiranja produkcijskih tokov s stališča polne storilnosti, ni pa izračunljiv, če gre za produkcijski tok in delovni tok, od katerih je odvisna presežna vrednost. Tedaj se razlika ne izniči v razmerju, ki jo konstituira kot naravno razliko, „težnja“ nima konca, nima zunanje meje, ki bi jo lahko dosegla in kateri bi se lahko vsaj približala. Težnja ima samo notranjo mejo in jo nenehno prestopa, toda s tem ko jo premešča, se pravi, rekonstituira, jo vnovič odkriva kot notranjo mejo, ki jo je treba prestopiti s premestitvijo: tedaj se kontinuiteta kapitalističnega sistema sama osnuje v tej prekinitvi vselej premeščene prekinitve, se pravi v tej enotnosti shize in toka. Že po tej plati se polje družbene imanence, kakor se razkriva pri umikanju in preoblikovanju Urstaata, ne neha širiti in privzame povsem partikularno konsistentnost, ki kaže način, po katerem je kapitalizem po svoje znal interpretirati splošni princip, po katerem stvari pravilno delujejo samo pod pogojem, da se kvarijo – kriza kot „imanentno sredstvo v kapitalističnem načinu produkcije“. Če je kapitalizem zunanja meja vsake družbe, je to zato ker nima zunanje meje, pač pa samo notranjo mejo, ki je kapital sam in je nikoli ne sreča, ampak repro-

v zasebnih lokalnih krogih. Občega denarnega prometa ne bi bilo. Samo v centraliziranem sistemu lahko različne vrste denarja postanejo homogene in se pojavijo kot sestavine neke izoblikovane celote.“ (In, o objektivni disimulaciji v tem sistemu, glej str. 110, str. 114).

ducira z nenehnim premeščanjem.[13] Jean-Joseph Goux natančno analizira matematični pojav krivulje brez tangente in smer, ki jo je zmožna ubrati v ekonomiji nič manj kot v jezikoslovju: „Če gibanje ne stremi k nobeni meji, če kvocient diferenciala ni izračunljiv, sedanjost nima več smisla … Kvocient diferencialov se ne razreši, razlike se več ne izničijo v njihovem razmerju. Nobena meja se ne zoperstavlja zlomu, zlomu tega zloma. Tendenca je brez konca, tisto, kar se giblje, nikoli ne pride do cilja, ki mu ga je namenila neposredna prihodnost; nenehno se odlaga z nezgodami in odkloni … Kompleksen konec neke kontinuitete v absolutnem zlomu.“[14] V razširjeni imanenci sistema si meja v svoji premestitvi prizadeva rekonstituirati to, kar je skušala znižati v svoji primitivni umestitvi.

Toda to gibanje premestitve bistveno pripada deteritorializaciji kapitalizma. Kot je pokazal Samir Amin, proces deteritorializacije poteka tu od centra k periferiji, se pravi od razvitih držav k manj razvitim, ki ne konstituirajo sveta zase, pač pa so bistveni del svetovnega kapitalističnega stroja. In dodati je treba, da ima tudi sam center svoje organizirane enklave nerazvitosti, svoje rezervate in revne četrti kot notranje periferije (Pierre Moussa je Združene države opredelil kot delček Tretjega sveta, ki mu je uspelo, da je ohranil svoje prostorne cone nerazvitosti). In če drži, da se v centru vsaj deloma uresničuje težnja k padanju ali izenačevanju profitne obrestne mere, ki nosi ekonomijo k najprogresivnejšim in najbolj avtomatiziranim sektorjem, pravi „razvoj ne-razvitosti“ na periferiji zagotavlja rast obrestne mere presežne vrednosti v obliki rastočega izkoriščanja proletariata na obrobju glede na tistega v centru. Bila bi namreč velika napaka, če bi verjeli, da izvozi iz periferije izhajajo predvsem iz tradicionalnih sektorjev ali arhaičnih teritorialnosti: nasprotno, prihajajo iz modernih industrij in plantaž, ki ustvarjajo močno presežno vrednost, in sicer tako zelo, da niso razvite države tiste, ki manj razvite oskrbujejo s kapitalom, pač pa prav nasprotno. Res pa je, da se primitivna akumulacija ne proizvede samo enkrat v zori

13 MARX, Karl, *Le Capital* III, 3, Sklepi: „Kapitalistična produkcija nenehno stremi k temu, da bi presegla te meje, ki so ji imanentne, vendar to doseže samo z uporabo sredstev, ki ji jih te meje vnovič in v bolj mogočnih razmerjih zoperstavljajo. Prava zapreka kapitalistične produkcije je sam kapital.“ (Pléiade, II, str. 1032). *Das Kapital III*, MEW Bd. 25, str. 260.
14 GOUX, Jean-Joseph, „Dérivable et indérivable“, *Critique*, januar 1970, str. 48–49.

kapitalizma, pač pa je stalna in se ne neha reproducirati. Kapitalizem izvaža filiacijski kapital. S tem ko kapitalistična deteritorializacija poteka od centra k periferiji, dekodiranje tokov k periferiji poteka z „dezartikulacijo“, ki zagotavlja propad tradicionalnih sektorjev, razvoj ekstravertiranih ekonomskih cirkulacij, specifično hipertrofijo tretjega (sektorja), skrajno neenakost pri razporejanju produktivnosti in dohodkov.[15] Vsak prehod toka je deteritorializacija, vsaka premeščena meja dekodiranje. Kapitalizem čedalje bolj shizofrenizira na periferiji. Kljub temu bi bilo mogoče reči, da tudi v centru tendenčno padanje ohranja svoj zoženi smisel, se pravi relativno zmanjšanje presežne vrednosti glede na totalni kapital, zagotovljeno z razvojem produktivnosti, avtomatizacije in konstantnega kapitala.

Ta problem je nedavno vnovič postavil Maurice Clavel v nizu odločilnih in namerno nekompetentnih vprašanj. To je vprašanj, naslovljenih na marksistične ekonomiste, postavil pa jih je nekdo, ki ne more dobro razumeti, kako je mogoče ohranjati človeško presežno vrednost kot osnovo kapitalistične produkcije ob spoznanju, da tudi stroji „delajo“ ali producirajo vrednost, da so vselej delali in v primerjavi s človekom zmeraj bolj delajo, človek pa je tako prenehal biti konstitutivni del produkcijskega procesa, zato da je zdaj postal temu procesu dodan.[16] Obstaja torej strojna presežna vrednost, proizvedena s konstantnim kapitalom, ki se razvija skupaj z avtomatizacijo in produktivnostjo in ki je ni moč pojasniti s dejavniki, ki nasprotujejo tendenčnemu padanju (čedalje intenzivnejše izkoriščanje človeškega dela, nižanje cen elementov konstantnega kapitala, itn.), ker so, nasprotno, ti dejavniki od njega odvisni. Zdi se nam, z enako neogibno nekompetenco, da je te probleme mogoče opazovati samo v pogojih transformacije presežne vrednosti koda v presežno vrednost toka. Kajti, ko smo definirali predkapitalistične režime s kodno presežno vrednostjo, kapitalizem pa s posplošenim dekodiranjem, ki ga je pretvoril v presežno vrednost toka, smo samo jedrnato predstavili stvari, poleg tega pa smo postopali, kakor da se je zadeva enkrat za vselej uredila v zori kapitalizma, ki je izgubil vsakršno kodno vrednost. Vendar to ne drži, po eni strani

15 AMIN, Samir, *L'Accumulation à l'échelle mondiale*, Anthropos, 1970, str. 373 in dalje.
16 CLAVEL, Maurice, Qui est aliéné? Str. 110–124, 320–327 (glej veliko Marxovo poglavje o avtomatizaciji v *Principes d'une critique de l'économie politique*, 1857–1858, Pléiade II, str. 297 in dalje). *Grundrisse*, str. 882 ff.

kodi še naprej obstajajo, četudi kot arhaizem, vendar privzamejo funkcijo, ki je popolnoma sodobna in prilagojena položaju v okviru poosebljenega kapitala (kapitalist, delavec, pogajalec, bankir …). Toda po drugi strani in globlje vsak tehnični stroj predpostavlja tokove posebne vrste: *tokove koda*, ki so stroju notranji in hkrati zunanji, pri čemer oblikujejo elemente neke tehnologije in celo znanosti. To so ti tokovi koda, ki so vzidani, kodirani ali nadkodirani v predkapitalističnih družbah, in sicer tako, da nikoli ne dosežejo neodvisnosti (kovač, astronom …). Toda vsesplošno dekodiranje tokov v kapitalizmu je osvobodilo, deteritorializiralo, dekodiralo tokove koda tako kot druge tokove – toliko, da jih je avtomatičen stroj čedalje bolj interioriziral v svojem telesu ali strukturi kot polju sil, istočasno pa je bil čedalje bolj odvisen od znanosti in tehnologije, od dela, imenovanega možgansko in razločenega od manualnega dela delavca (evolucija tehničnega objekta). V tem smislu niso stroji naredili kapitalizma, pač pa je kapitalizem tisti, ki dela stroje in ki ne neha uvajati novih prekinitev, s katerimi revolucionira svoje tehnične produkcijske načine.

Glede na to je treba vnesti več popravkov. Te prekinitve namreč jemljejo čas in so zelo daljnosežne. Diahron kapitalističen stroj nikakor ne dopusti, da bi se z enim ali več sinhronimi tehničnimi stroji revolucionaliziral, svojim znanstvenikom in tehnikom pa nikoli ne podeli neodvisnosti, ki je tudi prejšnji režimi niso poznali. Nedvomno lahko kdaj pusti znanstvenike, na primer matematike, da v svojem kotu „shizofrenizirajo“ in spravljajo v gibanje družbeno dekodirane kodne tokove, ki jih ti znanstveniki organizirajo v aksiomatike tako imenovanih temeljnih raziskav. Toda *prava aksiomatika* je drugje (znanstveniki, te puščajo v miru, dovolijo jim da do določene točke delajo svojo aksiomatiko po svoje, toda nastopi trenutek, ko stvari postanejo resne: na primer indeterministična fizika se mora s svojimi korpuskularnimi tokovi uskladiti z „determinizmom“). Prava aksiomatika je aksiomatika samega družbenega stroja, ki nadomešča stara kodiranja in organizira vse dekodirane tokove, vključno s kodom znanstvenega in tehničnega toka, v prid kapitalističnega sistema in v službi njegovih ciljev. Zato je bilo že večkrat rečeno, da je industrijska revolucija visoko stopnjo tehničnega napredka kombinirala z ohranjanjem velike količine „zastarelega“ materiala, in to z velikim nezaupanjem do strojev in znanosti. Neka

inovacija je sprejeta samo na osnovi profitne stopnje, ki jo njena investicija prinaša z znižanjem produkcijskih stroškov; v nasprotnem primeru kapitalist ohrani obstoječe orodje, pripravljen vzporedno investirati v neko drugo področje.[17] Človeška presežna vrednost je potemtakem še zmeraj odločilnega pomena celo v centru in visoko industrializiranih sektorjih. To, kar določa znižanje stroškov in dvigovanje profitne stopnje s strojno presežno vrednostjo, ni sama inovacija, katere vrednost ni nič bolj merljiva od človeške presežne vrednosti. To niti ni rentabilnost nove tehnike, opazovane izolirano, pač pa njen učinek na globalno rentabilnost podjetja v njegovih razmerjih s trgom in s tržnim in finančnim kapitalom, kar implicira diahrona srečanja in križanja, kakršna na primer opažamo že od devetnajstega stoletja med parnim strojem in tekstilnimi stroji ali tehnikami produkcije železa. Uvajanje inovacij na splošno teži k odlašanju onkraj časa, potrebnega z znanstvenega stališča, vse do trenutka, ko tržna predvidevanja upravičijo njihovo izkoriščanje v velikem merilu. In ponovno, aliansni kapital pri tem zopet izvaja močan selektivni pritisk na mehanske inovacije znotraj industrijskega kapitala. Skratka, tam, kjer so tokovi dekodirani, so posamezni kodni tokovi, ki so privzeli tehnično in znanstveno obliko, podvrženi pravi družbeni aksiomatiki, precej strožji od vseh znanstvenih aksiomatik, a tudi precej strožji od vseh starih izginulih kodov ali nadkodiranj: aksiomatika svetovnega kapitalističnega trga. Skratka, kodni tokovi, ki jih je kapitalistični režim „osvobodil“ v znanosti in tehniki, ustvarjajo strojno presežno vrednost, ki ni neposredno odvisna od znanosti in tehnike, kakršni sta sami po sebi, ampak od kapitala; presežna vrednost, dodana človeški presežni vrednosti, popravlja njeno relativno padanje, *obe pa konstituirata celoto presežne vrednosti toka, značilnega za sistem*. Znanje, informiranost in specializirana izobrazba niso nič manj sestavni deli kapitala („kapital znanja“) kot najelementarnejše delo delavca. In prav tako kot smo na strani človeške presežne vrednosti, ki je posledica dekodiranih tokov, našli temeljno inkomenzurabilnost ali asimetrijo (ni nobene določljive zunanje meje) med manualnim delom in kapitalom ali med dvema oblikama denarja, enako tudi tu, na

17 BARAN, Paul in Paul Sweezy, *Le Capitalisme monopoliste*, 1966, fr. prev. Maspero, str. 96–98.

strani strojne presežne vrednosti, ki je rezultat znanstvenih in tehničnih kodnih tokov, ni najti nobene komenzurabilnosti niti zunanje meje med znanstvenim ali tehničnim delom, četudi dobro nagrajenim, in profitom kapitala, ki se vpisuje z drugačno pisavo. Tok znanja in tok dela se v tem pogledu znajdeta v istem položaju, determiniranem s kapitalističnim dekodiranjem ali deteritorializiranjem.

Toda, če drži, da je inovativnost sprejeta samo, če povleče za seboj dvig profita z znižanjem produkcijskih stroškov in če obstaja dovolj visoka raven produkcije, da *ga* upraviči, potem investiranje v inovacijo nikoli ne zadostuje za realizacijo ali absorpcijo presežne vrednosti toka, proizvedenega tako na eni kot na drugi strani.[18] Marx je lepo pokazal pomembnost tega problema: zmeraj širši krog kapitalizma se zapre, medtem ko v zmeraj večjem merilu reproducira svoje imanentne meje, le če presežna vrednost ni samo proizvedena ali izsiljena, pač pa absorbirana in realizirana.[19] Če kapitalista ni mogoče opredeliti z užitkom, to ni samo zato, ker je njegov cilj „proizvajati zaradi proizvajanja“, ustvarjati presežno vrednost, njemu gre za realizacijo te presežne vrednosti: nerealizirana presežna vrednost toka je, kakor da ne bi bila proizvedena, uteleša pa se v nezaposlenosti in stagnaciji. Zlahka naštejemo poglavitne načine absorpcije zunaj konzumacije in investicije: oglaševanje, civilna oblast, militarizem in imperializem. V tem pogledu se vloga države v kapitalistični aksiomatiki pokaže toliko bolj, kolikor se tisto, kar absorbira, ne odreže od presežne vrednosti podjetij, ampak se jim doda in tako kapitalistično ekonomijo pripravi do njene polne zmogljivosti v danih okvirih in s širjenjem teh okvirov, zlasti kar zadeva stroške vojske, ki nikakor niso konkurenčni zasebnemu podjetništvu, prav nasprotno (samo vojni je uspelo to, kar *new-dealu* ni). Vloga politično-vojnega-ekonomskega kompleksa je toliko pomembnejša, ker zagotavlja ekstrakcijo človeške presežne vrednosti na periferiji in v conah, ki jih je apropriiral center, a tudi zato ker po svoje ustvarja ogromno strojno presežno vrednost, s tem da spravi v tek vire kapitala, znanja ter informacij in, končno, zato ker absorbira največji del

18 O koncepciji amortizacije, ki jo vključuje ta stavek, glej: BARAN, Paul in Paul Sweezy, *Le Capitalisme monopoliste*, str. 100–104.

19 MARX, Karl, *Le Capital*, III, 3, sklepi, Pléiade II, str. 1026. *Das Kapital III*, MEW Bd. 25, str. 257 f.

proizvedene presežne vrednosti. Država, njena policija in vojska tvorijo velikansko podjetje antiprodukcije, vendar v osrčju te produkcije same, ki jo pogojujejo. Tu naletimo na novo determinacijo čisto kapitalističnega polja imanence: ne zgolj igra razmerij in diferencialnih koeficientov dekodiranih tokov, ne samo narava meja, ki jih kapitalizem reproducira v čedalje večjem merilu kot notranje meje, ampak navzočnost antiprodukcije v sami produkciji. Aparat antiprodukcije ni več transcendentna instanca, ki nasprotuje produkciji, meja ali ovira; nasprotno, vsepovsod se prikrade v produkcijski stroj in se ga tesno oprime, zato da upravlja njegovo produktivnost in realizira presežno vrednost (od tod na primer razlika med despotsko in kapitalistično birokracijo). Ta izliv [effusion] iz aparata antiprodukcije je značilen za ves kapitalističen sistem; kapitalistično izlivanje je izlivanje antiprodukcije v produkcijo na vseh ravneh procesa. Po eni strani je to izlivanje edino zmožno uresničiti najvišji cilj kapitalizma, ki je v proizvajanju manka v velikih skupkih, uvajanju manka tam, kjer je zmeraj preobilje, z absorpcijo preobilnih virov. Po drugi strani je izlivanje edino, kar kapital in tok znanja podvaja z nekim kapitalom in nekim ekvivalentnim tokom *bedarij*, ki prav tako izvaja absorpcijo ali realizacijo in ki jamči za vključevanje skupin in posameznikov v sistem. Ne samo manko v osrčju preobilja, ampak bedarija sredi znanja in znanosti: videli bomo predvsem, kako se na ravni države in vojske najnaprednejši sektorji znanstvenega ali tehnološkega spoznanja združujejo z debilnimi arhaizmi, najbolje obremenjeni z aktualnimi funkcijami.

Tu dobi svoj polni smisel dvojni portret „znanstvenega in tehničnega delavca“, ki ga je narisal André Gorz. Ta delavec je mojster toka znanja, informacij in izobrazbe, a je tako dobro absorbiran v kapital, da z njim sovpade odtok organizirane, aksiomatizirane neumnosti, tako da zvečer, ko se vrne domov in brklja po televiziji, vnovič odkrije svoje majhne želeče stroje – o obup.[20] Seveda, znanstvenik sam nima nikakršne revolucionarne moči, je prvi integrirani agens integracije, zatočišče slabe vesti, *prisilni* uničevalec svoje lastne ustvarjalnosti. Vzemimo še osupljivejši primer „kariere“ na ameriški način, z nenadnimi mutacijami, kakor si to kariero predstavljamo: Gregory Bateson

20 GORZ, André, *Stratégie ouvrière et néo-capitalisme*, Ed. du Seuil, str. 75.

začne, tako da, ko postane etnolog, pobegne iz civiliziranega sveta, sledeč primitivnim kodom in divjim tokovom: potem se obrne v smeri čedalje bolj dekodiranih tokov, tokov shizofrenije, na podlagi katerih naredi zanimivo psihiatrično teorijo; nato se, ko še naprej raziskuje neko onstranskost, nek zid, ki ga je treba prebiti, usmeri k delfinom, delfinji govorici, k še bolj nenavadnim in deteritorializiranim tokovom. Toda kje se ta delfinski tok konča, če ne pri temeljnih raziskavah ameriške vojske, ki nas vračajo nazaj k pripravam na vojno in k absorpcijam presežne vrednosti? Socialistične države so glede na kapitalistično državo kot otroci (in poleg tega otroci, ki so se od svojega očeta nekaj naučili o državi, ki ima vlogo aksioma). Toda socialistične države težje zaustavljajo nepričakovana uhajanja toka, razen z neposrednim nasiljem. To, kar nasprotno imenujemo moč rekuperacije kapitalističnega sistema, je njegova aksiomatika, ki po naravi sicer ni bolj prožna, je pa širša in bolj vsezajemajoča. V takšnem sistemu ni nikogar, ki ne bi bil povezan z dejavnostjo antiprodukcije, ki oživlja ves produktivni sistem. „Niso samo tisti, ki poganjajo in oskrbujejo vojaški aparat, edini dejavni v antihumanem podjetju. Enako, le da v različnih stopnjah, je mogoče reči za milijone delavcev, ki proizvajajo (to, kar ustvarja povpraševanje po) nekoristne dobrine in usluge. Različni sektorji in veje ekonomije so v taki vzajemni odvisnosti, da je skoraj ves svet tako ali drugače vključen v neko antihumano dejavnost; kmet, ki s prehrambnimi produkti oskrbuje čete, ki se borijo proti vietnamskemu ljudstvu, izdelovalci zapletenih orodij, nujnih za oblikovanje novega avtomobilskega modela, izdelovalci papirja, črnila in televizijskih aparatov, katerih produkti se uporabljajo za nadzorovanje in zastrupljanje človeškega duha, in tako naprej.“[21] Tako se sklenejo trije segmenti zmeraj širše kapitalistične reprodukcije, ki opredeljujejo tri vidike njene imanence: 1) tisti, ki ekstrahira človeško presežno vrednost, izhajajoč iz diferencialnega razmerja med dekodiranim tokom dela in produkcije, in ki se premesti od centra na periferijo, pri tem pa vendarle v centru ohranja prostrane rezidualne cone; 2) tisti, ki ekstrahira mehansko presežno vrednost, izhajajoč iz aksiomatike znanstvenega in tehničnega toka na „poglavitnih“ krajih centra; 3) tisti, ki absorbira ali realizira ti dve obliki

21 BARAN, Paul in Paul Sweezy, *Le Capitalisme monopoliste*, str. 303.

presežne vrednosti toka in pri tem jamči za oddajanje obeh ter antiprodukcijo nenehno uvaja v aparat produkcije. Shizofrenizira se na periferiji, a nič manj v centru in njegovi okolici.

Definicijo presežne vrednosti je treba preoblikovati v funkciji strojne presežne vrednosti konstantnega kapitala, ki se razlikuje od človeške presežne vrednosti variabilnega kapitala in nemerljivega značaja tega skupka presežne vrednosti toka. Presežne vrednosti ni moč opredeliti z razliko med vrednostjo delovne sile in vrednostjo, ustvarjeno z delovno silo, pač pa z inkomenzurabilnostjo med tokovoma, ki sta vendarle imanentna drug drugemu, z nesorazmernostjo med dvema vidikoma denarja, ki ju izražata, in z odsotnostjo meje, ki je zunaj njunega odnosa, eden meri resnično ekonomsko moč, drugi meri kupno moč, določeno kot „dohodek“. Prvi je ogromen deteritorializiran tok, ki konstituira polno telo kapitala. Ekonomist, kot je Bernard Schmitt, najde nenavadno lirične besede za označitev tega toka neskončnega dolga: instantni kreativni tok, ki ga banke ustvarjajo samodejno kot dolg do sebe, kreacija *ex nihilo*, ki, namesto da prenaša že obstoječo valuto kot plačilno sredstvo, dolbe negativno valuto (dolg, zapisan v pasivi bank) na enem koncu polnega telesa, na drugi konec pa projicira pozitivno valuto (terjatev produktivne ekonomije, naslovljena na banke), „tok, ki je zmožen mutacije“, *ki ne vstopa v dohodek in ni namenjen nakupom,* čista razpoložljivost, ne-posedovanje, ne-bogastvo.[22] Drugi vidik denarja reprezentira odtok, se pravi razmerje, v katerega vstopi z dobrinami, kakor hitro dobi kupno moč s svojo distribucijo med delavci ali dejavniki produkcije, s svojo odmero v obliki dohodkov, a izgubi, kakor hitro se ti pretvorijo v realne dobrine (tedaj se vse vnovič začne z novo produkcijo, ki se bo najprej rodila pod vplivom prvega vidika ...). Toda inkomenzurabilnost obeh vidikov, toka in odtoka, pokaže, da nominalne plače ne morejo zaobjeti celote nacionalnega dohodka, ker plačani delavci dopustijo, da se jim izmuzne velika količina dohodkov, ki jih prestrežejo podjetja in ki zaporedoma, s konjunkcijo tvorijo pritok, tokrat neprekinjen tok surovega *profita*, ki „na en mah“ konstituira nedeljeno kvantiteto, ki teče po polnem telesu, ne glede na raznolikost njegovih namembnosti (obresti, divi-

22 SCHMITT, Bernard, *Monnaie, salaires et profits*, P. U. F. 1966, str. 234 –236.

dende, plače upravljalcev, nakup produkcijskih dobrin, itn.).[23] Nepoučen opazovalec ima vtis, da sta vsa ta ekonomska shema, vsa ta zgodovina globoko shizoidni. Dobro je mogoče videti cilj te teorije, ki se vendarle brani slehernega sklicevanja na moralo. Kdo je okraden, je resno vprašanje, ki je vseskozi v ozadju in je odmev Clavelovega ironičnega vprašanja, „Kdo je odtujen?“. Okraden tu ni nihče in tudi biti ne more (prav tako kot je Clavel dejal, da se nič več ne ve, kdo je odtujen in kdo odtujuje). Kdo krade? Zagotovo ne finančni kapitalist kot predstavnik velikega instantnega kreativnega toka, ki ni niti lastnina in nima kupne moči. Kdo je okraden? Gotovo ne delavec, ki ni niti kupljen, saj šele odtok ali distribucija plač ustvarja kupno moč, namesto da bi jo predpostavljal. Kdo bi lahko kradel? Zagotovo ne industrijski kapitalist kot predstavnik pritoka profita, „saj profiti ne tečejo v odtok, pač pa drug ob drugem, izogibajoč se toka, ki ustvarja dohodke, vendar ne v njegovo škodo. Koliko prožnosti je v aksiomatiki kapitalizma, vselej pripravljenega razširiti svoje meje, zato da doda kak nov aksiom sicer že nasičenemu sistemu. Želite torej aksiom za delavce, delavski razred in sindikate? Poglejmo torej, odtlej bo profit tekel vzporedno s plačo, oba, drug ob drugem, odtok in pritok. Našel se bo celo aksiom za govorico delfinov. Marx je pogostokrat namignil na kapitalistovo zlato dobo, ko ta ni skrival lastnega cinizma: vsaj na začetku ni mogel ne videti, kaj počne, da namreč izsiljuje presežno vrednost. Toda kako se je ta cinizem povečal, odkar je bilo rečeno: ne, nihče ni okraden. Od tedaj namreč vse temelji na nepodobnosti med dvema vrstama tokov kot v breznu brez dna, kjer se porajata profit in presežna vrednost: tok ekonomske moči tržnega kapitala in tok, ki je slabšalno imenovan „kupna moč“, resnično *obnemogel* tok, ki predstavlja absolutno nemoč mezdnega delavca kakor tudi relativno odvisnost industrijskega kapitalista. Denar in trg – resnična policija kapitalizma.

Na nek način se kapitalistični ekonomisti ne motijo, ko ekonomijo predstavljajo kot nekaj, kar se nenehno „monetarizira“, kakor da je treba denar vselej prilivati od zunaj, sledeč ponudbi in povpraševanju. Prav to je način, s katerim se ves sistem vzdržuje in deluje ter nenehno izpolnjuje svojo lastno imanenco. Prav na ta način je sistem globalni objekt investicije želje. Želja

23 Prav tam, str. 292.

mezdnega delavca, kapitalistova želja, vse bije v ritmu iste želje, utemeljene *na diferencialnem razmerju tokov, brez določene zunanje meje, kjer kapitalizem reproducira svoje imanentne meje v čedalje širšem in čedalje bolj globalnem merilu*. Na ravni posplošene teorije tokov je torej mogoče odgovoriti na vprašanje: kako lahko pridemo do tega, da želimo moč, a obenem tudi lastno nemoč; kako je neko takšno družbeno polje lahko investirala želja; in koliko želja presega tako imenovane objektivne interese, kadar gre za tokove, ki jih je treba pognati v tek in prekiniti. Marksisti nas nedvomno opozarjajo na to, da je formiranje denarja kot posebno razmerje v kapitalizmu odvisno od produkcije, ki iz ekonomije dela monetarno ekonomijo. Dejstvo je, da na videz objektivno gibanje kapitala, ki nikakor ni napačno spoznanje ali iluzija zavesti, pokaže, da lahko produktivno bistvo kapitalizma deluje samo v tej nujno tržni ali monetarni obliki, ki jo upravlja in katere tokovi in razmerja med njimi vsebujejo skrivnost investicije želje. Integracija želje se dogaja na ravni tokov in monetarnih tokov, ne na ravni ideologije. Katera rešitev torej, katera revolucionarna pot? Psihoanaliza nam tu ni dosti v pomoč, v svojih najintimnejših razmerjih z denarjem je prav ona tista, ki beleži, četudi noče priznati, celoten ekonomsko-monetarni sistem odvisnosti v osrčju želje slehernega subjekta, ki ga obravnava, ter zase konstituira velikansko podjetje absorpcije presežne vrednosti. Toda katera revolucionarna pot, ali sploh obstaja? – Se umakniti s svetovnega trga, kakor Samir Amin svetuje deželam tretjega sveta, v nenavadni obnovi fašistične „ekonomske rešitve“? Ali pa ubrati nasprotno smer? Se pravi iti še dlje v gibanju tržišča, dekodiranja in deteritorializacije? Tokovi morda niso še dovolj deteritorializirani, dovolj dekodirani z gledišča teorije in prakse tokov z visoko stopnjo shizofrenega. Ne se umakniti iz procesa, temveč iti naprej, „pospešiti proces“, kot je dejal Nietzsche: kar zadeva to problematiko, nismo v resnici videli še ničesar.

ISSN 2335-4232

Šum, revija za kritiko sodobne umetnosti

ŠT. 7
Poteza 37
junij, 2017

IZDAJATELJ
Društvo Galerija Boks
Marije Hvaličeve 14
1000 Ljubljana

UREDNIKI ŠTEVILKE
Marko Bauer
Tjaša Pogačar
Andrej Škufca
Andrej Tomažin

UREDNIŠTVO REVIJE
Izidor Barši
Kaja Kraner
Tjaša Pogačar
Andrej Škufca

AVTORJI BESEDIL
Marko Bauer
Irena Borić
Gilles Deleuze
Félix Guattari
Kazimir Kolar
Jan Kostanjevec
Primož Krašovec
Nick Land
Tjaša Pogačar
Andrej Škufca
McKenzie Wark
Aljaž Zupančič

OBLIKOVNA ZASNOVA
Ajdin Bašić

OBLIKOVNA REALIZACIJA
Anja Delbello & Aljaž Vesel/AA

LEKTORIRANJE
Miha Šuštar
Martina Kontošić

PREVODI
Marko Bauer
Jelka Kernev Štrajn
Miha Šuštar
Andrej Tomažin

TISK
Demat, d. o. o.

NAKLADA
300 izvodov

sumrevija@gmail.com • www.sumrevija.si

ISSN SPLETNE IZDAJE: 2536-2194

NAVODILA in TEHNIČNE SPECIFIKACIJE

Prispevki naj bodo napisani v slovenščini ali angleščini.

Dolžina prispevkov naj bo od 20.000 do cca 40.000 znakov s presledki (daljša besedila je mogoče objaviti v nadaljevanjih) z razmakom med vrsticami 1,5.

Slikovno gradivo naj bo primerno podnaslovljeno in poslano v jpg formatu skupaj z besedilom. Slikovno gradivo bo tiskano črno-belo, po potrebi izjemoma barvno.

V kolikor gre za formalno specifično oblikovan prispevek, ki zahteva avtorsko postavitev, naj avtor besedila uredništvo o tem pravočasno obvesti.

Besedilom avtorji priložite še:

• kratek življenjepis (max. 500 znakov s presledki);
• podatke za avtorsko pogodbo (ali študentsko napotnico).

Citiranje in navajanje virov
Viri citatov naj bodo enotni in navajani po spodnjem modelu v opombah na dnu posamezne strani.

• Navajanje knjižnih virov:
Ime PRIIMEK, *Naslov knjige*, Kraj, leto, str. __.

• Navajanje člankov:
Ime PRIIMEK, „Naslov članka“, v: *Naslov vira*, Kraj, leto, str. __.

• Če je avtor članka različen od avtorja vira:
Ime PRIIMEK, „Naslov članka“, v: Ime PRIIMEK avtorja vira, *Naslov vira*, Kraj, leto, str. __.

• Ponovna navedba knjižnega vira:
ko se ponovi takoj: *Ibid*., str.__.;
ko se ponovi na nekem drugem mestu: Ime PRIIMEK, *Naslov knjige*, str. __.

• Ponovna navedba članka, če je avtor članka različen od avtorja vira:
ko se ponovi takoj: Ime PRIIMEK, *„Naslov članka“*, v: Ibid., str. __.;
Ko se ponovi kasneje: Ime PRIIMEK, *„Naslov članka“*, v: Priimek avtorja knjige, nav. delo, str. __.

PODNAPISI SLIKOVNEGA GRADIVA

Če gre za umetniško delo (avtorsko delo): Ime Priimek, *Naslov dela,* leto, tehnika, dimenzije, vir:_____ .

Kadar gre za opise slikovnega gradiva: Opis, Ime Priimek, fotografija: Ime in Priimek.

Šum #7

Civilizirani kapitalistični stroj

Gilles Deleuze in Félix Guattari

Digitalna provenienca in umetniško delo kot derivat

McKenzie Wark